

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Eva Kocourková

Dědění ze závěti v právu římském a nejnovějším právu moderním

Diplomová práce

Olomouc 2014

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu JUDr. Petru Dostálíkovi, PhD., za jeho odborné vedení, ochotný přístup, věcné připomínky a cenné rady, které mi při sepisování této práce poskytnul.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Dědění ze závěti v právu římském a nejnovějším právu moderním vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Prostějově dne 29. března 2014 Eva Kocourková

Obsah

1	Úprava testamentární posloupnosti ve Starověkém Římě	8
1.1	Testament.....	8
1.1.1	Testamentární způsobilost.....	10
1.1.2	Formy testamentu.....	12
1.1.3	Podmínky a modus.....	13
1.1.4	Zrušení testamentu.....	15
1.1.5	Exhereditio (vydědění), portio debita (povinný díl).....	17
1.1.6	Collatio bonorum (kolační povinnost).....	19
1.1.7	Udělení svobody závěti.....	20
1.2	Legatum (neboli odkaz) a fideicommissum.....	22
1.2.1	Odkaz.....	22
1.2.2	Prelegát.....	25
1.2.3	Jednotlivé typy odkazu.....	26
1.2.4	Ochrana dědice versus odkazy.....	28
1.2.5	Fideicommissum.....	29
1.2.6	Odlišení fideikomisu od odkazu.....	30
1.2.7	Univerzální fideikomis (fideicommissum hereditatis) a ochrana testamentárních dědiců.....	31
1.2.8	Propuštění otroka na svobodu (manumissio) ve fideikomisu.....	32
1.2.9	Zrušení a neplatnost odkazu a fideikomisu.....	33
1.3	Další instituty odkazující na římské právo.....	34
1.3.1	Substituce.....	34
1.3.2	Mortis causa donatio.....	37
1.3.3	Codicilli.....	38
1.3.4	Propuštění na svobodu.....	39
1.3.5	Ustanovení poručníka.....	42
2	Dědické právo ve středověku	45
2.1	Závěť ve středověku.....	45
2.1.1	Svědci u závěti ve středověku.....	46
2.2	Nepominutelní dědicové ve středověku.....	46
2.3	Darování na případ smrti ve středověku.....	46
3	Instituty NOZ a jejich návaznost na úpravu Starověkého Říma	47
3.1	Testament dle NOZ.....	47
3.1.1	Náležitost subjektu (svéprávnost).....	48
3.1.2	Náležitost projevu (forma).....	49

3.1.3	Náležitosti vůle (absence omylu, svoboda)	52
3.1.4	Případnutí pozůstalosti dědicům.....	53
3.1.5	Uvolněný podíl	54
3.1.6	Vedlejší doložky v závěti	54
3.1.7	Podmínky a doložení času	55
3.1.8	Příkaz.....	56
3.1.9	Zrušení závěti.....	57
3.2	Odkaz.....	58
3.3	Nepominutelný dědic	61
3.4	Vydědění.....	62
3.5	Započtení na povinný podíl a na dědický podíl (kolace).....	63
3.6	Další instituty v NOZ.....	64
3.6.1	Náhradnictví	64
3.6.2	Dovětek	67
3.6.3	Dědická smlouva	68
3.6.4	Poručenství.....	72
4	Závěr.....	74
5	Seznam použitých zdrojů.....	76
6	Shrnutí.....	81

Úvod

Dědické právo se zabývá řešením otázky, kdo v případě smrti zůstavitele převezme jeho majetek, dluhy nebo na koho přejdou jeho práva. Původně majetek nepřecházel na dědice, ale zpravidla následoval zůstavitele, aby mu mohl sloužit v posmrtném životě. Zřetelné je to například ve starověkém Egyptě, kde byli vládci pohřbíváni se svým majetkem. Postupem času byly majetek, resp. hodnotné věci nahrazovány figurkami a do úst mrtvých byly vkládány peníze, což mělo symbolizovat „odkoupení“ věcí mrtvých.¹

Ač je oblast dědického práva velice zajímavá a pro každého minimální znalost jeho institutů potřebná, dědické právo nebude celé předmětem mé diplomové práce. Budu se zabývat pouze děděním ze závěti a navazujícími instituty, a to konkrétně v římském právu a nejmodernějším právu. Vedoucím mé diplomové práce je JUDr. Petr Dostalík, PhD., oponentkou pak JUDr. Kamila Bubelová, PhD. Práci píše na Katedře teorie práva a právních dějin, obhajovat ji budu v roce 2014.

Dědění ze závěti jsem zvolila proto, že v budoucnu bych chtěla vykonávat činnost notářky a projednávání dědictví tvoří převážnou část notářské činnosti. Uvedený rozsah jsem si pak vybrala kvůli tomu, že většina současných publikací sice zvažuje úpravu v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**OZ**“), dále zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „**NOZ**“) a úpravy předchozí, nicméně se nezabývá kořeny dědického práva, které nalezneme právě ve starověkém Římě.

Pokud se mám vyjádřit k obsahu mé práce podrobněji, půjde o zhodnocení nového občanského zákoníku z hlediska testamentární dědické posloupnosti, dále se zaměřím na srovnání vybraných institutů římského dědického práva, na nalezení jejich stop nebo pokračovatelů v textu NOZ a provedu analýzu po stránce kvantitativní a kvalitativní. V některých částech budu věnovat pozornost úpravě německé a rakouské, a to z důvodu dvousemestrálního studijního pobytu v rakouském Salzburgu a dále pak úpravě dědického práva ve středověku.

¹ VOJÁČEK, Ladislav a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 73-74, který odkazuje na TILSCH, Emanuel, *Dědické právo rakouské se stanoviský srovnávací vědy právní*. Praha: Knihovna SVPS, Bursík a Kohout, 195 s. 10 a BUBELOVÁ, Kamila. Odkaz římského dědického práva pro moderní právní systémy. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: PF UK, 2009, s. 232.

Diplomová práce má celkem tři hlavní kapitoly, dále rozčleněných na kapitoly a podkapitoly. Pojmy, které nejsou v současné úpravě známe, případně nemají český ekvivalent, jsou vysvětleny v poznámce pod čarou.

1 Úprava testamentární posloupnosti ve Starověkém Římě

1.1 Testament

Testament nalezneme nejčastěji definován jako jednostranný, odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel ustanovuje dědice. Jedná se o projev vůle *mortis causa*, tedy na případ smrti. V Digestech nalezneme tuto definici: *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.*² V knize M. Skřejpka se dočteme, že šlo o právní jednání, kterým *pater familias* rozhodoval o rodovém majetku a také o dalších záležitostech týkajících se jeho rodiny.³ V Justiniánských institucích pak⁴: *Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est.* V knize Karola Rebra se můžeme setkat i s dalším znakem, že testament nemusel být výslovně úkonem „štědrosti“, protože ze závěti mohlo pro dědice vyplývat břemeno, přinejmenším, pokud se jednalo o pasivní dědictví.⁵ Nicméně, ať testament definujeme jakýmkoliv způsobem, musel obsahovat *heredis institutio*⁶, jež bylo podstatnou náležitostí testamentu.⁷ Původně bylo jedinou podstatnou náležitostí testamentu.⁸ V souhrnu se tedy testament vyznačoval jednostranností, odvolatelností, pořízením na případ smrti a ustanovením dědice.

Zůstavitel mohl svou vůli vyjádřit i mimo testament, například dopisem nebo jiným vnějším prohlášením, pak se jednalo o testament *per relationem* neboli tzv. mystický testament. Mysticita spočívala v neznalosti dědice až do otevření kodícilu, zůstavitel tedy mohl libovolně měnit jméno dědice kodícilem.⁹

Pokud jde o výklad jednotlivých znaků testamentu, tak jednostrannost znamená, že muselo jít pouze o projev vůle zůstavitele, zůstavitel nemohl projevit vůli prostřednictvím jiné osoby, například posla, zástupce nebo poručníka.¹⁰ Odvolatelnost je vyjádřením zásady

² Testament podle našeho práva je vůle o tom, co kdo chce, aby se stalo po jeho smrti. D 28. 1. 1. BUBELOVÁ, Kamila, DOSTALÍK, Petr. *Praktikum z římského práva*. 2. rozšířené vydání. Praha: Leges, s.r.o., 2013, s. 185.

³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 228.

⁴ Testament se označuje podle toho, že je zřejmým dosvědčením vůle. Just. Inst. 2, 10. BLAHO, Peter a SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010, s. 134-135.

⁵ REBRO, Karol. *Římské právo*. 2., doplněné vydání. Bratislava: Manz, 1997, s. 334.

⁶ Ustanovení dědice, hlavní část testamentu, propůjčující platnost i ostatnímu jeho obsahu. Musí být v každém testamentu a v jeho čele, formou přímého rozkazu, slavnostně a latinským jazykem. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2., přepracované vydání. Praha: Academia, 1994, s. 121-122.

⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Instituce římského práva*. Praha: J. Otto, 1888, s. 401.

⁸ BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. V Brně: Nákladem Čs. Akademického spolku Právnicků, 1932, s. 590.

⁹ DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 275-283.

¹⁰ REBRO: *Římské právo*..., s. 333.

*Ambulatoria est enim voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum,*¹¹ kdy zůstavitel mohl vůlí změnit až do posledního okamžiku svého života. Pořízením na případ smrti se míní, že účinky testamentu nastávají až smrtí zůstavitele. Co se týče ustanovení dědice, muselo stát v čele testamentu, jméno dědice však mohla obsahovat i jiná listina, na kterou testament odkazoval.¹² Dědic byl v testamentu ustanoven k určitému podílu. Od velikosti podílu určeného dědici se odvíjelo i rozdělení dluhů: *Ex lege XII tabularum aes alienum hereditarium pro portionibus quaestis singulis ipso iure divisum.*¹³

V případě, že zůstavitel dědice v testamentu neustanovil, jednalo se o *testamentum desertum*, opuštěný testament, a tedy neplatný.¹⁴ Dědic musel být ustanoven slavnostní formou, a to: „*Titius heres esto!*“, dále pak: „*Titium heredem esse iubeo!*“. Nebyla však uznávána tato forma ustanovení: „*Titium heredem esse volo!*“, zpravidla nebyla uznávána ani tato: „*Titium heredem institutio!*“ nebo také „*Heredem facio!*“.¹⁵

Dále byl testament právním jednáním, vztahují se na něj tedy znaky platné pro právní jednání (*negotium*). Těmi jsou: způsobilost jednající osoby k právnímu jednání, obsah vůle nesmí být fakticky či právně nemožným, vůle musí být projevena předepsanou formou a projev jednajícího se musí shodovat s jeho vůlí.¹⁶ Pokud se projev s vůlí neshodoval, mluvíme o omylu (*error*). Rozlišoval se *error iuris*, tedy právní nebo *facti*, skutkový.¹⁷ Omyl v pohnutce způsobuje neplatnost instituce, pořídil-li zůstavitel jen proto, že se zmýlil v určité pohnutce.¹⁸

Ulpianus v 5. knize k Sabinovi uvádí: *Quotiens volens alium heredem scribere alium scripserit in corpore hominis errans, veluti „frater meus“ „patronus meus“, placet neque eum heredem esse qui scriptum est, quoniam voluntate deficitur, neque eum quem voluit, quoniam scriptus non est. 1. Et si in re quis erraverit, ut puta dum vult lancem relinquere, vestem leget, neutrum debebit hoc, sive ipse scripsit sive scribendum dictaverit.* Pokud se tedy zůstavitel zmýlil v tom, že napsal, místo „můj bratr“, „můj patron“ nestal se dědicem ani

¹¹ Vůle zůstavitele je proměnlivá až do posledního okamžiku života. [cit. 8. 12. 2013]. Dostupné na: <<http://www.riman.estranky.cz/clanky/preklad/vety-preklad.html>>.

¹² BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva*. 2., přepracované vydání. Praha: Academia, 1995, s. 171.

¹³ Lex duodecim tabularum, deska V., tabula VI.: C. I. II 3, 26: Podle zákona XII desek jsou pozůstalostní dluhy rozděleny mezi jednotlivé dědice podle velikosti jednotlivých podílů. SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva. Fontes iusris romani*. 2. vyd. Praha: Lexis Nexis CZ s.r.o., 2004, s. 36-37.

¹⁴ DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 275-283.

¹⁵ Gai. Inst. 2, 117. KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 125.

¹⁶ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 233

¹⁷ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 146

¹⁸ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. Právo majetkové*. Praha: Nákladem Spolku čsl. právníků "Všehrd", 1946, s. 294

jeden z nich, protože nebyl v testamentu jmenován. Stejně tak pokud se zmýlil v předmětu a odkázal kopí místo šatů.¹⁹

1.1.1 Testamentární způsobilost

Testamentární způsobilost můžeme charakterizovat jako způsobilost pořizovat platnou poslední vůli, přičemž se rozlišovala *testamenti factio activa* a *testamenti factio passiva*.

Testamenti factio activa se vyžadovala od doby zřízení testamentu, nepřetržitě až do smrti zůstavitele. Aktivní testamentární způsobilost měli pouze římsští občané a Latini, nikoliv ostatní peregrinové²⁰ a *intestabilis*.²¹ Peregrinové mohli pořizovat jen dle práva obce, jíž byl členem.²² Testament nemohli pořizovat také nedospělci, choří na duchu (mimo osoby prohlášené za marnotratníky), kleštěnci (do Konstantina), němí a hluší (do Justiniána).²³ Dle Dig. 28. 1. 6. 1. nemohl hluchý a němý pořizovat testament, to ovšem neplatilo, pokud ohluchl nebo oslepnul po zřízení testamentu. Testament zůstal v platnosti.²⁴

Nicméně i osoba, která neměla plnou aktivní testamentární způsobilost, mohla o svém majetku pořizovat závěť, jako například žena se souhlasem poručníka, syn pod otcovskou mocí ohledně *peculia*²⁵ a státní otroci ohledně poloviny svého *peculia*.²⁶ *Testamenti factio activa* měl tedy jen ten, kdo měl právní způsobilost mít v římském testamentu účastenství jako zřizovatel, svědek, jako ustanovený dědic, odkazovník nebo poručník. Dalšími podmínkami bylo římské občanství, způsobilost mít pro sebe jmění a svéprávnost.²⁷

V Ulpianově fragmentu se blíže dočteme, v jakém věku mohl muž nebo žena závěť sepisovat:

A qua aetate testamentum vel masculi vel feminae facere possunt, videamus. Verius est in masculis quidem quartum decimum annum spectandum, in feminis vero duodecimum completum. Utrum autem excessisse debeat quis quartum decimum annum, ut testamentum facere possit, an sufficit complexse? Propone aliquem kalendis ianuariis natum testamentum

¹⁹ Dig. 28, 5, 9, pr. – 1 Ulpianus libro quinto ad Sabinum. SKŘEJPEK: *Prameny římského práva ...*, s. 236-237.

²⁰ Svobodní příslušníci cizí obce, jejímuž právu podléhají. Nejvýhodnější postavení mezi nimi měli Latini. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 250-251.

²¹ Neschopný být svědkem nebo přijímat svědectví. V poklasickém právu osoba neschopná testovat. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 180.

²² HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva...*, s. 402.

²³ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. ...*, s. 262.

²⁴ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 122.

²⁵ *Peculium* byla vyhrazená část rodinného majetku, z níž bral užitky. Právně zůstávalo v moci otcem, který jej mohl žádat kdykoliv nazpět. Po smrti otce se stávalo součástí otcovy pozůstalosti (původně stádo dobytka, odtud název *peculium*). BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva. 2.*, přepracované vydání. Praha: Academia, 1995, s. 152.

²⁶ SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo ...*, s. 228-229.

²⁷ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva...*, s. 409.

*ipso natali suo fecisse quarto decimo anno: an valeat testamentum? Dico valere. Plus arbitror, etiamsi pridie kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum: iam enim complexse videtur annum quartum decimum, ut Marciano videtur.*²⁸

Testamenti factio passiva, tedy způsobilost být dědicem, musela existovat od zřízení testamentu, v době smrti zůstavitele, i v době převzetí dědictví, mluvíme o tzv. *tria tempora*.²⁹ Způsobilost být dědicem neměly osoby bez *ius commercii*,³⁰ dle *lex Voconia* ženy po občanech s cenem vyšším než 100.000 assů (žena mohla odkazem získat maximálně polovinu dědictví), právnické osoby (původně mohl dědit jen *fiscus*, od klasické doby i městské obce a nadace).³¹ Dědickou způsobilost neměly ani tzv. *osoby incertae*, tedy takové, které si zůstavitel při zřizování závěti neuměl představit jako určitá individua. Z toho důvodu nemohli být za dědice ustanoveni ti, jež se narodili po smrti zůstavitele. Výjimkou však byli tzv. *postumi sui*, jež byli podrobeni moci zůstavitele nebo by jí podrobeni byli, pokud by se narodili za života zůstavitele. Od Justiniána se za postuma považoval i plod, pokud existoval v době zůstavitelovy smrti. Za neurčité osoby byly považovány i právnické osoby, výjimkou byl pouze římský stát a městská obec.³² Od dědické způsobilosti je však třeba odlišovat tzv. *incapacitas a indignitas*.³³

Incapacitas (capex byla zvláštní způsobilost nabýt něčeho z testamentu) byli Latini Iustiniani, pokud se nestali římskými občany do 100 dnů po delaci, od Augusta pak *caelibes orbi*³⁴ a od Domiciána *feminae probrosae*.³⁵ Inkapacita byla zrušena zčásti Konstantinem, úplně Justiniánem. *Indignitas* je pak pojem, který se začal používat od principátu a nahradil i obsahově pojem *indignus*. Indignem, tedy nehodným, byl ten, kdo se vážně provinil proti zůstaviteli tím, že mařil nebo vynucoval jeho testament, odepřel mu pomoc v kritické situaci, zavinil jeho smrt nebo ji nepomstil atd., a proto na případ smrti nemohl nic obdržet. Pokud

²⁸ Dig. 28. 1. 5. Ulpianus: Zamyslíme se nad tím, ve kterém věku mohou muži a ženy sepsávat závěť. Jedním z názorů je, že chlapci musí dosáhnout věku čtrnácti a dívky dvanácti let, aby byly naplněny zákonné požadavky. Ale postačuje v případě sepsání poslední vůle dosažení tohoto věku, nebo musí být tato hranice překonána? Předpokládejme, že osoba narozená první den v měsíci lednu sepíše poslední vůli o svých čtrnáctých narozeninách. Bude taková vůle platná, či nikoli? Já se domnívám, že platná bude, a pojďme dále. Řekněme, že tato vůle bude sepsána v den předcházející prvnímu dni měsíce ledna po šesté hodině večer. Takový testament bude platný. Podle Marciana byl totiž čtrnáctý rok již dovršen.

²⁹ Nauka o třech dobách. REBRO: *Římské právo...*, s. 250.

³⁰ Oprávnění prodávat a kupovat v Římě. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 109.

³¹ FRÝDEK, Miroslav. *Kurs římského práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing ; Brno: The European Society for History of Law, 2011, s. 176.

³² HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva ...*, s. 409.

³³ REBRO: *Římské právo ...*, s. 334.

³⁴ *Celibes* byli svobodné ženy a neženatí muži, *orbi* pak bezdětní. REBRO: *Římské právo...*, s. 349

³⁵ *Probrum* znamená hanebná, nestoudná. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 265.

nějakého prospěchu nabyt, byl mu odňat jako *eraptorium*³⁶ v kogničním řízení, a to zpravidla ve prospěch fisku.³⁷ Justinián nehodnost nabyt dědictví zrušil.³⁸

1.1.2 Formy testamentu

Dvěma nejstaršími formami testamentu byly *testamentum calatis comitii* (tj. před shromážděným občanstvem) a *testamentum in procintu* nebo také nazývaným *před šikem* (před vojskem seřazeným k bitvě).³⁹ Oba se užívaly v archaické době, když zůstavitel neměl zákonného dědice, podobaly se proto adrogaci.⁴⁰ Další, novější formou testamentu byl *testamentum per aes libram (mancipační testament)*, jednalo se o řádnou formu testamentu, který patrně nahradil *testamentum calatis comitii*.⁴¹ Mancipační testament se vytvořil z původního *familia mancipatio*,⁴² nešlo však o skutečný převod na *familiae emptora*,⁴³ protože ten byl pouze vykonavatelem zůstavitelovy poslední vůle,⁴⁴ a podle pozdějších názorů měl po smrti zůstavitele stejný úkol jako ostatní svědci.⁴⁵ Gaius popisuje, že původně „kupec rodinného majetku“ přijímal majetek od testátora pomocí mancipace, dostával se do postavení dědice a zůstavitel mu přikazoval, co by po své smrti, komu chtěl darovat. Později byl jeden ustanovován jako dědic, kterému se zůstavovaly odkazy a druhý se jen na oko přibíral jako „kupec rodinného majetku“.⁴⁶

Mancipace pak probíhala tak, že zůstavitel sepsal testamentární tabulky a stejně jako při mancipaci za přítomnosti pěti svědků, dospělých římských občanů, a vážného převedl na oko svůj majetek někomu druhému. Dále kupec udeřil bronzem o váhu a podal bronz zůstaviteli jako trhovou cenu. Nato pronesl zůstavitel: „*Haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do ita lego ita testor itaque vos Quirites testimonium mihi perhibetote*“, nunkupoval,⁴⁷ čímž potvrdil vše, co napsal na testamentární tabulky.⁴⁸

³⁶ Dědictví, jehož nabyt indignus. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 146

³⁷ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 94; s. 172.

³⁸ REBRO: *Římské právo ...*, s. 349.

³⁹ Předmětem mohli být pouze zbraně testátora a jeho další cenné věci; neustanovuje se jím dědic, ohledně zbytku majetku nastupuje intestátní posloupnost. SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo...*, s. 231.

⁴⁰ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 266-267.

⁴¹ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. ...*, s. 288-289.

⁴² Formální, abstraktní a odvozené nabytí civilního vlastnictví nebo jemu podobné nad určitými osobami nebo věcmi. Původně byla mancipace prodejem za hotové, tedy měď. Nabyvatel před 5 svědky a stejně kvalifikovaným občanem, který držel váhy, uchopil převáděný předmět, pronesl slavnostní formulí, udeřil kouskem neražené mědi o váhy a odevzdal měď zciziteli, který ji přijal. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 223.

⁴³ Familia tu znamená rodinné jmění, nikoli rodinu. KINCL, Jaromír. *Římské právo. 2.*, doplněné a přepracované vydání. Praha: nakladatelství C. H. Beck, 1995, s. 277.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. ...*, s. 288-289.

⁴⁶ Gai. Inst. 2, 103. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 121.

⁴⁷ Prohlášení předepsanými slavnostními slovy svědky. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 237

Testament, u kterého se mancipace neprováděla, byl *testamentum praetorium* (*prétorský testament*), uzavíral se v době poklasické, jednalo se o testament holografní a postačovalo zde pět svědků.⁴⁹ V době poklasické tedy mancipace zcela vymizela, nevymizela však ústní forma testamentu, nicméně častější byl testament v písemné formě. V době poklasické došlo také ke změně předpisů upravujících formu testamentu; u písemného se vyžadovalo podpisu zůstavitele a svědků.⁵⁰ Justinián v testamentu spojil prvky práva civilního, prétorského a císařského, byl nazýván *testamentum tripartitum*. Pro písemný i ústní testament vyžadoval současnou přítomnost zůstavitele a sedmi svědků.⁵¹

Od dob Caesarových existoval *testamentum militis*,⁵² pořizovat jej mohli vojáci jakýmkoliv srozumitelným způsobem i bez zřetele na zákonnou formu. Testament bylo možné pořizovat nejen „jak chtějí, ale také jak mohou“. Pro propuštění otroka stačilo pouhé ustanovení odkazu, zatímco při běžné formě testamentu by propuštění musel zůstavitel výslovně nařídit. Pokud jím pořídil pouze o části dědictví, nastupovali ve zbytku dědici ze zákona.⁵³ Jednalo se však o stavovskou výhodu, kterou požívali jen ti, kdo konali předepsanou vojenskou službu a vojáci, rok po propuštění z armády, nikoli ti, kdo bojovali shodou okolností s římským vojskem.⁵⁴ Další zvláštností oproti běžnému testamentu bylo zrušení novým testamentem, a to pouze těch částí, u kterých si vojín zrušení přál; mohlo obstat i více starších testamentů vedle sebe.⁵⁵ Neuplatňovala se falciánská kvarta.⁵⁶

Důvodem tolika výjimek oproti běžnému testamentu bylo mnoho „nezkušených“ mezi vojáky, a to nejen Římanů, ale i cizinců, jež měli menší povědomí o římském právu, a nebylo vhodné tolik lpět na formálnostech. V dobách císařství, kdy se najímali tzv. žoldněři i z nejhudších společenských vrstev, byly důvody pro úlevy u vojenského testamentu stejné.⁵⁷

1.1.3 Podmínky a modus

Podmínka je vedlejším ustanovením. Dle Heyrovského definice je jí „*ku právnímu jednání připojené ustanovení, kterýmž jednající samovolně činí právní účinky právního*

⁴⁸ Gai. Inst. 2, 104. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 121.

⁴⁹ SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo ...*, s. 231.

⁵⁰ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. ...*, s. 290-291.

⁵¹ Just. Inst. 2, 10. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 135.

⁵² Tamtéž s. 291-292.

⁵³ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva. ...*, s. 415.

⁵⁴ BARTOŠEK, Milan. *Škola právního myšlení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, s. 156-157.

⁵⁵ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva. ...*, s. 415.

⁵⁶ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II ...*, s. 332.

⁵⁷ VOJÁČEK, Ladislav a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 79.

jednání závislími na budoucí nejisté události“.⁵⁸ Římané umožňovali vázat testament na splnění podmínky, na určení časové nebo bylo možné pomocí modu dědici stanovit, jak by měl s dědictvím či jeho částí naložit.⁵⁹

Nejdůležitějším je rozlišení podmínek na odkládací neboli suspenzivní, kdy právní účinky nastupují až splněním povinnosti a na podmínky rozvazovací čili rezolutivní, kdy právní účinky nastanou ihned, ale splněním povinnosti odpadnou.⁶⁰ K ustanovení dědice bylo možné připojit odkládací podmínku, kdy dědic povolán nebyl, dokud podmínku nesplnil. Rozvazovací podmínka byla vyloučena, a to vzhledem k zásadě „*Semel heres, semper heres*“.^{61 62}

Zůstavitel si například směl na dědici či odkazovníkovi vymínit přísahu, že splní jeho přání. Tato podmínka se nazývala *condicio iurisiurandi*. V případě, kdy je nabytí na případ smrti vázané na splnění povinnosti, že obdařený sám poskytne nějaký prospěch třetí osobě, nezakládá to pro třetí osobu právní nárok, ale jinak se řídí právem odkazů.⁶³

V souvislosti s podmínkami je třeba zmínit i tzv. *Muciánskou kauci (cautio Mutiana)*⁶⁴, která umožňovala, aby se dědictví chopil dědic, jehož delace se vázala na podmínku odkládací (např. *Asiam non venerit*, v překladu Nevstoupíš-li nikdy do Asie).⁶⁵ Název odvozen od domnělého autora Mucia Scaevoly Pontifa. Jde o negativní podmínku potestativní připojenou k odkazu, kterou vlastně nelze rozhodnout před smrtí obdařeného. Později byla vztažena i na ustanovení dědiců. Dle civilního práva se pokládá se za splněnou ihned, pokud poskytne odkazovník jistotu, že vydá dědictví i s plody v případě, kdy učinil to, co dle zůstavitelovy vůle učinit neměl.⁶⁶ Dědici bylo prozatím uděleno *bonorum possessionem secundum tabulas*.⁶⁷ Dědic, jež byl ustanoven pod negativní potestativní podmínkou, musel plnit Muciánskou kauci pouze svým spoludědicům, nikoli však dědicům intestátním. Pokud však byla ustanovena podmínka, že neuzavře druhé manželství, byl povinen zřídit kauci i dědicům zákonným.⁶⁸

⁵⁸ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 203-204.

⁵⁹ VOJÁČEK: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl* ..., s. 82.

⁶⁰ BARTOŠEK: *Encyklopedie* ..., s. 71

⁶¹ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 410-411.

⁶² Zásada dovozována z Dig. 28. 5. 89. SALÁK, Pavel. Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 228-234.

⁶³ BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 71

⁶⁴ BARTOŠEK: *Encyklopedie* ..., s. 98.

⁶⁵ VOJÁČEK: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl* ..., s. 82.

⁶⁶ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 1018.

⁶⁷ Prétor držbu pozůstalostních věcí uděloval, pokud se dědic dovolával zevně bezvadného testamentu. BARTOŠEK: *Encyklopedie*..., s. 91.

⁶⁸ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 1018.

V Ulpiánově fragmentu se dočteme, že při podmínkách rozhodovala především vůle zemřelého, tedy pokud zůstavitel stanovil podmínku, že se jeho dcera provdá za Titia, bylo nutné ji posuzovat vzhledem ke smrti zůstavitele, ale i k době pozdější: *In condicionibus primum locum voluntas defuncti optinet eaque regit condiciones. Denique et in ea condicione „si filia mea cum Titio nupta erit“ placuit non semper mortis tempus observari, sed voluntate patrocinate tardius produci.*⁶⁹

Modus bylo účelové určení, které se připojovalo k bezplatnému poskytnutí nebo propuštění na svobodu a ukládalo obdařenému povinnost určitého chování. Svou povahou se blížilo podmínce, ale nemělo odkládací účinek.⁷⁰ Dále nebylo nabytí prospěchu jako při podmínce závislé na tom, že se *modus* splní. *Modus* měl jen účinek, pokud někdo přijme plnění, které mu bylo určeno nebo darováno *sub modo*, že musel vykonat mu uložené jednání a toto jednání na něm bylo možné vymoci. Ten, komu bylo něco poskytnuto, mohlo být poskytnuto jednání ve prospěch poskytovatele samého (např. poskytování výživy dárci, zřízení pomníku, vystrojení pohřbu zůstaviteli). Od dob císařských se považoval za zvláštní druh vedlejšího ustanovení, zcela vyvinutý byl od práva justiniánského. Pokud se jím uložilo něco nemožného nebo nemravného, byl neplatným pouze *modus*, nikoli samo poskytnutí.⁷¹

Gaius doplňuje, že je-li někomu odkázáno, aby něco učinil, například postavil zůstaviteli pomník nebo vystrojl hostinu, nebo aby část odkazu postoupil jiné osobě, jde o odkaz s účelovým určením.⁷²

1.1.4 Zrušení testamentu⁷³

Testament se dle civilního práva zcela zrušoval pořízením nového testamentu a to i tehdy, pokud novým testamentem nebylo pořízeno o celé pozůstalosti. I v případě, kdy nový testament účinnosti nenabyl, zůstával starý testament neplatným. Dle práva prétorského se zrušoval mimo výše zmíněné i tím, že byly odstraněny pečeti nebo jiné prostředky zabezpečující jeho neporušitelnost. Dále pokud byla listina zcela zničena. Pak bylo možné ovšem použít *bonorum possessio intestati*.⁷⁴

Z tohoto hlediska je zajímavý Ulpiánův fragment:

⁶⁹ Dig. 35, 1, 19, pr. Ulpianus libro quinto disputationum. SKŘEJPEK: *Prameny římského práva ...*, s. 240-241.

⁷⁰ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 186.

⁷¹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 218-219.

⁷² Dig. 35, 1, 17, 4 IDĚM libro secundo de legatis ad edictum praetoris. SKŘEJPEK: *Prameny římského práva ...*, s. 240-241.

⁷³ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva ...*, s. 413-414.

⁷⁴ Nastupovala, pokud nebylo testamentu. Prétor postupně povolával *Unde liberi*, *Unde legitimi*, *Unde cognati* a *Unde vir et luxor*. BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva ...*, s. 91.

*Si rosae sint a muribus tabulae vel linum aliter ruptum vel vetustate putrefactum vel situ vel casu, et sic videntur tabulae signatae, maxime si proponas vel unum linum tenere. si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicendum est signatas tabulas eius extare, quamvis vel incisa vel rosa sit pars uni.*⁷⁵

Dle předpisu císaře Honoria se zrušoval i uplynutím 10 let od jeho zřízení. Tento předpis však byl zrušen, resp. upřesněn a doplněn Justiniánem, jenž stanovil, že zůstavitel musel testament odvolat před třemi svědky a zároveň muselo od zřízení testamentu uplynout 10 let. Dále se testament zrušoval při *kapitisdeminuci*⁷⁶ zůstavitele. Testament válečného zajatce se stával platný dle *ius postliminii*⁷⁷ nebo *fictione legis Corneliae*.⁷⁸ Pokud byl zůstavitel stížen kapitisdeminucí, ale v době smrti byl znovu občanem a *sui iuris*, udílel prétor *bonorum possessio*.

Testament se zrušoval i tím, že přibyl vlastní dědic, jenž v testamentu nebyl ani vyděděn, ani ustanoven za dědice, dále pokud žádný z ustanovených dědiců dědictví nenabyl.

Dle fragmentu Dig. 29. 1. 19. pr. Ulpianus 4 disp.: *Quaerebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset se fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent, quid iuris esset. dicebam: militi licet plura testamenta facere, sed sive simul fecerit sive separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expresserit, nec superius per inferius rumpetur, cum et ex parte heredem instituere possit, hoc est ex parte testato, ex parte intestato decedere quin immo et si codicillos ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens cavendo in potestatem institutionis redigere et efficere directam institutionem, quae erat precaria. secundum haec in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id quod cavit valere oportere ac per hoc effici, ut duo testamenta sint. sed in proposito cum fidei heredis committatur, ut valeat prius testamentum, apparet eum non ipso iure valere voluisse, sed magis per fideicommissum, id est in causam fideicommissi et codicillorum vim prioris testamenti convertisse, mohla i po zrušení testamentu platit jeho*

⁷⁵ Dig. 37.11.1.11 Ulpianus 39 ad ed. Jsou-li tabulky (na kterých je napsán testament - pozn. autor) poškozeny vlhkem anebo ohlodány od myší, nebo je-li zpřetržena stuha ať již stářím, nebo protože zpuchřela, či způsobem uložení, nebo náhodou, má se testament za neporušený, obzvláště, jsou-li tabulky spojeny tolikou jednou stuhou. Jestliže jsou tabulky převázány stuhou třikrát či čtyřikrát kolem dokola, je testament za zapečetěný považován, jakkoliv by byla ohlodána či ztrouchnivělá jedna stuha. SALÁK, Pavel. *Ius civile, ius gentium, císařské právo a zrušení testamentu. Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 3, s. 341-346.

⁷⁶ Změna právního postavení římského občana, např. ztráta svobody nebo římského občanství a další. BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva* ..., s. 91.

⁷⁷ Válečný zajatec, jenž se dostane pod ochranu svého nebo přátelského státu, stává se dle *ius gentium* nejen svobodným, ale nabývá svůj dřívější status, práva a právní závazky. HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 80.

⁷⁸ Dle této fikce, zemřel-li válečný zajatec v zajetí, mělo se na něj hledět, jako by zajat nikdy nebyl. Později se došlo k výkladu, že se na něj hledělo, jako by zemřel v době, kdy byl zajat. HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 80.

ustanovení, pokud byl testament testamentem novým označen za fideikomis. Fideikomis tak sehrál významnou roli v uvolňování rigidních zásada římského práva dědického, včetně zásady „*Semel heres, semper heres.*“ Bylo tedy možné, aby první testament byl jako testament zrušen, nicméně dědic stanovený v novém testamentu musel splnit ustanovení v původním testamentu jako fideikomis. Svědčí o tom i fragment Dig. 28.3.12.1 Ulpián ve 4. knize Disputací: *Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent, omnimodo prius testamentum ruptum est: quo rupto potest quaeri, an vice codicillorum id valere deberet. et cum haec verba sint fideicommissi, et sine dubio universa, quae illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata et fideicommissa, sed et libertates et heredis institutio, ve které venkován uložil splnit předchozí testament jako fideikomis. Otázkou dle Ulpiána je, zdali by zrušená závěť nemohla platit alespoň jako kodicil.⁷⁹*

1.1.5 Exhereditio (vydědění), portio debita (povinný díl)

Institut vydědění a tzv. povinného podílu souvisel s právem nepominutelných dědiců. Nepominutelnými dědici byly osoby, které nemohly být testamentem opominuty.⁸⁰ Podle civilního práva jimi byli vlastní dědicové (*heredes sui*), podle práva přétorského jimi byly všechny děti (tedy nejen *sui*), emancipovaní, patron ohledně poloviny majetku propuštěnce, který zemřel bez dětí a otec ohledně poloviny majetku emancipovaného syna, který zemřel bez dětí. Dle Justiniána do skupiny nepominutelných dědiců spadali, jak potomci, tak i předkové a dále bratři a sestry, pokud byla pozůstalost odkázána osobě se špatnou pověstí.⁸¹ Novela 115 z roku 542 určila případy, kdy bylo možné za trest vydědit i neopominutelného dědice. Od novely 115 musel být uveden důvod vydědění, kterých bylo celkem 14 pro descendenty a 8 pro ascendenty. Jednalo se především o provinění proti zůstaviteli, zejména proti životu, obžaloba ze zločinu, zabránění zříditi zůstaviteli testament, neposkytnutí pomoci zůstaviteli v duševní chorobě, nevykoupení jej z válečného zajetí, nebo pokud jde o descendenty, těžké urážky zůstavitele. Mohl jím však být i odpadnutí od katolické víry, při které zůstavitel setrval, obcování descendentů s traviči, provozování herecké nebo kejklířské živnosti synem proti vůli rodičů nebo nemravný život dcery nebo vnučky.⁸²

⁷⁹ SALÁK, Pavel. Ius civile, ius gentium, císařské právo a zrušení testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 3, s. 341-346.

⁸⁰ BLAHO, Peter a kol. *Základy římského práva*. 1. vydání. Bratislava: Manz: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997, s. 147.

⁸¹ SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo ...*, s. 237-239.

⁸² HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1074.

Nepominutelným dědicům zpočátku náleželo pouze formální právo, koncem republiky se vyvinulo činností pretora i právo materiální.⁸³ Formální právo spočívalo ve jmenování nepominutelných dědiců v testamentu. Nezáleželo na tom, zda budou ustanoveni dědici nebo vydědění. Při jmenování se rozlišovalo, zda otec chtěl vydědit syna, kdy syn musel být při vydědění uveden *nominatim* (jinak byl testament od počátku dle civilního práva neplatný a mohla nastoupit intestátní posloupnost) nebo ostatní *sui*, u nich však postačovalo vydědění souhrnnou klauzulí.⁸⁴ Co se týče osoby narozené po smrti zůstavitele, tzv. *postuma* nebo také pohrobka, platilo zde totéž, co bylo řečeno o synovi. Pretor později rozšířil vydědění *nominatim* na všechny děti mužského pohlaví, ženy mohly být nadále vyděděny *inter certos*. Změnu nastolil Justinián, kdy se každé vydědění muselo stát *nominatim*.⁸⁵

Ulpian ve svém fragmentu řeší, zdali může být vyděděn jediný syn, pokud není uveden *nominatim*. Odpověď je následující:

*Nominatim exheredatus filius et ita videtur „filius meus exheres esto“, si nec nomen eius expressum sit, si modo unicus sit: nam si plures sunt filii, benigna interpretatione potius a plerisque respondetur nullum exheredatum esse.*⁸⁶

Koncem republiky, jak už bylo zmíněno výše, vzniklo materiální právo, a to v praxi centumvirálního soudu. Tento soud kvalifikoval jednání zůstavitele, který nezanechal nejbližším příbuzným nic, za jednání v duševním pomatení (*sub colore insaniae*).⁸⁷ Jednání v duševním pomatení ovšem neznamená, že byl zůstavitel skutečně šílený, pouze nesplnil svou povinnost vůči rodině. Pokud by totiž šílený byl, závěť by byla neplatná:

*Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecit testamentum, non autem ex officio pietatis: Nam si vere furiosus est, nullum est testamentum.*⁸⁸

Karol Rebro v knize Rímské právo upřesňuje, že nárok nepominutelného dědice nezněl na ustanovení dědicem, ale na poskytnutí povinného podílu z dědictví, který představoval čtvrtinu zákonného podílu. V Justiniánských institucích je blíže vysvětleno: *Ut, sive unus fuerit sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis*

⁸³ BLAHO a kol., *Základy římského práva ...*, s. 147.

⁸⁴ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II ...*, s. 267.

⁸⁵ Just. Inst. 2, 13. BLAHO, Peter a SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010, s. 147-149.

⁸⁶ Jmenovitě vyděděný syn může být i takto vyděděn: „můj syn budiž vyděděn“, třebaže jeho jméno uvedeno není, jestliže je ovšem tento syn jen jediný. Neboť jestliže je synů víc, je lépe použít mírnější výklad a podle názorů mnohých nebude vyděděn ani jeden z nich. DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 125.

⁸⁷ REBRO: *Rímské právo ...*, s. 261.

⁸⁸ Just. Inst. 2, 18-19. BLAHO, Peter a SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010, s. 165.

dari possit, ut pro rata distribuatur eis, id est pro virili portione quarta. Dočteme se zde dále, že čtvrtina mohla být získána na základě odkazu, fideikomisu, darování pro případ smrti nebo ve stanovených případech mezi živými, anebo i jiným v konstitucích obsaženým způsobem.⁸⁹

Pokud nebyla práva nepominutelného dědice respektována, resp. zůstavitel zanechal pouze část povinného podílu, měl neopominutelný dědic nárok na jeho doplnění (*actio ad supplendam legitimam*). Výše povinného podílu u potomků činila až do čtyř dětí jednu třetinu, při více dětech jednu polovinu zákonného podílu, pro patrona byla zmenšena na třetinu.⁹⁰ Prétor opomenutým dědicům přiznával *bonorum possessio* na zákonný dědický podíl.⁹¹

Z povinného dílu mohl být nepominutelný dědic platně vyloučen v případě, kdy si jej zasloužil svým chováním nebo jej zůstavitel vyloučil v dobrém úmyslu, například vyloučil duševně chorého z dědění ve prospěch jeho dětí.⁹² Stejně tak měla nárok na díl, který by ze zákona připadnul nuzné vdově nebo *impuverovi arrogatovi*. Dle Justiniána měla nuzná vdova obdržet zpravidla jednu čtvrtinu dědictví, nikdy ovšem více než 100 liber zlata.⁹³ Pokud dědily zůstavitelovy děti, které byly zároveň její, obdržela ke svému podílu pouze právo požívací, vlastnictví připadlo jejím dětem.⁹⁴ Nuzná vdova byla dále chráněna tak, že pokud manžel zemřel bez testamentu, nemohl ji vyloučit z podílu, jež jí náleží ani poslední vůlí. Na plnění tohoto podílu vdově příslušela *actio in personam*.^{95 96}

Vdova, která byla *indotata*⁹⁷ a neměla jiných prostředků potřebných k výživě, měla od Justiniána právo na tzv. *bonorum possessio unde vir et uxor*⁹⁸ a kromě toho vstupovala v práva zámožného manžela. Bez ohledu na to, jestli měl manžel jiného příbuzného, nastupovala vedle něj v dědické posloupnosti.⁹⁹

1.1.6 Collatio bonorum (kolační povinnost)

Kolační povinnost vycházela z prétorského práva. Jednalo se o povinnost zákonných dědiců-*sui*, jež nepodléhali otcově moci a žádali o *bonorum possessio intestati*, přidat

⁸⁹ jestliže se jedná o jednu anebo více osob, které mají možnost podat žalobu z nespravedlivé závěti, tak jim není možné vydat více než čtvrtinu dohromady, která se mezi ně rozdělí, tedy podle hlav. Just. Inst. 2, 18-19.

BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones* ..., s. 167.

⁹⁰ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva* ..., s. 177.

⁹¹ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II* ..., s. 307.

⁹² HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 433.

⁹³ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 423 a 435.

⁹⁴ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva* ..., s. 1050

⁹⁵ Uplatňovat obligační právo. BARTOŠEK: *Encyklopedie* ..., s. 69.

⁹⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 1073.

⁹⁷ Bez věna. [cit. 8. 3. 2014]. Dostupné na: <http://www.latin-dictionary.net/definition/23472/indotatus-indotata-indotatum>.

⁹⁸ Trvalo-li manželství až do zůstavitelovy smrti. BARTOŠEK: *Encyklopedie* ..., s. 91.

⁹⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 1049.

„znevýhodněným“ poměrnou část svého majetku, který dostali od otce za jeho života, protože by jinak měli neoprávněnou výhodu. V 1. stol. př. Kr. uložil prétor tuto povinnost emancipovanému, nevztahovala se však na *peculium castrense* nebo *quasi castrense*¹⁰⁰ (*collatio emancipati*).¹⁰¹ Blíže k tomu v Ulpiánově fragmentu: ...*consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna*.¹⁰² Syn měl totiž výhodnější postavení oproti svým sourozencům, kteří zůstali v otcovské moci, protože on, poté, co byl emancipován, nabýval pro sebe, naopak jeho sourozenci pro otce.¹⁰³

Později uložil tuto povinnost prétor i provdané dceři, pokud šlo o věno nebo nárok na něj (*collatio dotis*). Nárok na kolaci měli vlastní dědicové jen, pokud jim účast emancipovaného působila neoprávněnou újmu. Od Leona, který stanovil tuto povinnost r. 472, měli tuto povinnost navzájem všichni descendentí pro *dos* a *donatio ante nuptias a militia*, což bylo koupitelné úřednické místo.¹⁰⁴ Justinián ji pak rozšířil na militia a všechny druhy darů ascendentů descendentům, i na testamentární posloupnost.¹⁰⁵

Kolace se prováděla stipulací, kdy povinný sliboval, že částku, jež odpovídá hodnotě jeho aktiv a připočtením toho, o co by zmenšil svoje jmění, vyplatí poměrně oprávněným osobám. Kolaci musel provést, i když přesahovala částka jeho dědický podíl. Kolace se neuplatnila mezi emancipovanými navzájem. Mohl ji požadovat jen vlastní dědic, který se kolací cítil být poškozen.¹⁰⁶

1.1.7 Udělení svobody závěti¹⁰⁷

V případě, kdy byla některým otrokům udělena závěti svoboda a nedědil ani dědic ze zákona, tak ten, kdo by byl jinak povinen provést dražbu, udělil vykonavateli závěti (zástupce) dražbu pozůstalosti. Vykonavatel závěti musel být schopný zajistit zůstavitelovy dluhy. Ti, kteří byli propouštěni na základě závěti, ji získali, jako kdyby někdo pozůstalost přijal. Ti, kteří požadovali svobodu po dědici, ji obdrželi od vykonavatele závěti. Ti, kteří

¹⁰⁰ Majetek, který nabyt filius familias ve vojenské službě. Od Augusta bylo možné s tímto majetkem pořizovat i nakládat mezi živými. Od Hadriána i po čestném propuštění z vojska. Za pozdního císařství se vztahovalo i na majetek nabytý ve vysokých úřadech světských nebo duchovních. Justiniánem pak byla povolena k tomuto majetku i zákonná dědická posloupnost. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 249.

¹⁰¹ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 65.

¹⁰² ...pokládá se za důsledné, aby ti, kteří se domáhají otcovských statků, vnesli také svůj majetek. Dig. 37., 6, 1, pr. Ulpianus libro quadregesimo ad edictum. SKŘEJPEK: *Prameny římského práva ...*, s. 242-243.

¹⁰³ BARTOŠEK, Milan. *Škola právního myšlení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, s. 25.

¹⁰⁴ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II ...*, s. 304.

¹⁰⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 65.

¹⁰⁶ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II ...*, s. 302.

¹⁰⁷ Just. Inst. 3, 10-11. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 245-247.

obdrželi svobodu od vykonavatele závěti, byli jeho propuštěnci. Vykonavatel závěti měl dát přednost propuštění otroků na svobodu před odevzdáním pozůstalosti státní pokladně.

Věřitelé v těchto případech nemohli pozůstalost získat do držby a prodat ji, protože na zůstavitelovo místo nastoupil zástupce, jež věřitelům poskytnul záruku k celku. Stejně platilo, i pokud byla svoboda udělena kodícilem, nebo pokud bylo zřejmé, že nikdo dědit nebude. Konstituce neplatila, pokud svoboda udělena nebyla.

Na základě konstituce nebylo možné odvolat svobodu, jež byla jednou nabyta:

*Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuit se ab hereditate, an, quamvis potest in integrum restitui, potest admitti constitutio et addictio bonorum fieri? Quid ergo, si post additionem libertatum conservandarum causa factam in integrum restitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates, quae semel competierunt.*¹⁰⁸

¹⁰⁸ Může tuto konstituci použít ten, a může mu být přislíben majetek jako pozůstalost, kdo odmítne dědictví, i kdyby mohl využít uvedení do předchozího stavu, přestože má možnost o to požádat? A co pak, jestliže byl uveden do předchozího stavu až poté, co mu byla pozůstalost přiřknuta za účelem udržení svobody? V žádném případě nebude možné říci, že lze odvolat jednou nabytou svobodu. Just. Inst. 3, 10-11. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 247.

1.2 Legatum (neboli odkaz) a fideicommissum

Slovo legatum se odvíjí od slova „legare“ ve smyslu dátí příkaz, protože šlo o pověření, daná dědici. V počátcích byly odkazy s největší pravděpodobností darování na případ smrti.¹⁰⁹ Fideicommissum, neboli „svěřené poctivosti druhého,“ byl neformální odkaz.¹¹⁰

1.2.1 Odkaz

Odkaz byl pořízením na případ smrti a na rozdíl od testamentu, u kterého docházelo k univerzální sukcesi, byl odkaz zástupcem sukcese singulární. První druh testamentu byl však také odkazový, nařizoval převod jednotlivých věcí z pozůstalosti.¹¹¹ Na rozdíl od testamentu byla také u odkazů možná akrescence v případě, kdy ji zůstavitel nařídil, zatímco u testamentu vyplývala z povahy dědictví.¹¹²

Pojmovými znaky odkazu byla bezplatnost, obmyšlení odkazovníka a dále to, že šel k tíži dědictví. Odkaz mohl být nařízen jen slavnostní formulí v testamentu a obtíženým mohl být pouze testamentární dědic. Dle klasického práva bylo možné odkaz nařídit i v kodicilu potvrzeném testamentem.¹¹³ Odkaz byl účinný, až když dědic nabyl dědictví.¹¹⁴ Jeho původním účelem bylo existenčně zajistit manželku a děti vyloučené z dědické posloupnosti.¹¹⁵ Odkaz nemohl být stanoven před ustanovením dědice, protože byl hlavou a základem celého testamentu.¹¹⁶

„*Heres meus, cum morietur: Titius, centum ei dato*“. *Purum legatum est, quia non condicione, sed mora suspenditur: non potest enim condicio non existere (existere)*.¹¹⁷ V tomto Papiánově fragmentu se jedná o ustanovení, jež na rozdíl od podmínky v budoucnu jistě nastane, protože každý člověk musí jednou zemřít. U podmínky však není jisté, zda nastane.¹¹⁸

¹⁰⁹ BONFANTE: *Institute...*, s. 684-685.

¹¹⁰ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 155.

¹¹¹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva ...*, s. 168-169.

¹¹² BONFANTE: *Institute ...*, s. 696.

¹¹³ HEYROVSKÝ: *Institute římského práva ...*, s. 461.

¹¹⁴ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 313.

¹¹⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 171-172.

¹¹⁶ Gai. Inst. 2, 229. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 159.

¹¹⁷ Dig.35.1.79 pr.Papinianus1def. Můj dědic, když zemře Titius, ať dá tomuto sto. Jedná se o čistý legát (nepodmíněný), neboť je pověšeno ne pod podmínkou, ale pod prodlením, neboť podmínka se nemůže nesplnit.

¹¹⁸ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 104.

„*Heres meus, cum ipse morietur, centum Titio dato*“. *Legatum sub condicione relictum est: quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo. Dies legati non cedit et non est certum ad eum legatum perventurum.*¹¹⁹ V druhém případě se však o podmínku jedná, protože není jisté, zda přežije Titius dědice.

Druhy odkazů

Rozlišujeme čtyři druhy odkazů: *per vindicationem*, *per damnationem*, *sinendi modo* a *per praeceptionem*. U odkazu *per vindicationem* postačovalo, pokud se odkazovalo například slovy „*do*“ („*dávám*“), „*lego*“ („*odkazuji*“), zcela správně pak: „*Titio hominem Stichum do lego! Sumito! Sibi habeto! Capito!*“.¹²⁰ Bylo možné odkazovat také formulací sloučenou nebo rozloučenou. Zůstavitel mohl odkázat pouze věc, kterou měl v kviritském vlastnictví,¹²¹ a to jak v době zřízení testamentu, tak v době zůstavitelovy smrti, což neplatilo u věcí zastupitelných, kde postačovalo, pokud byl zůstavitel jejich kviritským vlastníkem v době smrti.¹²² Měl tedy účinek věcný. Na návrh císaře Nerona bylo přijato usnesení senátu, jež stanovovalo, že když někdo odkáže věc, která mu nepatří, má být odkaz platný, jako by byl zanechán dle nejlepšího práva, čímž zde byl damnační odkaz, protože tím bylo možné odkázat i věc cizí.¹²³

Názory tehdejších právníků se však rozcházely v tom, kdy vlastnictví nabývá sám obdařený. Dle Sabiniánů se stal odkazovník vlastníkem okamžikem přijetí dědictví, i kdyby nevěděl, že mu byl zanechán odkaz. Pokud by se však dozvěděl, že mu byl odkaz zanechán a on jej odmítnul, tak se na něj hledělo, jako by nebyl proveden. Naopak Prokuliáni měli za to, že se věc stane vlastnictvím odkazovníka, až když projeví vůli, aby mu patřila. Jejich názor potvrdila i konstituce Antonina Pia.¹²⁴

Dalším druhem je odkaz damnační, kdy se odkazovalo slovy: „*Heres meus Stichum servum meum dare damnas esto*“, stejně tak šlo o odkaz *per damnationem*, jestliže obsahoval slovo „*Dato!*“ („*Dejž!*“). Předmět odkazu musel být určen alespoň stanovením pevných kritérií. Pokud byl zanechán předmět určený druhově, tak nebylo-li stanoveno jinak, příslušela

¹¹⁹ Dig. 35.1.79.1Papinianus 1 def. Můj dědic, když sám zemře, ať je sto dáno Titiovi. Legát je zanechán pod podmínkou. Neboť ačkoli je jisté, že dědic má (hodlá) zemřít, přece je nejisté, zda v téže době bude odkazovník ještě živ. Legát tedy nenapadne a není jisté, zda k němu legát skutečně přejde.

¹²⁰ Gai. Inst. 2, 193. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 146-147.

¹²¹ Gai. Inst. 2, 196. Tamtéž s. 149.

¹²² SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 315.

¹²³ Gai. Inst. 2, 197. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 149.

¹²⁴ Gai. Inst. 2, 195. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 149.

volba obtíženému, který však nesměl vybrat věc nejhorší.¹²⁵ Odkázat bylo možné i věc cizí, pro dědice to znamenalo věc vykoupit a předat anebo poskytnout její hodnotu.¹²⁶ Ve chvíli, kdy se dědic ujal pozůstalosti, vznikla mu obligační povinnost. Tuto dědicovu povinnost šlo vymáhat *actione ex testamento*.¹²⁷ ¹²⁸ Dědic pak převáděl věc na odkazovníka mancipací, tradicí nebo injurecesí. Shodně jako u *per vindicationem* bylo možné formulovat odkaz sloučeně nebo rozloučeně. Při rozloučené formulaci se dluhovala věc celá, tedy jednomu dědic poskytnul věc a druhému její peněžitou hodnotu.¹²⁹

Slovy „*Heres meus damnas esto sinere L. Titium hominem Stichum sumere sibique habere!*“¹³⁰ měl dědic původně strpět, aby si odkazovník věc vzal, později měl stejnou účinnost jako *per damnationem*, ovšem jeho předmětem mohla být pouze věc, šlo tedy o *legatum rei* a odkazovníku náležela *actio incerti ex testamento*. Zůstavitel jím mohl odkázat, jak věc vlastní, tak i věc svého dědice, a to i v případě, kdyby mu nepatřila v době pořízení testamentu. Dědic neručil za to, že odkazovník získal kviritské vlastnictví.¹³¹

Milan Bartošek ve své knize k *legatum rei* blíže píše, že pokud při odkazu stáda některé kusy uhynuly, ale některé přibyly a zůstala jedna ovce nebo prase, stal se odkaz neplatným, což ale neplatilo pro jedno dobytče, protože brav měl větší hodnotu. V případě, že byl odkázán dům a ten shořel, odkazovník získal alespoň parcelu, na které dům stál. V případě, kdy požár založil sám zůstavitel, nezískal odkazovník ani parcelu, protože bylo nutno se domnívat, že zůstavitel změnil svoji vůli.¹³²

Co se týče odkazu *per praeceptionem*, literatura se o něm zmiňuje už mnohem stručněji, jednalo se o jeden z institutů, u nějž se různé názory mezi Sabiniány a Prokuliány. Je však nesporné, že se odkazovalo slovy: „*Lucius Titius hominem Stichum praecipito!*“. Dle Sabiniánů se odkazovalo jen to, co bylo ve vlastnictví zůstavitele, protože se majetek z odkazu nabýval v soudním řízení o rozdělení rodinného majetku. Pokud odkázal zůstavitel věc, která nebyla v jeho vlastnictví, tak byl odkaz dle civilního práva neplatný, ale na základě usnesení senátu mohl být potvrzen. Věc, která byla mancipována věřitelem z titulu fiducie, tedy věc cizí, však odkázána být mohla. Sabiniáni měli za to, že spoludědicové mohou být donuceni soudcem, aby zaplatili dluhovanou částku a věc vykoupili. Naproti tomu Prokuliáni

¹²⁵ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 316.

¹²⁶ Gai. Inst. 2, 205. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 151.

¹²⁷ Odkazovník požaduje na dědici, aby splnil odkaz. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 76

¹²⁸ BLAHO a kol.: *Základy římského práva ...*, s. 154.

¹²⁹ Gai. Inst. 2, 204. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 151-153.

¹³⁰ Gai. Inst. 2, 201. Tamtéž, s. 153.

¹³¹ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 318.

¹³² BARTOŠEK, Milan. *Škola právního myšlení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, s. 164.

zastávali názor, že lze odkazovat i osobě cizí a odkaz se pak posuzuje jako odkaz vindikační, což potvrdila i konstituce císaře Hadriána. Názor u těchto dvou škol se však nerůznil u formulace sloučené a rozloučené, kdy pokud se odkazovalo více osobám, musely jim připadnout poměrné části.¹³³

Justinián nakonec všechny druhy odkazu, co se týče žalob, sjednotil, takže odkazovníkovi náležela, jak *actio in rem*, tak *actio in personam*, což je také důvodem, proč jsou odkazy řazeny mezi kvazikontrakty.¹³⁴

1.2.2 Prelegát

Prelegát byl odkaz jednomu ze spoludědiců, přičemž obtíženi byli všichni, i obdařený.¹³⁵ Dědic ovšem nemohl sám sobě splnit tu část odkazu, která připadala na jeho dědický podíl, takže byl odkaz v té části neplatný. Neznamenal to ovšem, že z té části odkazu nic nenabyl, nabyl ji z titulu dědického, část odkazu připadající k tíži spoludědiců nabyl jako odkaz. Odkaz byl neplatný, pokud byl zanechán dědici, jež byl dědicem jediným, protože v důsledku svého dědického titulu nabýval celé dědictví. Římané však neříkali, že je neplatným přímo, ale neplatnost vyvozovali z toho, že dědic nemohl nastoupit žalobou proti sobě. „*Heredi a semet ipso inutiliter legatur; heres ipso sibi debere non potest; heres a semet ipso vindicare non potest.*“¹³⁶

Prelegát mohl být nařízen kterýmkoliv druhem odkazu i fideikomisem.¹³⁷ Otakar Sommer naproti tomu má za to, že prelegát lze nařídit pouze *per vindicationem* nebo *per damnationem*.¹³⁸ Prelegát se odchyloval od všeobecných ustanovení o odkazu pouze v tom, že jím mohly být odkázány výhradně jednotlivé části majetku nebo jiná plnění, avšak ne celá pozůstalost nebo její odpovídající díl.¹³⁹ Předmětem prelegátu mohly být věci, *iura in re aliena*, jako *usus fructus*¹⁴⁰, *universitates rerum*¹⁴¹, *nomina*.¹⁴²

Zůstavitel mohl mít z různých důvodů zájem na tom, aby určitou věc z jeho pozůstalosti obdržela určitá osoba, například s ohledem na schopnosti jednotlivých dědiců.

¹³³ Gai. Inst. 2, 216-219. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách* ..., s. 155.

¹³⁴ REBRO: *Rímské právo* ..., s. 353.

¹³⁵ BARTOŠEK: *Encyklopedie* ..., s. 218.

¹³⁶ BONFANTE: *Instituce* ..., s. 707.

¹³⁷ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 1182.

¹³⁸ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2* ..., s. 318.

¹³⁹ VANČURA, Josef. *Praelegát dle práva římského*. Praha: Knihovna Karla Pittera, 1902, s. 37.

¹⁴⁰ Jde o právo cizí věc jakýmkoliv způsobem užívat (uti) požívat cizí věc (frui). HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva* ..., s. 215.

¹⁴¹ Věc skládající se z více mechanicky spojených těles, jako stavení, loď, skříň. HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského* ..., s. 296.

¹⁴² VANČURA: *Praelegát* ..., s. 43.

Jeden z dědiců měl například vzdělání zemědělské, bylo vhodné mu tedy odkázat pozemek, druhý z dědiců byl obchodníkem, bylo mu tedy vhodnější odkázat kapitál, dále mohlo jít i o zachování rodinných tradic. Dědic mohl prelegát obdržet ve svém dědickém podílu a ostatním spoludědicům mohl zůstavitel uložit, aby vydali část předmětu, jež odpovídá jeho dědickému podílu. Vzhledem ke složitosti bylo vhodnější použít institut prelegátu.¹⁴³

Pokud bylo ustanoveno více dědiců o různých dědických podílech, jeden k 1/12 a druhý k 11/12 za dědice téhož pozemku, tak ten, jež byl ustanoven za dědice k menšímu podílu, dostal větší podíl prelegátu, tedy dědic s 11/12 musel splnit spoludědici-kolegátáři 11/12 pozemku a obdržel od něho 1/12. Pokud bylo prelegátáři nařízeno, aby vydal celý svůj dědický podíl, nařídil Marcus Aurelius, aby vydal též část prelegátu. Dědic si musel část prelegátu, jež postihovala jeho dědický podíl započítat do Falcidiovy kvarty, jež je vysvětlena dále v textu.¹⁴⁴

Vzhledem k podílům jednotlivých spoludědiců měl prelegát povahu obyčejného odkazu, kdy se pro jednotlivé spoludědice vypočetla quarta, přičemž část prelegátu připadající na každého spoludědice připočetla se k ostatním odkazům tížícím jeho dědický podíl, a pokud přesahoval 3/4 dědického podílu, byl v přesahující části neplatný, jako ostatní odkazy.¹⁴⁵

1.2.3 Jednotlivé typy odkazu¹⁴⁶

Odkaz individuálně určené věci

Odkazovník má individuálně určenou věc obdržet ve stavu v době zůstavitelovy smrti, může požadovat, co k věci přibylo. Při odkázaném pozemku se jedná zejména o budovy na něm zřízené, náplavy, které k němu přibyly, z fideikomisa také ostrov, který vznikl v řece naproti odkázanému pozemku. V případě, že něco ubylo, škoda postihovala odkazovníka. Pokud zůstavitel věc změnil a nebylo možné ji považovat za totožnou s věcí odkázanou, odkaz zaniknul. Odkazovník musel věc převzít se služebnostmi, reálnými břemeny a noxálními závazky,¹⁴⁷ mohl však požadovat, aby nebyl zatížen požívacím právem.

Odkazovala se vlastní věc, věc obtíženého i třetí osoby. Pokud odkázal zůstavitel věc obtíženého, kterou považoval za vlastní, byl odkaz platný. V případě, že se jednalo o věc třetí

¹⁴³ VANČURA: *Praelegát ...*, s. 3-4.

¹⁴⁴ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1182-1183.

¹⁴⁵ VANČURA: *Praelegát ...*, s. 12

¹⁴⁶ Veškeré informace o jednotlivých odkazech zjištěny z: HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1182-1192.

¹⁴⁷ *Noxa* je škodlivý, bezprávný čin, vyvolávající ručení jiné osoby než pachatele. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 237

osoby, byl odkaz platný pouze tehdy, kdy zůstavitel věděl, že se jedná o věc cizí. Obtížený pak musel zařídit, aby věc nebo náhrada její hodnoty připadla odkazovníkovi. Pokud byl vlastníkem odkazované věci sám odkazovník, byl odkaz neplatný pouze s několika výjimkami.¹⁴⁸

Odkazy co do předmětu neurčité

Jednalo se o odkazy určené podle druhu. Volbu pozůstalostních věcí mohl vykonat odkazovník poté, co dědic nabytí dědictví. Pokud odkazovník zemřel dříve než vykonal volbu, nepřecházel odkaz na jeho dědice. Dokud volbu nevykonal, nemohl s odkázanými věcmi nakládat. Justinián pak stanovil, že v těchto případech přecházelo právo volby na dědice.

Pokud zůstavitel určil odkázanou věc podle druhu, aniž by měl právo volby odkazovník, volbu prováděl odkazovník nebo obtížený podle toho, zda šlo o volbu *legatum per vindicationem* nebo *damnationem*. Pokud měl právo volby odkazovník, nesměl volit věc nejlepší, stejně tak obtížený věc nejhorší. V případě že bylo odkázáno více věcí alternativně, měl volbu odkazovník při *per vindicationem*, obtížený při *per damnationem*.

Odkaz osobní služebnosti

Odkazovník tímto nenabýval vlastnictví k věci, ale právo požívací. V případě, že byla jedné osobě odkázána věc a druhé právo požívací k ní, tak obě dvě získaly právo požívací, i kdyby to odporovalo zůstavitelově vůli. *Dies cedens* nastupovalo ve stejný okamžik jako *dies veniens*.¹⁴⁹ Při odkazu věcí na více dní, měsíců a let se jednalo o více odkazů a každý z nich se nabýval zvlášť.

V případech, kdy bylo k jedné věci odkázáno požívací právo více osobám a jedna z nich odkaz nenabyla, přirůstá požívací právo k požívacím právům ostatních, i když odkazovník odkaz nabytí a později jej pozbyl.

Odkaz důchodu a výživy

¹⁴⁸ 1. odkazovníkovo vlastnictví bylo naříkatelné. 2. měl-li zůstavitel pohledávku na převod odkázané věci. 3. měl-li zůstavitel k odkázané věci právo vektigální, superficiální nebo dle některých názorů, i právo zástavní.

¹⁴⁹ *Dies cedens* byl okamžik, v němž se nabývalo právo na nabytí pozůstalosti, okamžik smrti dědice, nebo přijetí pozůstalosti. Byl-li odkaz podřízen podmínce, nebo bylo připojeno uložení času, vázalo se nabytí odkazu na jejich splnění. Císař Augustus vázal splnění odkazu na okamžik otevření závěti. Právo k odkazu přecházelo na dědice obdařeného. *Dies veniens* byl okamžik, v němž obdařený odkaz nabýval. SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo ...*, s. 245-246.

Důchodem se odkazovaly opětující se dávky v určitých lhůtách, jednalo se zejména o peněžní plnění. Pokud nebyla určena doba platnosti odkazu, mělo se za to, že jde o odkaz na celý život odkazovníka. Bylo jej možné zůstatit i po smrti odkazovníkových dědiců. Tento odkaz je nutné odlišit od sumy, jež se vyplácela po částech v určitých lhůtách, jednalo se pouze o jeden odkaz.

Odkaz výživy byl pak zvláštním druhem odkazu důchodu, tedy toho, co odkazovník potřeboval pro svou výživu. Pro případ, že nebyla stanovena výše výživného, stanovil ji soud. Mohl být zůstaten i osobě nezpůsobilé dědit, měl-li být ustanoven až do dospělosti, jednalo se u žen o věk 14 let, u mužů věk 18 let. Odvolal-li zůstatitel odkaz všeobecně, nevztahovalo se odvolání na odkaz výživy. Osoba obtížená nesměla srazit ničeho z odkazu výživy, i kdyby nebyla dodržena Falcidiova kvarta. Musel být potvrzen magistrátem.

Odkaz pohledávky a osvobození od dluhu

Zůstatitel mohl odkázat pohledávku nebo dlužní úpis, jež měl za třetí osobou, pohledávka pak přecházela dle pravidel o cesi. V době klasické však odkazovníku náležela pouze žaloba *in rem*.¹⁵⁰ Pokud pohledávku vymohl sám zůstatitel, považoval se tento úkon za odvolání odkazu. Zanikla-li pohledávka jiným způsobem, rušil se tím i odkaz.

Zůstatitel mohl také odkazovníkovi odkázat osvobození od dluhu, a to úplné nebo na čas. Odkaz byl platný pouze trvala-li pohledávka v době zůstatitelovy smrti. Odkazovníkovi z takového odkazu příslušela žaloba o zproštění dluhu, v klasickém právu pak *exceptio doli*.¹⁵¹

1.2.4 Ochrana dědice versus odkazy

Jak bylo již zmíněno výše, mohl zůstatitel o svém majetku pořídit jakkoli, tedy mohl ji celou zatížit odkazy, jak dovoloval Zákon dvanácti desek. Nicméně se často stávalo, že pokud byla pozůstalost zcela zahlcena odkazy nebo jimi přetížena, na dědice zůstávalo již jen holé jméno zůstatitelovo, a tak dědicové dědictví často odmítali. Situaci měl změnit *lex Furia*,¹⁵² který zakazoval, aby kdokoliv, s výjimkou některých osob, nabýval odkazy více jak tisíc assů. Gaius však správně uvádí, že pokud měl někdo majetek například 5.000 assů a odkázal 5 lidem po 1000 assech, nejednal v rozporu se zákonem. Dalším pokusem o vyřešení byl *lex Voconia* z 2. stol. před Kr., který stanovil, že nikdo nemá na případ smrti nabýt více

¹⁵⁰ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II ...*, s. 181.

¹⁵¹ Žalovaný popírá existence práva žalobce nebo alespoň plnit v přítomné době. BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 147.

¹⁵² REBRO: *Rímské právo ...*, s. 353.

než dědicové.¹⁵³ Problémy s výší odkazů vyřešil až v roce 40 před Kr. *lex Falcidia*, jež se stal vzorem i pro nauku o povinném podílu.¹⁵⁴ V roce 57 po Kr. pak bylo vydáno *Senatusconsultum Trebellianum* a dále *Senatusconsultum Pegasianum* z doby císaře Vespasiána.¹⁵⁵

Lex Falcidia požadoval, bez ohledu na počet dědiců, aby dědici zůstala alespoň čtvrtina pozůstalosti (tzv. *falcidiánska kvarta*). Dědic se ovšem práva na kvartu mohl zřeknout. *Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, ante deducitur aes alienum, item funeris impensa et pretia servorum manumissorum, tunc deinde in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredes remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuuntur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit.*¹⁵⁶ V některých případech se kvarta vůbec neuplatnila, jako u vojenských testamentů a např. u odkazů daných za účelem svobody.¹⁵⁷

Co se týče sloučení více podílů u jednoho ze spoludědiců, čtvrtina musela zůstat každému dědici, nepočítala se z celé pozůstalosti, přičemž rozhodující pro výši majetku, ze kterého se počítala Falcidiova kvarta byl okamžik smrti. Jak se dočteme v Justiniánských konstitucích,¹⁵⁸ pokud měl někdo majetek ve výši sto aureů, sto aureů odkázal, pak nebyla Falcidiova kvarta zachována, jestliže k ní před přijetím pozůstalosti přibyly děti pozůstalostních otrokyň nebo se dobytku narodila mláďata, i kdyby dědic obdržel čtvrtinu z pozůstalosti a 100 aureů bylo vyplaceno jako odkazy. Naopak pokud někdo odkázal 75 aureů a majetek se před přijetím zmenšil v důsledku požáru, úmrtí otrokyň anebo ztroskotáním lodě natolik, že nepřesáhl 75 aureů, nebo byl dokonce ještě menší, dlužily se odkazy v plné výši.

1.2.5 Fideicommissum¹⁵⁹

Primárně je třeba poznamenat, že uplatnění fideikomisu bylo mnohem větší, než možnost zůstavovat přímo, v některých situacích bylo uplatnění stejné, přímo však musel být ustanoven poručník.¹⁶⁰ Předmětem mohlo být plnění všeho druhu, které mohlo být poskytnuto

¹⁵³ Gai. Inst. 2, 226. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 157-159.

¹⁵⁴ BARTOŠEK: *Encyklopedie...*, s. 161.

¹⁵⁵ BLAHO a kol.: *Základy římského práva ...*, s. 155-156.

¹⁵⁶ Dle *lex Falcidia* se nejdříve z pozůstalosti odpočítaly dluhy, náklady pohřbu a nakonec hodnota propuštěných otroků; ze zbytku musela zůstat 1/4 dědicům a 3/4 se rozdělily mezi obdařené z odkazu způsobem, jakým o tom učinil zůstavitel v závěti. Just. Inst. 2, 22. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 189.

¹⁵⁷ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 332.

¹⁵⁸ Just. Inst. 2, 22. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 189.

¹⁵⁹ Dále budu užívat pojem ve formě fideikomis.

¹⁶⁰ KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 173.

damnačním odkazem. Původně šlo o ústní či písemnou prosbu zůstavitele, aby dědic (testamentární nebo intestátní), odkazovník i samotný fideikomisař a kdokoliv, kdo od zůstavitele obdržel něco *mortis causa* (v tomto případě nazývaný fiduciář), splnil nějaké jeho přání ve prospěch třetí osoby (fideikomisaře). Užívalo se slov: „*peto*“ (žádám), „*rogo*“ (prosím), „*volo*“ (chci), „*fidei commito*“ (tvé) věrnosti ukládám (svěřuji); slova mohla být užita samostatně i dohromady. Fideikomis mohl být ustanoven s podmínkou, nebo bez ní nebo od určitého dne.¹⁶¹ Fideikomisem vznikl pouze obligační nárok fideikomisaře proti obtíženému. Z toho plynulo fiduciáři právo na úroky a plody vůči obtíženému odkazem: *Item fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit qui fideicommissum debebit; legatorum vero usurae non debentur.*¹⁶²

Za republiky se jednalo pouze o mravní povinnost, jejíž splnění záviselo zcela na cti a věrnosti (*fides*) požádaného.¹⁶³ Od dob císaře Augusta má pak právní povahu a lze jej vymáhat *extra ordinem*¹⁶⁴ před konzulem, od Claudia též před speciálním, fideikomisním soudem, který v Římě spravovali dva konsulové a dva fideikomisařní přetori, od dob Titových přetorem jedním. V provinciích se žalovalo před správci, místodržícími provincie.¹⁶⁵

Fideikomis nepodléhal omezením jako odkaz, měl zcela volnou formu. Každý, kdo měl z pozůstalosti nějaký prospěch, jím mohl být obtížen. V době poklasické pak i dlužník, aby splnil dluh jinému než dědici. Zůstavitel mohl nařídít, aby ten samý prospěch po jednom obdařeném připadl dalšímu, který při pořizování závěti ani nemusel existovat, nejčastěji v zájmu dalších pokolení téže rodiny.^{166 167}

1.2.6 Odlišení fideikomisu od odkazu

Fideikomis mohl být ustanoven jakýmkoliv způsobem na rozdíl od odkazu, který mohl být ustanoven v závěti nebo kodícilu taxativně uvedenými formami. Pokud byl například fideikomis zřízen v kodícilu nepotvrzeném, nemělo potvrzení na jeho platnost vliv, odkaz naopak potvrzený být musel. Fideikomis mohl být ustanoven komukoli, odkaz pak jen osobám s pasivní testamentární způsobilostí. *Item legata Graece scripta non valent;*

¹⁶¹ Gai. Inst. 2, 250 a násl. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 162-163.

¹⁶² Gai. Inst. 2, 280. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 171.

¹⁶³ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1142.

¹⁶⁴ Mimo normální (formulové) řízení. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 152.

¹⁶⁵ Gai. Inst. 2, 278. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 171.

¹⁶⁶ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva ...*, s. 175.

¹⁶⁷ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 113.

fideicomissa vero valent, pokud byl fideikomis sepsán v jazyce řeckém, nezpůsobovalo to jeho neplatnost jako u odkazu.¹⁶⁸

Prostřednictvím fideikomisu mohla nabývat žena po zůstaviteli, která dle Voconiova zákona nemohla dědit, tedy po zůstaviteli, jehož majetek byl odhadnut na sto tisíc aureů. Stejně platilo i o Latinech. Důležitým rozdílem bylo i nabývání fideikomisů cizinci. Později však bylo nabývání cizinci zakázáno a na návrh Hadriána bylo přijato usnesení senátu, aby fideikomisy vindikovala (nárokovala) císařská pokladna. Další rozdíly mezi odkazy a fideikomisy uvádí Gaius.¹⁶⁹

Co se týče ochrany práva z fideikomisu, žaloval se jen obnos jednoduchý, popíral-li dědic damnační odkaz, žalovalo se na dvojnásobek. Pokud někdo splnil z fideikomisu omylem více, než byl povinen, mohl to požadovat nazpět. Pokud však plnil z falešného důvodu u odkazu damnačního, nemohl zpět žádat nic. Stejný postup byl i u odkazu, který nebyl dluhován, a došlo k jeho splnění.^{170 171}

Dvěma zákony z roku 529 a 531 po Kr. Justinián sloučil odkazy a fideikomisy. Z každého odkazu a fideikomisa příslušela odkazovníkovi *actio in personam* a navíc, pokud byla věc ve vlastnictví zůstavitele v době úmrtí, tak také *rei vindicatio*. Každý odkaz měl být považován zároveň za legatum i za fideicommissum, což mělo vliv na účinky, resp. výhody, jež byly s tím nebo oním odkazem spojeny. V případě rozporu mezi pravidly o odkazech a fideikomisech, měly přednost volnější a mírnější zásady fideikomisa.¹⁷² Po sloučení legátu s fideikomisem došlo i k dalším změnám, a to že legát mohl obdržet i ten, kdo nebyl zplozen v době smrti zůstavitele. Od doby Neronovy a Hadrianovy mohli být odkazovníky i města, od Marca Aurelia i collegia, od Justiniána *postumi sui*, *postumi alieni*, *deportati*, obdržel-li amnestii a všechny dovolené korporace.¹⁷³

1.2.7 Univerzální fideikomis (fideicommissum hereditatis) a ochrana testamentárních dědiců¹⁷⁴

Původně fideikomisář nezaujímal postavení dědice, ani odkazovníka, ale spíše kupce. Fideikomisář dříve na oko kupoval pozůstalost za menší částku. Mezi tím, kdo pozůstalost vydával, a fideikomisářem se uzavíraly stipulace, kdy fideikomisář slíbil, že uhradí vše, co by

¹⁶⁸ Gai. Inst. 2, 281. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 173.

¹⁶⁹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1144-1145.

¹⁷⁰ Tamtéž s. 173.

¹⁷¹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1144.

¹⁷² HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1144-1145.

¹⁷³ BOFANTE: *Institute ...*, s. 692.

¹⁷⁴ Gai. Inst. 2, 252. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 165.

musel uhradit dědic. Fideikomisáři pak bylo naopak slíbeno, že mu bude vydáno vše, co by dědici z pozůstalosti připadlo a dále mohl uplatňovat i pozůstalostní žaloby jako prokurátor nebo kognitor.

Za konzulátu Trebellia Maxima (56 nebo 57 po Kr.) a Annaea Seneky, prétor poskytoval pomocné žaloby (*actiones utiles*) tomu a proti tomu, kdo pozůstalost převzal.¹⁷⁵ Proti tomu, kdo pozůstalost převzal, na základě trebeliánského usnesení senátu, na základě práva civilního proti dědici. *Actiones utiles* přecházely z fiduciáře na fideikomisáře vydáním dědictví. *Senatusconsultum Trebellianum* bylo počátkem tzv. univerzálního fideikomisu. Univerzálním fideikomisem, jak už název napovídá, nastávala univerzální sukcese, a to nepřímá, zprostředkovaná dědicem. Trebeliánské *senatusconsultum* umožňovalo dědici rozhodnout se, zda dědictví přijme či ne. Tuto nejistotu odstranilo pegasiánské usnesení senátu.

Za konzulátu Pegasa a Pusiona (asi 75 po Kr.) si dle *senatusconsulta* mohl dědic ponechat čtvrtinu pozůstalosti, stejně tak si mohl ponechat čtvrtinu u jednotlivých věcí. Fideikomisář si v tomto případě nemohl srazit kvartu Falcidiovu z odkazů, které mu byly uloženy, ale mohl si srazit Falcidiovu kvartu, k níž by byl oprávněn dědic. Toto usnesení senátu umožňovalo donutit dědice na žádost univerzálního fideikomisáře, aby vydal celou pozůstalost, ovšem neodpovídal za pozůstalostní dluhy, zároveň dědici z tohoto donucení nevzešel žádný prospěch. Dluhy nesl dědic sám.

Pokud se testamentární dědic zdráhal přijmout dědictví, protože měl za to, že je přetížen dluhy, mohl prétor přikázat, aby pozůstalost vydal. Nebylo třeba uzavírat žádné stipulace. Pokud však měly být vydány více než $\frac{3}{4}$, nastupovala úprava předtrebeliánská a vztahy stipulacemi upraveny být musely. Pokud však fideicommissum nepřesahovalo $\frac{3}{4}$, mělo vydání dědictví stejné účinky jako při trebeliánském usnesení senátu, stipulace se zde neuzavíraly.

Justinián pak spojil úpravu obou senátních usnesení, odstranil jejich nedostatky a dědici přiznal právo na čtvrtinu z pozůstalosti, jež byla někdy neprávem nazývána *quarta Trebelliana*. Dědic však mohl být donucen k přijetí a vydání pozůstalosti. Dědické žaloby přecházely na fideikomisáře přímo.¹⁷⁶

1.2.8 Propuštění otroka na svobodu (manumissio) ve fideikomisu

¹⁷⁵ Gai. Inst. 2, 253. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 165.

¹⁷⁶ BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 155.

Manumise se často objevovala za principátu, kdy zůstavitel požádal, aby dědic nebo odkazovník propustil otroka na svobodu, čímž se stal sám jeho patronem. Bylo bez významu, zda se jednalo o otroka zůstavitele, dědice, obdařeného z odkazu nebo cizí osoby. Pokud ho jeho pán neprodal ihned a zároveň nenabyl nic ze závěti toho, kdo propuštění žádal, odkládala se platnost na dobu, kdy mohl nabýt otroka a propustit jej na svobodu. Za republiky byla povinnost provést manumisi pouze mravním závazkem, teprve od dob Augustových se stala právně vynutitelnou.

Otrok, který byl propuštěn na základě fideikomisu, byl propuštěncem toho, kdo ho na svobodu propustil, i když šlo o otroka zůstavitele. Blíže k tomu Gaius: *Qui autem ex fideicomisso manumittur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus fuerit, sed eius qui manumittit.*¹⁷⁷ Kdo byl však propuštěn na základě testamentu, stal se propuštěncem zůstavitele a byl označován za propuštěnce z podsvětí.¹⁷⁸ Otrok se stal propuštěncem, jakmile i jeden z dědiců dědictví nabyl. Propouštělo se slovy „*Stichus servus meus liber esto!*“ anebo slovy „*Stichum servum meum liberum esse iubeo!*“. Otrok musel být v kviritském vlastnictví zůstavitele v době pořízení testamentu i v době smrti. Zůstavitel mohl přikázat, aby byl otrok propuštěn a žádat, aby mu byla pozůstalost vydána, až dosáhne 30 let. Fideikomis měl tu výhodu, že jím bylo možné propustit cizího otroka přímo.¹⁷⁹

1.2.9 Zrušení a neplatnost odkazu a fideikomisu

Původně platný odkaz pozbývá platnosti, pokud jej zůstavitel odvolá, a to v testamentu, kodicilu, v kterém byl odkaz nařízen nebo pozdějším prohlášením. Odvolávalo se negací slov, kterými se odkaz ustanovoval. Naproti tomu pro odvolání fideikomisu žádná forma stanovena nebyla a bylo možné jej odvolat i přeškrtnutím nařízení, dobrovolným zcizením odkázané věci, jejím přetvořením nebo dobýváním pohledávky zpět. Považoval se též za odvolaný, pokud se zůstavitel s fideikomisářem stali nepřáteli. Později takto neformálně bylo možné odvolat i odkaz. Pokud nebylo zřejmé, který z odkazů je odvoláván, má podle Ulpianova fragmentu odvolání účinkovat pro všechny odkazy, dle jiného rozhodnutí by však takto nedošlo k odvolání žádného odkazu.¹⁸⁰

V Heyrovského knize se můžeme dočíst, že odkaz dále pozbyl platnosti při kapitisdeminuci odkazovatele, pokud odkazovník zemřel nebo se stal nezpůsobilým odkaz

¹⁷⁷ Gai. Inst. 2, 266. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 168.

¹⁷⁸ Just. Inst. 2, 24. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 199.

¹⁷⁹ Gai. Inst. 2, 272. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 172.

¹⁸⁰ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1167.

nabýt před tím, než měl odkaz nabýt, nebo pokud odpadnul obtížený a na jeho místo nikdo nenastoupil. Reskriptem Septima Severa a Karakally bylo stanoveno, že odkazy postihují náhradníka, resp. toho, kdo nabyl podíl toho, jež nedědil.¹⁸¹ Pokud došlo u původně platného odkazu ke změně odkazovníka nebo připojení podmínky, šlo v době klasické o odkaz nový a původní odkaz se zrušoval.¹⁸² Výše uvedené nazýváme translací a v justiniánském právu se tyto případy považovaly za odvolání odkazu a nařízení nového odkazu.¹⁸³

1.3 Další instituty odkazující na římské právo

1.3.1 Substitute

Institut substitute byl odkládací podmínkou. Šlo o ustanovení náhradního dědice pro případ, že by testamentární dědic dědictví nenabyl; doslova znamená „ustavení jedné osoby na místo druhé.“¹⁸⁴ Římské právo znalo tři druhy substitute, a to *substitutio vulgaris*, *substitutio pupillaris* a *substitutio quasipupillaris*. Existovala i *substitutio duplex*, u které se jednalo o spojení *substitutio vulgaris* a *substitutio pupillaris*.¹⁸⁵

Substitutio vulgaris nebo také obecná substitute byla nejčastější formou náhradnictví. V případě, že nedědil tzv. *heres primo gradu*, nastupoval tzv. *heres secundo gradu*. Obecný substitut nastupoval, pokud se ustanovený dědic dědicem stát nechtěl nebo nemohl. *Et plures in unius locum possunt substitui vel unus in plurium, vel singulis, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt*: zůstavitel takto mohl ustanovit více substitutů jednomu dědici nebo také jednoho substituta více dědicům, případně dědice po sobě navzájem jako náhradníky,¹⁸⁶ platilo však, že vzdálenější se povolával jen, když odpadli všichni před ním ustanovení.¹⁸⁷ Obecný substitut byl dědicem zůstavitele¹⁸⁸ a původně nenesl břemena tížící pozůstalost, což se změnilo reskriptem Septima Severa a Karakally.¹⁸⁹ V případě, kdy byli dědici za substituty ustanoveni ti, kdo s ním byli zároveň instituty, tedy měli zároveň dědit, obdrželi uprázdněný podíl v tom poměru, v jakém by dědili jako instituti.¹⁹⁰ V rámci obecné substitute bylo možné ustanovit institutovi i jeho samého za předpokladu, že substitute měla osobní význam, jinak

¹⁸¹ Tamtéž s. 1169-1170.

¹⁸² Odvolání legátu. BARTOŠEK: *Dějiny římského práva ...*, s. 61.

¹⁸³ BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském: Právo obligační. Právo dědické*. 1. vydání. Praha: Jiří Jelen na Mělnice, 1946, s. 184.

¹⁸⁴ Tamtéž s. 261.

¹⁸⁵ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 296.

¹⁸⁶ BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 155.

¹⁸⁷ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 295.

¹⁸⁸ FRÝDEK, Miroslav. *Kurs římského práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing; Brno: The European Society for History of Law, 2011, s. 182.

¹⁸⁹ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 295.

¹⁹⁰ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva ...*, s. 411.

by byla neplatná. Dále mělo význam, zda se v substituci nacházel jeden nebo dva stupně dědiců. Pokud byl někdo substituovaný sám sobě, jednalo se o duplicitní instituci, jež se považovala za neplatnou. Aby byla platná, musely by zde existovat dva stupně dědiců. Nastala například, pokud byli v prvním stupni ustanoveni za dědice Titius a Stichus a v druhém pouze Stichus za podmínky, že nebude dědit Titius.¹⁹¹

Substitutio pupillaris ustanovoval pater familias náhradníka nedospělým dětem a dále pro případ, kdyby se děti dědici staly, ale ještě v nedospělém věku zemřely. Pater familias ustanovoval náhradníka například tímto způsobem: „*Titius filius meus mihi heres esto. Si filius mihi heres non erit sive heres erit et prius moriatur quam in suam tutelam venerit. Tunc Seius heres esto!*“¹⁹² Gaius dále rozvádí, že pokud se dědicem nestal syn, stal by se dědicem náhradník, kdyby se však syn dědicem stal a před dosažením dospělosti zemřel, stal se náhradník dědicem syna samého. Jednalo se tedy o dva testamenty, jeden otcův a druhý synův, jak uvádí Otakar Sommer, je vlastně institutem synovým a nikoli substitutem. Stejně tak uvádí, že šlo o testament i Leopold Heyrovský.¹⁹³ Ze slučování vulgární a pupilární substitute vycházela tzv. *causa Curiana* v roce 93 př. Kr., jež popisují níže.

V závěru bych se zmínila o posledním druhu substitute, a to *substitutio quasipupillaris*. Touto se dle justiniánské konstituce ustanovovali náhradníci pro duševně nemocné děti, vnuky nebo pravnuky, mužského nebo ženského pohlaví, a to i když byli dospělí. *Sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari, et hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quae postquam pupillus adoleverit infirmatur*, tedy po nabytí dospělosti nebo rozumu u duševně nemocného, se stává náhradnictví neplatným.¹⁹⁴ Heyrovský ještě uvádí možnost ustanovení této substitute pro dospělé děti, jež jsou němé nebo hluché, od Justiniána pak ustanovení už jen pro duševně nemocné.¹⁹⁵ Náhradník musel být ustanoven z potomků duševně nemocného, pokud jich nebylo, tak potomků zůstavitele a pokud ani těch nebylo, tak mohl být ustanoven kdokoliv.¹⁹⁶

V knize Veroniky Kleňové se můžeme setkat s tzv. zamlčenou nebo skrytou substitucí (*substitutio tacita*). *Substitutio tacita* bylo náhradnictvím, jež zůstavitel v závěti přímo

¹⁹¹ KLEŇOVÁ, Veronika. *Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom: všeobecné náhradníctvo v prameňoch rímskeho práva s dôrazom na justiniánske Digesta*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 135-136.

¹⁹² Titius, můj syn, budiž mým dědicem! Nebude-li můj syn mým dědicem (s. vulgaris), anebo bude-li dědicem a zemře dříve, než by se stal sám sobě poručníkem (s. pupillaris), tehdy budiž dědicem Seius! KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 116

¹⁹³ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva ...*, s. 411.

¹⁹⁴ BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 159.

¹⁹⁵ HEYROVSKÝ: *Instituce římského práva ...*, s. 412-413.

¹⁹⁶ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 297.

nezřídil. Je možné se s ní setkat v textu Celsa a Ulpiana. Celsus D. 28, 5, 24: „*Titius et Seius uterve eorum vivet heres mihi esto.*“ *existimo, si uterque vivat ambo heredes esse, altero mortuo eum qui supererit ex asse heredem fore.* Celsus uvedl, že pokud budou žít obě dvě osoby, budou obě dvě jeho dědici. Pokud ale jeden z nich zemře, dědicem bude jen ten, který přežije. Na toto navazuje i argument Ulpiana, podle něž je zde zahrnutá i skrytá substituce. Ulpianus D. 28, 5 25: *Quia tacita substitutio inesse videtur institutioni.* V opačném případě by se totiž dalo předpokládat, že druhý, přeživší dědic bude jediným dědicem v důsledku uplatnění práva akrescence.¹⁹⁷

Causa Curiana

Causa Curiana byla sporem mezi možným zákonným dědicem M. Caponiem a náhradníkem M. Curiem, kterého pater familias ustanovil nasciturovi. Jak uvádí Petr Dostálík ve svém článku, je *causa* zajímavá z několika úhlů. Nejprve jde o význam samotného institutu substituce, resp. srovnání substituce vulgární a pupilární. Dále se zde, zřejmě poprvé, v historii řeší spor o výklad psaného práva a vůle osoby, o jejíž projev jde. Zároveň je možné pozorovat vliv řecké filozofie a rétoriky na římskou právní vědu.¹⁹⁸

K samotnému jádru sporu: V době, kdy pater familias nasciturovi ustanovoval náhradníka, byl bezdětný, ale domníval se, že manželka je těhotná. Dítě se ovšem nenarodilo, protože o něj manželka přišla. Po 10 měsících žádal M. Curius vydání dědictví. Proti tomuto vydání se postavil právě M. Caponius, kterého ve sporu obhajoval Q. Mucius Scaevola. Scaevola patřil mezi nejslavnější římské republikánské právníky a tvrdil, že závěť je neplatná, protože se v závěti ustavený dědic nikdy nenarodil, a proto nemůže mít žádného substituta.¹⁹⁹ M. Curia zastupoval L. Crassus, jež byl nejslavnějším římským řečníkem a nárok svého mandanta na dědictví argumentoval tím, že v pupilární substituci je obsažena substituce vulgární, a proto se má dědicem stát M. Curius.

Centumviři se přiklonili k logickému výkladu L. Crassa a skutečné vůli zůstavitele. Gramatický a restriktivní výklad Scaevoly, že náhradník nenastupuje, protože se dítě nenarodilo, neobstál.²⁰⁰ Z daného tedy vyplývá, že pupilární substitut se povolává, i když nedospělec dědictví nenabyl. Ve slavné *causa* tedy zvítězilo řečnické umění a vůle zůstavitele nad restriktivním výkladem poslední vůle *pater familia*.

¹⁹⁷ KLEŇOVÁ: *Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom ...*, s. 165-167.

¹⁹⁸ DOSTALÍK, Petr. *Causa Curiana-i slavní právníci prohrávají spory. Bulletin advokacie*, 2010, č. 1-2, s. 65.

¹⁹⁹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva ...*, s. 82.

²⁰⁰ REBRO: *Římské právo ...*, s. 253.

Jak se dočteme v knize R. Zimmermana, řešením by bylo, pokud by zůstavitel do závěti zahrnul oba druhy substitucí, protože *substitutio vulgaris* by se užila, když by se dítě nestalo dědicem a *substitutio pupillaris* tehdy, pokud by zůstavitelův potomek zemřel před dosažením dospělosti.²⁰¹ Konečnou otázku výkladu nakonec nalezneme v Papiniánově fragmentu:

*„In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad heredem eius qui suscepit pertineret, ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.“*²⁰²

1.3.2 Mortis causa donatio

Mortis causa donatio neboli darování na případ smrti byl dvoustranný právní úkon mezi dárcem a obdarovaným za doby jejich života, jež nemohl být jednostranně odvolán. Účinnost závisela na tom, zda obdarovaný přežije dárce, nikoliv na dědické posloupnosti. I kdyby tedy bylo darováno celé jmění, nenastávala univerzální sukcese. Mohlo mít formu darovací smlouvy, jež ovšem vyžadovala k platnosti stipulační formu, jako fiduciární mancipace nebo tradice s odkládací podmínkou.²⁰³ V justiniánském právu se objevuje podmínka rozvazovací. Od způsobu darování se odvíjelo, jakým způsobem mohl dárce žádat dar zpět – při darování s odkládací podmínkou měl k dispozici *vindikaci*, při fiduciární mancipaci *actio fiduciae*, při odevzdání do vlastnictví pak stipulaci, příp. *condictio*. Nejprve docházelo k darování v případech, kdy byl někdo v ohrožení života. V těchto případech, když dárce přežil, k darování nedošlo. Později se již nebezpečí života nevyžadovalo a požadovalo se jen, aby obdarovaný přežil dárce. Pokud zemřeli současně, účinek nastal.

Darování bylo upraveno po vzoru odkazů a často tudíž docházelo k pochybnostem, zda se jedná o odkaz nebo darování. Justinián proto stanovil, že o *mortis causa donatio* šlo tehdy, když někdo měl něco raději u sebe, než u obdarovaného a zároveň u obdarovaného raději než u sebe: *Mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quam eum cui donatur, magisque eum cui donat, quam heredem suum. Sic et apud Homerum Telemachus donat Piraeo.*²⁰⁴ Leopold Heyrovský pak zmiňuje, že se od odkazu odlišuje také tím, že darovat může i ten, kdo nemá aktivní testamentární způsobilost, jako např. syn ohledně pekulia se souhlasem otce.

²⁰¹ DOSTALÍK, Petr. Causa Curiana-i slavní právníci prohrávají spory. Bulletin advokacie, 2010, č. 1-2. s. 65.

²⁰² Dig. 50.16.219. Papinianus 2 resp. Ve smlouvách se má za to, že se má spíše hledět na vůli jednajících než na slova. Tedy jestliže byl obecní pozemek dán obcí jako vectigal takovým způsobem, aby náležel i dědici toho, kdo si jej pronajal, pak věru může být právo dědice (k obecnímu pozemku) převedeno i na odkazovníka.

²⁰³ SOMMER: *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. 2 ...*, s. 314-315.

²⁰⁴ Just. Inst. 2, 3. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 123.

Shodně mělo darování na případ smrti upraveno s odkazy způsobilost nabytí u obmyšleného, obtížení obdarovaného fideikomisem, kolik mohlo být darováno, neúčinnost při předlužení dědictví, určení povinného dílu a jeho možnost poskytnout jej v právu klasickém darováním. Justinián na darování na případ smrti vztáhl *cautio Muciana*. Případy, kdy darování přesáhlo 500 solidů, mohlo být učiněno před pěti svědky (nevyžadovala se insinuance).^{205 206}

1.3.3 Codicilli

Dle Justiniánských institucí kodicily neexistovaly před vládou císaře Augusta. Vyskytovaly se pouze v souvislosti s uznáním fideikomisů. Prvním, kdo kodicilu užil, byl Lucius Lentulus, když umíral v Africe a žádal Augusta, aby něco vykonal. Lucius také podnítil uznání fideikomisů, což bylo začátkem kodicilů.²⁰⁷ Kodicil neboli dovětek nebo také voskové destičky, obsahoval dopis, ve kterém zůstavitel doplňoval testament, vysvětloval jej, měnil. Nesměl jím však rušit, jmenovat dědice nebo provést vydědění, stejně tak jím nemohl být ustanovenému dědici uložena podmínka, ani zřízení náhradník, došlo by tím totiž ke sloučení úpravy závěti a kodicilu. Od Augusta byl právně uznáván jako součást testamentu, pokud jím byl potvrzen, a to předem nebo dodatečně.²⁰⁸ Výjimkou bylo, pokud chtěl zůstavitel, do poslední chvíle utajit jméno dědice a v testamentu určil, že dědicem bude ten, koho určí kodicilem. Z pozůstalosti měl však pouze tolik, kolik zůstalo nerozděleno.²⁰⁹

Jeden z právníků císaře Augusta, Trebatius, mu poradil, že tento institut je vhodný používat vzhledem k tomu, že občané běžně cestovali do dalekých zemí, hlavně, když nemohli pořídit testament, tak mohli pořídit alespoň kodicil.²¹⁰ Dle civilního práva byl totiž ke zřízení testamentu nutný velký počet svědků, římských občanů, jež byli dospělí, způsobilí k právním úkonům a s dobrou pověstí.²¹¹

²⁰⁵ Uložení soukromé nebo notářské listiny do protokolu úřadu, který má *ius acta conficiendi*, tedy pořizovat veřejné záznamy. Za dominátu tato forma požadovaná pro některé právní jednání. Od Justiniána pro darování. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 174 a 185.

²⁰⁶ Just. Inst. 2, 3. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 123.

²⁰⁷ Just. Inst. 2, 25. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 201.

²⁰⁸ Slovo *codicillus* je odvozeno od stejného základu jako slovo *codex*, tedy od kusu dřeva. V přeneseném významu se jím označovaly voskové tabulky, tedy dřevěné destičky potažené voskem, které sloužily, jak k psaní poznámek, tak i k psaní dopisů. Odtud se pak výraz přenesl na listiny-dopisy obecně. VOJÁČEK, Ladislav a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl ...*, s. 98.

²⁰⁹ DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 275-283.

²¹⁰ Tamtéž s. 201.

²¹¹ DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 275-283.

Rozlišovaly se kodicily testamentární a intestátní. Obecně testamentární kodicily závisely na platnosti testamentu, zejm. na tom, zda testamentární dědic dědictví nabyt. U intestátních pak bylo bez významu, kdo se dědicem stane. Codicilli potvrzené v testamentu, tedy *codicilli testamento confirmati*, byly možné nařídít odkazy, propuštění otroka a jmenování poručníků.²¹²

Kodicil, který byl učiněn bez testamentu, *codicilli testamento confirmati*, mohl obsahovat jen fideikomisy, s čímž souvisela *clausula codicillaris*, což byla doložka vložená do závěti pro případ neplatnosti závěti. Ta umožňovala v případě neplatnosti testamentu jeho zachování jako fideikomisu nebo odkaz, zůstavený ab intestato. Od Justiniána postačovalo k platnosti kodicilu pět svědků, pokud byl sepsán vlastní rukou zůstavitele. Heyrovský pak uvádí, že zůstavitel musel kodicil hlavně před pěti svědky podepsat nebo jej musel za sebe nechat podepsat, podepsaný musel být i od svědků. V případě, že kodicil pořizoval slepec, platilo to samé, jako by pořizoval testament.²¹³

Zajímavý je spor mezi Sabiniány a Prokuliány uváděný v knize Veroniky Kleňové, o to, zdali pokud zůstavitel přidá kodicilem po smrti instituta odkaz, jsou tyto povinnosti instituta nebo substituta. Sabiniáni považovali kodicil za část testamentu, Prokuliáni měli za to, že odkaz zanechaný kodicilem po smrti instituta nemá žádný účinek v tom rozsahu, v jakém ustanovený dědic při doplnění testamentu neexistoval. Dle Scaevoly, jež se přiklonil na stranu Procula, byl kodicil pokládán za část testamentu a vykládal se tedy podle toho samého okamžiku, kdy byl napsaný testament. MacCormack k tomu doplnil, že tento princip nebyl aplikovatelný v době, kdy jedna ze stran odkazu byla v okamžiku zřízení právního vztahu již mrtvá.²¹⁴

1.3.4 Propuštění na svobodu

V Justiniánových Institucích se dočteme, že existovaly tři druhy lidí: svobodní, jako opak k nim, otroci a třetí druh, propuštěnci. Svoboda pak je definována takto: *Et libertas quidem est, ex qua etiam liberi vocantur, naturalis facultas eius quod cuique facere libet. Nisi si quid aut vi aut iure prohibetur.*²¹⁵ Nejprve k tomu, kdy se hledí na dítě jako na narozené na svobodě. Pokud samozřejmě pomineme případ, kdy se dítě narodí svobodné matce, můžeme přejít k situaci, kdy se dítě narodí matce, jež počala jako svobodná, ale porodila

²¹² HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1151-1152.

²¹³ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 1153.

²¹⁴ KLEŇOVÁ: *Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom ...*, s. 86-87.

²¹⁵ Just. Inst. 1, 2-3. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 37-39.

jako otrokyně. V takovém případě se hledělo na dítě jako narozené na svobodě, stejně tak, pokud matka počala jako svobodná, ale porodila jako otrokyně. Otázkou je, zdali je dítě, pokud matka počala jako otrokyně, byla propuštěna, pak ovšem jako otrokyně porodila. Odpověď podává Marcellus: *Sufficit enim ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore habuisse: quod et verum est*, tedy se hledělo na dítě jako na narozené na svobodě. Dítě bylo svobodné, i pokud se narodilo dvěma propuštěncům.²¹⁶

Propuštění otroka na svobodu nebo také *manumissio*²¹⁷ je právním jednáním, kdy se z otroka stane *libertus* a z jeho pána *patronus*. Manumise mohla být dle staršího civilního práva vykonána třemi způsoby, a to *vindicta*²¹⁸, *censu* nebo *testamento*. Podle práva prétorského pak mohl pán otroka propustit před soukromými svědky (*inter amicos*) nebo dopisem (*per epistolam*). Propuštěný dle prétorského práva sice nadále zůstal otrokem, ale byl chráněn alespoň ve faktické svobodě tak, že prétor bránil tomu, aby nebyl chován jako otrok.²¹⁹ Ve 4. stol. po Kr. pak mohl ještě pán prohlásit svobodu před duchovním a shromážděnou obcí. Otroci mohl, i bez pánovy vůle, svobody nabýt i výrokem magistrátu, dále v případech, kdy měl po určité době nabýt svobody, ale k jeho propuštění pánem nedošlo nebo pokud jej jako těžce nemocného pán opustil.

Manumissio vindicta nebo také propuštění pomocí hůlky se prováděla před vrchním magistrátem tím způsobem, že otrokův pán na něj položil hůlku (prut) a ruku, *adsertor libertatis* se otroka rovněž dotýkal hůlkou a jeho rukou a prohlásil otroka za svobodného. Vrchní magistrát pak vyzval otrokova pána, aby se k propuštění vyjádřil a ten buď mlčel nebo výrok adsertora potvrdil. Magistrát pak prohlásil, že k propuštění dává své povolení.²²⁰ Jednalo se vlastně o fingovaný proces, který se postupem času stal méně formálním.

Manumissio per censum byl otrok se svolením svého pána zapsán do seznamu svobodných římských občanů. Zápis byl účinný až slavnostním úkonem, kterým se census končil. Manumise per censu se přestala užívat počátkem doby císařské, protože, jak se dočteme v knize Římského práva, přestaly se soupisy majetku a sčítání občanů praktikovat.²²¹

²¹⁶ Just. Inst. 1, 2-3. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 39.

²¹⁷ Manus = ruka, jako symbol moci; mittere = posílat, pustit. KINCL, Jaromír. *Římské právo*. 2., doplněné a přepracované vydání. Praha: nakladatelství C. H. Beck, 1995, s. 64. V knize *Základy Římského práva* se na s. 104 dočteme, že otevřená lidská dlaň představuje původně symbol otcovské moci trestající a chránící.

²¹⁸ V knize *Základy Římského práva* se na s. 104 dočteme, že hůlka je symbolem vlastnictví. Považovaly se za symbol řádného vlastnictví.

²¹⁹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 66.

²²⁰ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 65.

²²¹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 67.

Poslední formou propuštění na svobodu dle staršího civilního práva byla *manumissio testamento*, kdy se propouštělo skrze platný testament. Otok se stával svobodným, jakmile nabyl jeden z dědiců dědictví, stával se propuštěncem zemřelého. Otok mohl být propuštěn i fideicommissum, jak již bylo popsáno výše. Protože mohlo dojít k nemalému krácení dědictví, došlo k zavedení několika omezení, například zákonem Fufia Caninia z roku 8 př. Kr.: *Nam ei, qui plures quam duos neque plures quam decem servos habebit, usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permittitur; ei vero, qui plures quam decem neque plures quam 30 servos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri manumittere permittitur. At ei qui plures quam 30 neque plures quam centum habebit, usque ad partem quartam potestas manumittendi datur. Novissime ei qui plures quam 100 nec plures quam 500 habebit, non plures manumittere permittitur quam quintam partem; neque plures quam 500 servos habentis mentio in ea lege habetur, sed praescribit lex, ne cui plures manumittere liceat in fraudem eius facta rescindit.*²²² Zákon byl zcela zrušen Justiniánem, protože neumožňoval ve stejném rozsahu propouštět otroky mezi živými a na případ smrti.²²³

Dalším zákonem, jež omezoval volnost pánů propouštět otroky byl *lex Aelia Sentia* z roku 4 po Kr. Omezení se týkalo pána mladšího 20 let a otroka mladšího 30 let, jež mohl být propuštěn, jen když prokázal náležitý nebo také řádný důvod propuštění zvláštní komisi.²²⁴ Řádným důvodem bylo například propuštění otce nebo matky nebo učitele nebo soukojence.²²⁵ Pokud důvod neprokázal, jednalo se o propuštění neplatné. Jako v mnoha dalších případech, i zde úpravu novelizoval Justinián, jež povolil propouštět pánovi od 17. roku věku, později každému dospělému (čtrnáctiletému). Pokud došlo k osvobození otroka mladšího 30 let, byl chráněn prétozem a dle Juniova zákona se z něho stal *Latini Iunianus*.²²⁶ Zákon byl vydán roku 19 př. Kr. a otroci neformálně propuštění na svobodu měli rovnoprávné postavení s Latiny, umírali ovšem jako otroci. Omezení bylo opět odstraněno Justiniánem. Další omezení tímto zákonem nastávalo, pokud byl pán při propuštění na

²²² Gai, Inst. 1, 42-43. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 51.

²²³ Zákon určoval, že otroky je možné osvobodit jen do určitého počtu, a to z 3 otroků nejvýše 2, ze 4-10 otroků polovinu, z 11-30 otroků pouze třetinu, z 31-100 otroků pouze čtvrtinu, ze 101-500 otroků pouze pětinu. Svoboda však nemohla být dána více, jak stu otroků.²²³ Zákon byl zcela zrušen Justiniánem, protože neumožňoval ve stejném rozsahu propouštět otroky mezi živými a na případ smrti. Just. Inst. 1, 7-8. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 47.

²²⁴ V Římě zasedalo v komisi 5 senátorů a 5 dospělých římských jezdců. V provinciích pak tvořilo komisi 20 rekuperátorů, římských občanů. Zasedání se konalo poslední den shromáždění. V Římě se propouštělo v pevně stanovených dnech. Otroci starší 30 let mohli být naproti tomu propuštěni kdykoli, a to i tehdy, když šel např. prétoz nebo prokonzul do lázní do divadla nebo jednoduše na ulici. Gai. Inst. 1, 18. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 43.

²²⁵ Gai, Inst. 1, 19. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 45.

²²⁶ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 135.

svobodu zadlužený nebo propuštěním na svobodu svou schopnost plnit závazky ztratil, v takovém případě se jednalo o neplatné propuštění. Jeden otrok však zadluženým pánem propuštěn být mohl, a to i když byl mladší 30 let, pokud byl ustanoven testamentem za jediného dědice a zároveň propuštěn na svobodu. Propuštěnec se stal římským občanem.²²⁷ Pokud byl otrok potrestán za zločin potupným trestem, tak propuštěním dosáhl svobody na úrovni peregrinů a nesměl se zdržovat ani v Římě nebo v okolí do stého milníku od města Říma: *quin etiam in urbe Roma vel intra centesimum urbem Romae miliarium morari prohibentur*.²²⁸ Zrušeno Justiniánem.

Obecně bylo právní postavení takové, že se propuštěný otrok, tedy libertinus, neúčastnil plně práv veřejných, byl zcela vyloučen z veřejných hodností a byl omezen v hlasovacích právech v *komitiích*.²²⁹ Bývalý pán se stal jeho patronem s tím, že propuštěnec mohl být při nehodném jednání povolán znovu do otroctví.²³⁰

U propouštění na svobodu je nutné se zmínit o tzv. *liberalis causa*, což byl spor o to, zdali je někdo svobodný nebo otrokem. Otrok byl zastupován *adsertorem*, protože otrok nemohl být zároveň procesní stranou a předmětem sporu. Adsertor zpravidla vystupoval jako žalobce, ve výhodnějším postavení pak jako žalovaný. Rozdíl spočíval v tom, zda byla osoba ve faktickém držení svobody, a když byla moci pána podrobena. Po dobu sporu se na člověka, o jehož status šlo, hledělo jako na svobodného. Justinián institut adsertora odstranil.²³¹

1.3.5 Ustanovení poručníka

Poručenství (tutela) se uplatňovalo v případech, kdy byla u osob *sui iuris* z důvodu nedostatku uvážlivého úsudku omezena způsobilost. Tím byla nedostatečná zkušenost (*tutela impuberum*) a příslušnost k ženskému pohlaví (*tutela mulierum*).²³² Právník Servius poručenství definoval: *ius ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, iure civili data ac premisa*, tedy právo a moc nad svobodným člověkem, která je založena a zajištěna civilním právem a jejímž cílem je chránit toho, kdo se neumí z důvodu svého věku bránit. Poručníky jsou ti, kdo tuto právo a moc mají.²³³ Poručníkem mohl být pouze dospělý muž. Žena se mohla stát poručnicí dle zákona Iulia a Papia Poppaea pouze

²²⁷ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 67.

²²⁸ Gai, Inst. 1, 27. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 45.

²²⁹ Shromáždění římského občanstva, které mělo moc zákonodárnou, volební a trestně-soudní.

Neřečnilo se zde, pouze hlasovalo. BARTOŠEK: *Encyklopedie ...*, s. 108

²³⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 66.

²³¹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém soukromého práva římského ...*, s. 139-140.

²³² BLAHO a kol.: *Základy římského práva ...*, s. 109.

²³³ Just. Inst. 1, 13. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones ...*, s. 65.

jako matka nebo babička, pokud se již znovu nevdala.²³⁴ Zapovězena bez dalšího byla funkce poručníka například vojákům, cizincům, mnichům, nezletilcům, choromyslným, slepým, hluchým, němým.²³⁵

Poručenství bylo zákonnou povinností a odmítnout jej bylo možné pouze ze závažných důvodů. Těmi byly počet dětí samotného poručníka, obstarávání státních záležitostí, nepřítomnost z obecně prospěšných účelů, věk 70 a více let nebo například nemoc.²³⁶ Justinián stanovil, že není možné ustanovit poručníka pro určitou věc nebo záležitost, protože poručník se ustanovoval pro určitou osobu.²³⁷

Tutela mohla vzniknout úředním zákrokem, a to poručenským úřadem nebo dekretem. Vznikala i bez úředního zákroku, kdy se poručník ustanovoval v testamentu nebo kodicilu potvrzeném testamentem nebo byl ustanoven nejbližší agnát dle dědické posloupnosti. Ustanovovat se mohlo pod podmínkou na určitou dobu nebo i před ustanovením dědice.²³⁸

Závětí mohl být ustanoven za poručníka otec rodiny a dále pak i syn podřízený otcovské moci. Poručníkem mohl být dokonce ustanoven i vlastní otrok, pokud byl závětí propuštěn na svobodu, za podmínky „jestliže bude svobodný“ mohl být ustanoven i otrok cizí. Osoba, jež byla šílená nebo nedovršila 25 let, mohla být ustanovena až po odpadnutí těchto překážek. Bylo nutné rozlišovat, komu se poručník ustanovoval: pokud se ustanovovalo pro dcery nebo syny, mínily se tím i později narozené dcery a později narození synové, nikoli však vnuci. *Quid si nepotes sint, an appellatione filiorum et ipsi tutores dati sunt? Dicendum est, ut ipsi quoque dati videantur, si modo liberos dixit. Ceterum si filios, non continebuntur: Aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si postumis dederit, tam filii postumi quam ceteri liberi continebuntur;* tedy pokud však zůstavitel hovořil v závěti o dětech, mínili se tím i vnuci. Stejně platilo i o pohrobcích.²³⁹

Pokud se ustanovoval za poručníka agnát, označovalo se poručenství za poručenství zákonné. Agnace zanikla, pokud došlo k *deminuci*, protože na rozdíl od pokrevního příbuzenství, jež se odvíjelo od osobního statutu, šlo o institut práva civilního. U agnace se jednalo o pokrevní příbuzenství spojené osobami mužského pohlaví. Mezi matčíným bratrem

²³⁴ Omezení pro lehkovážnost ducha. Gai. Inst. 1, 145. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách* ..., s. 81.

²³⁵ BLAHO a kol.: *Základy římského práva* ..., s. 110.

²³⁶ BLAHO a kol.: *Základy římského práva* ..., s. 110.

²³⁷ Just. Inst. 1, 14. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones* ..., s. 67.

²³⁸ Just. Inst. 1, 14. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones* ..., s. 67.

²³⁹ Just. Inst. 1, 14. 5. BLAHO, SKŘEJPEK: *Iustiniani Institutiones* ..., s. 66-67.

a sestřiným synem tedy nebylo příbuzenství agnátské, ale pouze kognátské, pokrevní. Původně mohly mít jako agnáty poručníky i ženy, zákon Claudiův však toto zrušil.²⁴⁰

Známé bylo i zákonné poručenství patronů a zákonné poručenství otců rodin. Druhé jmenované nastávalo tehdy, pokud byly z otcovské moci propuštěni synové, dcery nebo od jeho syna vnučky či jiní nedospělí potomci, pak se stával jejich zákonným poručníkem. V Justiniánských institucích se pak setkáme ještě s fiduciárním poručenstvím, kdy otec rodiny ze své moci propustí nedospělé potomky a získá nad nimi zákonné poručenství. Poručenství nad Latinkami a nedospělými Latiny příslušelo pak těm, kdo je měli v kviritském vlastnictví. Poručenství agnátů a patronů, nikoliv však nad nedospělci, bylo možné dále postoupit injurecesí. Pokud postoupený poručník zemřel nebo byl postižen kapitisdeminucí, navrátilo se poručenství tomu, kdo jej postoupil. Pokud i tento zemřel, nastupoval na jeho místo ten, kdo by stál za osobou, jež postoupení provedla, v druhém stupni.²⁴¹

Manželkám, jež byly podřízeny moci manželské, bylo umožněno, aby si poručníka zvolily. Žena si mohla vybrat poručníka pro všechny své záležitosti (volba široká) nebo jen pro jednu nebo pro dvě (volba úzká). Poručník nad ženou, na rozdíl od nedospělčova poručníka, neměl žádná práva, ani nespravoval její majetek, nastupoval jen při úkonech založených na tradičním a formálním *ius civile*. Zcela takový druh poručenství vymizel v době poklasické.²⁴²

Poručenství zanikalo smrtí a kapitisdeminucí poručence, dále pak, jakmile nedospělec dospěl. Poručenec byl proti poručníkovi chráněn právem. *Actio tutelae directa* se mohl po poručníkovi domáhat řádného vyúčtování správy, majetku a náhrady případné škody. *Actio rationibus distrahendis* příslušela proti poručníkovi, jež se dopustil zpronevěry. Tutor musel zaplatit dvojnásobek zpronevěřené částky. *Acusatio suspecti tutoris* směřovala proti poručníkovi, jež nejednal důvěryhodným způsobem.²⁴³

²⁴⁰ Gai. Inst. 2, 156-157. KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 85.

²⁴¹ KINCL: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách ...*, s. 70.

²⁴² BLAHO a kol.: *Základy římského práva ...*, s. 112.

²⁴³ BLAHO a kol.: *Základy římského práva ...*, s. 111.

2 Dědické právo ve středověku

2.1 Závěť ve středověku

Ve středověku se u nás dědění na základě testamentu, jinak zvaného kšaftu, prakticky neuplatňovalo, což se změnilo postupně vlivem práva kanonického. Obecně pak dědické právo v době předhusitské nebylo rozvinuto vůbec, a to vzhledem k odúmrtnímu právu panovníka. Ten si vyhrazoval právo nejen ke statkům, jejichž držitel zemřel bez potomků, ale i tehdy, pokud potomky měl, ale jejich dědický nárok nebyl uznán.²⁴⁴ Pořizovat o svém majetku kšaftem mohl jen ten, kdo neměl nedílné příbuzné²⁴⁵ a zároveň dostal od krále souhlas mocným listem, kterým se král v konkrétním, individuálním případě vzdal práva odúmrť. Obdržení mocného listu se obcházelo fingoaným dlužním zápisem do zemských desek.²⁴⁶ O movitých věcech se mohlo volně pořizovat závěti od 16. století, a to bez ohledu na nedílné příbuzné a královo odúmrtní právo, které se vztahovalo pouze na nemovitosti. Testovací svoboda pak byla zakotvena Obnoveným zřízením zemským. V městském právu měli testovací svobodu pouze měšťané, a to těch měst, jimž to král povolil, od roku 1372 ji měla všechna královská města.²⁴⁷

Existovaly testamentsy řádné, jež musely splnit přísné formální podmínky a dále zjednodušené závěti mimořádné. Jednalo se o testament vydaný během morové nákazy, kde postačovala přítomnost dvou svědků, pokud byl pořizován ve formě ústní; testament v písemné formě pořizován beze svědků.²⁴⁸ V testamentu se zřizovaly i odkazy. Koldín doporučoval tyto odkazy: „na dobré kněží, na školy, jež jsou jako nějaké štípení církve i každé obce, na lidi chudé, na špitály, na řemeslníky chudé, kteříž se řemeslem svým nikterak uživiti nemohau.“²⁴⁹

²⁴⁴ VOJÁČEK a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl...*, s. 191-192.

²⁴⁵ Jde o majetkoprávní rodinné společenství pokrevně příbuzných. Postupně vznikalo smlouvami uzavíranými dlouhodobě s tímž obsahem, faktickým dodržováním obyčejů, soudními nálezy, usneseními dvorských sjezdů a nařízeními knížat a králů. Používalo se v rodinách pánů a rytířů, svobodných lidí, ale i v rodinách poddaných rolníků. KADLECOVÁ, Marta a kol. *Několik kapitol z právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 70.

²⁴⁶ Podstatou bylo, že fingoaly závazek, ve kterém zůstavitel vystupoval jako dlužník a obmyšlený jako věřitel. Zápisy se vkládaly do zemských desek a v případě úmrtí zůstavitele nabýval obmyšlený svůj podíl na dědictví. Ke snížení rizika nemožnosti změny se vyvinul zápis s místem na vepsání jména důvěryhodné osoby, která pak dosvědčila zaplacení dluhu. 138-139 MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3 přeprac. vydání.

²⁴⁷ 69 *Několik kapitol z právních dějin*, KADLECOVÁ Marta, 1994, Masarykova univerzita v Brně.

²⁴⁸ VOJÁČEK a kol.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl...*, s. 159

²⁴⁹ VOJÁČEK, Ladislav a kol. *České právní dějiny*. 2. upr. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 159.

2.1.1 Svědci u závěti ve středověku

Ve středověku u písemného kšaftu české zemské právo vyžadovalo 2 až 3 zachovalé svědky, dle Tovačovské knihy bylo třeba alespoň 6 svědků. V městském právu stačili při ústním i písemném testamentu svědci dva. Pokud se testament vkládal do zemských desek, nemusel být svědky dosvědčován. Písemné testamenty se opatřovaly pečeti, která ověřovala podpisy osob, jež byly přítomny při sepsání kšaftu.²⁵⁰

2.2 Nepominutelní dědicové ve středověku

I ve středověkém právu existoval institut nepominutelných dědiců, kterými byly zejména děti. Stejně jako v právu římském mohli být nepominutelní dědicové vydědění. Důvodem vydědění mohlo být špatné zacházení s rodiči, pokus o jejich zabití nebo cizoložství s macechou. Celkem bylo možné nepominutelného dědice vydědit pro 14 důvodů.²⁵¹

2.3 Darování na případ smrti ve středověku

Ve středověku darování na případ smrti nebylo prakticky možné vzhledem k existenci rodinného nedílu. Pozůstalost tedy připadla pokrevnímu příbuznému, pokud jej zesnulý neměl, nastoupilo dědění ze zákona. Pokud nebylo ani intestátních dědiců, nastoupila odúmrt'. Vlivem římsko-katolické církve byla možná darování, jež zůstavitel poskytovat kostelu, aby spasil svou duši, tzv. záduší. Dárce mohl, buď vázat darování na odkládací podmínku, nebo mohly účinky nastat okamžitě a dárci zůstala až do smrti držba užitků z darované nemovitosti.²⁵² Na oplátku duchovní prováděli např. zádušní mše, které měly zajistit zesnulému dárci nebo dárcem určeným osobám lepší postavení v posmrtném životě. Jednalo se tedy o dvoustranný právní úkon.²⁵³

Dar nesměl přesahovat díl, který by přesahoval díl, který by na zůstavitele připadl, kdyby se rozděloval rodinný nedíl.²⁵⁴ U otcovského nedílu mohl syn žádat poměrný díl majetku dle počtu plnoprávných nedílníků. Bratrský rodinný nedíl mohl být rozdělen pouze na rovné díly, přičemž nejstarší bratr stanovil díly a od nejmladšího si bratři jednotlivé díly volili. Pokud byla obava, že zůstavitel zemře bez mužských potomků, uzavíraly se smlouvy na tzv. umělý nedíl.²⁵⁵

²⁵⁰ KADLECOVÁ, Marta a kol.: *Několik kapitol z právních dějin ...*, s. 70.

²⁵¹ VOJÁČEK, Ladislav a kol.: *České právní dějiny ...*, s. 159.

²⁵² KADLECOVÁ, Marta a kol.: *Několik kapitol z právních dějin ...*, s. 69.

²⁵³ VOJÁČEK, Ladislav a kol.: *České právní dějiny ...*, s. 15.

²⁵⁴ KADLECOVÁ, Marta a kol.: *Několik kapitol z právních dějin ...*, s. 69.

²⁵⁵ KADLECOVÁ, Marta a kol.: *Několik kapitol z právních dějin ...*, s. 72.

3 Instituty NOZ a jejich návaznost na úpravu Starověkého Říma

18. 4. 2001 schválila vláda České republiky věcný záměr nového občanského zákoníku, přičemž již v roce 2000 pověřil tehdejší ministr spravedlnosti Otakar Motejl dva z členů rekodifikační komise, profesora Karla Eliáše a docentku Michaelu Zuklínovou. V lednu 2005 byla představena první verze návrhu. V květnu 2005 byl návrh představen veřejnosti, dále se konala diskusní fóra a konference, jejichž výsledky se průběžně do návrhu zapracovávaly. Počátkem června 2008 byl návrh zaslán do oficiálního připomínkového řízení, poté byl zpracován posudek k jazykové stránce návrhu. Pak opět zaslán do připomínkového řízení. Předložen Legislativní radě vlády, v květnu schválen vládou. Následně schválen ve všech třech čteních v poslanecké sněmovně, projednán senátem a v únoru 2012 podepsán prezidentem. 22. 3. 2012 vyhlášen ve Sbírce zákonů v částce 33 pod číslem 89/2012 Sb.²⁵⁶

3.1 Testament dle NOZ

V NOZ najdeme závěť definována jako odvolatelný projev vůle, kterým zůstavitel pro případ své smrti osobně zůstavuje jedné či více osobám alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz.²⁵⁷ Z daného tedy vyplývá, že NOZ se dal cestou samotné definice závěti, jež má své kořeny v právu římském. Na rozdíl od práva římského se však již nevyžaduje, aby byl dědic uveden v čele testamentu. S provedením v zákoně souhlasím, protože se jím sleduje co nejvíce vyhovět vůli zůstavitele a v případě neuvedení dědiců v čele tedy nezpůsobuje neplatnost závěti.

Nově lze za dědice povolovat právnickou osobu, soukromého i veřejného práva, což OZ považoval za neplatné, ovšem za podmínky, že vznikne do jednoho roku od smrti zůstavitele.²⁵⁸ Úprava v římském právu byla méně štedrá, protože původně mohl dědit pouze fiscus, od doby klasické pak městské obce a nadace. Naše úprava se dále přibližuje právu římském ohledně počatého dítěte, kdy se na něj hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Dané znamená, že nasciturus může nabýt dědictví, ale nikoliv předlužené, protože by již nevyhovovalo zájmům nascitura.²⁵⁹

²⁵⁶ Legislativní proces. Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku [online]. [cit. 14. 3. 2014]. Dostupné na: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>>.

²⁵⁷ § 1494 NOZ

²⁵⁸ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1478.

²⁵⁹ *Lidé v novém občanském zákoníku, oddíl Narození, nevěstnost a smrt* [online]. obcanskyzakonik.justice.cz, 31. 7. 2013, [cit. 19. 2. 2014].

Dostupné na: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/infocentrum/media/lide-v-novem-obcanskem-zakoniku/>>.

Závěť je právním jednáním, což znamená, že i pro závěť použijeme § 545 NOZ a násl. Samozřejmě s nutnými odchylkami.²⁶⁰ Jako pro každé právní jednání i zde tedy pro platnost právního jednání musí existovat náležitost subjektu (svéprávnost), náležitost projevu (forma), náležitosti vůle (absence omylu, svoboda) a náležitosti předmětu (dovolenost a možnost).²⁶¹ V § 1496 NOZ je stanoveno, že zůstavitel nemůže svěřit povolání dědice jinému, ani porýdit společně s jinou osobou.

Nově je oproti právní úpravě OZ stanovena povinnost mlčenlivosti, a to nejen při pořizování závěti, ale i pro jiné právní jednání, jenž vyžaduje náležitosti jako pro závěť. Povinnost mlčenlivosti se vztahuje na pisatele, svědka, předčitatele, tlumočníka, schovatele nebo úřední osobu. Dané neplatí, je-li zřejmá jiná vůle zůstavitele. Poruší-li některá z uvedených osob tuto povinnost, musí zůstaviteli odčinit způsobenou újmu.²⁶² Řada evropských úprav rozlišuje závěti otevřené a uzavřené (tajné), např. francouzská, italská, španělská, řecká, rumunská, ruská, také právní úpravy většiny jihoamerických států nebo úprava japonská. Návrh nesleduje zvláštní úpravu tajných závětí, ale vychází z pojetí, že závěť je projevem zůstavitelovy soukromé vůle a záležitostí jeho soukromí.²⁶³

3.1.1 Náležitost subjektu (svéprávnost)

Pokud jde o náležitost subjektu, svéprávnost, jedná se o způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, tedy právně jednat.²⁶⁴ Plně svéprávným se člověk stává zletilostí, jíž nabývá dovršením osmnáctého roku věku. Dále pak příznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství.²⁶⁵ Jak uvádí důvodová zpráva slovem „nesvéprávný“ není myšlen ten, jenž není vůbec způsobilý k právním jednáním, ale osoba, jež nemá pořizovací způsobilost.²⁶⁶

Nesvéprávný nebo nezletilý závěť pořizovat nemůže, nejedná-li se o dále uvedené výjimky. Pokud patnáctiletý nenabyl svéprávnosti, může pořizovat závěť, a to formou veřejné listiny. Podstatné však je, že nepotřebuje k takovému právnímu jednání souhlas zákonného

²⁶⁰ Právní jednání vyvolává právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, jakož i právní následky plynoucí ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran. (§ 545 NOZ)

²⁶¹ HULMÁK, Milan. *Právní jednání podle nového občanského zákoníku a jeho vady* [online]. Finance.idnes.cz, 13. 9. 2012. [cit. 19. 2. 2014]. Dostupné na: <http://finance.idnes.cz/pravni-jednani-podle-noveho-obcanskeho-zakoniku-a-jeho-vady-p4s-/pravo.aspx?c=A120912_114003_pravo_vr>.

²⁶² § 1550 NOZ

²⁶³ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1550 NOZ.

²⁶⁴ § 15 odst. 2 NOZ

²⁶⁵ § 30 NOZ

²⁶⁶ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1525 NOZ.

zástupce.²⁶⁷ Tímto se tedy odlišuje od práva římského, kde bylo možné závěť v takových případech pořizovat se souhlasem poručníka. Další výjimkou je člověk omezený ve způsobilosti pořizovat závěť. Pořizovat na případ smrti může tehdy, když se uzdraví do té míry, že je schopen projevit svou vlastní vůli. Záměrně se v § 1527 neuvádí tzv. světlý okamžik, protože se zákonodárce nechtěl zabírat otázkami medicinského práva. V důvodové zprávě se dále dočteme, že ustanovení se vztahuje i na případy, kdy ještě nebylo vydáno rozhodnutí o omezení svéprávnosti v oblasti pořizování závěti, nebo kdy rozhodnutí ještě nenabývalo právní moci, což vyplývá z obecných ustanovení NOZ. Ustanovení se ale nevztahuje na případy, kdy vůle zůstavitele zcela chybí.²⁶⁸

Možnost pořídit poslední vůli má i osoba, jež byla ve svéprávnosti omezena, a to stejně jako nesvéprávný, formou veřejné listiny. Zákon pamatuje také na osoby, u nichž se vyskytují různé druhy závislosti. Ty pořizovat o svém majetku v jakékoli předepsané formě, ovšem pouze o polovině pozůstalosti s výjimkou, kdy by měl dědit stát jako zákonný dědic. Zbytek pozůstalosti připadá zákonným dědicům.²⁶⁹ Dochází zde tedy k souběžnému dědění ze závěti a ze zákona.

3.1.2 Náležitost projevu (forma)

Dle § 546 NOZ lze právně jednat konáním nebo opomenutím, dále pak výslovně nebo jiným způsobem nevzbuzujícím pochybnost o projevené vůli. U závěti z povahy věci přichází v úvahu pouze právní jednání konáním, a to takové, jež odpovídá svým obsahem dobrým mravům i zákonu. Na rozdíl od předchozí úpravy již není nutné, aby závěť obsahovala den, měsíc a rok, kdy byla podepsána. Pokud závěť tuto náležitost neobsahovala, byla neplatná.²⁷⁰ Dle § 1494 odst. 1 NOZ je závěť v takovém případě neplatná pouze tehdy, pokud zůstavitel pořídil více závětí, jež si odporují nebo pokud právní účinky závisejí na tom, kdy byla závěť pořízena. V opačném případě neuvedení náležitosti neplatnost nezpůsobuje. V následujícím odstavci se dočteme, že závěť se má vyložit tak, aby vyhovovala nejvíce vůli zůstavitele, a to dle obvyklého významu. Obvyklý význam se slovům nepřikládá, spojoval-li zůstavitel s výrazy jiný, vlastní smysl. Opouští se tedy formalistická koncepce předchozího občanského zákoníku a hlavně se více dbá na vůli zůstavitele. Jde také o odchylku od výkladu právního jednání uvedenou v § 555 NOZ.

²⁶⁷ Došlo tedy k převzetí § 476d odst. 2 OZ, pouze se změnila formulace, kdy není nutné ji pořizovat formou notářského zápisu, ale veřejnou listinou (§ 567 NOZ)

²⁶⁸ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1525 NOZ.

²⁶⁹ § 1528 NOZ

²⁷⁰ § 476 odst. 2 OZ

Závěť se pořizuje formou veřejné nebo soukromé listiny. Další rozlišení formy u soukromé závěti, je na písemnou a v zákonem stanovených případech na formu ústní. Písemnou závěť je možné pořídit jako holografní nebo alografní. Holografní závěť je taková, kdy ji zůstavitel celou napíše a vlastní rukou podepíše. Alografní je pak taková, kterou zůstavitel vlastní rukou nenapsal, nicméně ji musí vlastní rukou podepsat a před dvěma současně přítomnými svědky výslovně prohlásit, že obsahuje jeho poslední vůli.²⁷¹ U § 1534 NOZ tedy došlo k převzetí úpravy § 476b OZ.

Před svědky zůstavitel projevuje svou vůli i v případě, že je nevidomý. Svědci musí být tři a zůstavitel před nimi projeví, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Tři svědci, současně přítomní, se vyžadují i pro případ, že zůstavitel má nějaké smyslové postižení a zároveň nemůže číst nebo psát. Obsah je tlumočen zůstavitelem zvoleným zvláštním způsobem dorozumívání. Zůstavitel pak potvrdí, že závěť obsahuje jeho poslední vůli. Zároveň v ní musí být uvedeno, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, kdo ji napsal, kdo ji přečetl nebo tlumočil a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Listinu podepíše nebo na ní dle § 563 NOZ rukou nebo jinak vlastní znamení, ke kterému jeden ze svědků připíše jméno zůstavitele.²⁷²

Další formou pořízení závěti je její pořízení formou veřejné listiny. Opět, jak je uvedeno výše, přejímá se úprava OZ, s rozdílem, že se použije veřejné listiny, tedy nikoliv pouze notářského zápisu, ale i jiné listiny mající formu listiny veřejné. Nově je stanoven požadavek, aby ten, kdo sepisuje veřejnou listinu o závěti, se přesvědčil, zda se projev poslední vůle děje s rozvahou, vážně a bez donucení.²⁷³

Svědkové závěti

Úprava týkající se svědků závěti byla oproti úpravě OZ upřesněna o některé konstrukce inspirované rakouským a nizozemským občanským zákoníkem. Hlavním úkolem svědka je potvrdit totožnost osoby zůstavitele jako osoby, která závěť pořídila a prohlášení zůstavitele o závěti jako projevu jeho poslední vůle.²⁷⁴ Protože svědci jsou osobami, jenž potvrzují, že listina obsahuje závěť zůstavitele, vyžadují se pro ně některé požadavky. Svědkem nemůže být osoba nesvéprávná, ani ta, která není znalá jazyka, nebo způsobu dorozumívání, v němž se projev vůle činí. Stejně tak jím nemůže být dědic, odkazovník,

²⁷¹ BEDNÁŘ, Václav. *Testamentární dědická posloupnost*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 130-131.

²⁷² 1535-1536 NOZ

²⁷³ 1538 NOZ

²⁷⁴ Z důvodové zprávy k NOZ § 1539-1541.

osoba dědici nebo odkazovníkovi blízká anebo dědic nebo zaměstnanec dědice či odkazovníka.²⁷⁵

Dědic či odkazovník a dále osoby jim blízké či jejich zaměstnanci, mohou být svědky také tehdy, jestliže zůstavitel vlastní rukou napíše tu část závěti, v níž dotyčnou osobu za dědice nebo odkazovníka povolává. To ovšem není možné v případě, kdy má závěť formu veřejnou.²⁷⁶

Co se týče svědků u závětí privilegovaných, uváděných níže, mohly jimi být i osoby, jež dosáhly patnáctého roku věku a osoby, jež byly ve svéprávnosti omezeny za předpokladu, že jsou schopny věrohodně popsat skutečnosti významné pro platnost závěti. Stejně tak není na újmu platnosti, nepodepsal-li ji svědek proto, že nemohl psát nebo pro jinou závažnou překážku. V listině však musí být tento důvod výslovně uveden.²⁷⁷

Úlevy při pořizování závěti

Jak již bylo naznačeno výše, je možné závěť pořizovat i ve formě ústní, a to v zákonem stanovených případech, jde o tzv. privilegované závěti. Úprava privilegovaných závětí se inspiroje občanským zákoníkem rakouským, polským, německým, švýcarským, francouzským, italským a nizozemským. Rovněž bere v úvahu, že i nové civilní kodifikace přijaté v postkomunistických zemích po r. 1990 stejný institut uchovávají nebo obnovují.²⁷⁸ Nicméně u výše uvedeného se jedná o novodobou úpravu, možnost poříditi závěť v jiné než „požadované“ formě má kořeny již v právu římském. Z něj se dnešní úprava inspirovala především *testamentum militis a tempore pestis conditium*.²⁷⁹

Stejně jako u závěti pořizované bez úlev rozlišujeme závěti soukromé a veřejné.²⁸⁰ Privilegované závěti lze použít v těchto případech: patrné a bezprostřední ohrožení života pro nenadálou událost,²⁸¹ důvodná obava smrti zůstavitele, dříve, než by mohl napsat závěť, kdy je závěť zaznamenána před starostou obce,²⁸² vážný důvod při letu nebo plavbě na palubě

²⁷⁵ § 1539 odst. 2 a § 1540

²⁷⁶ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1539-1541.

²⁷⁷ § 1548 NOZ

²⁷⁸ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1542-1549.

²⁷⁹ Tzv. morová závěť, kterou mohou svědci podepsat současně. SKŘEJPEK: *Římské soukromé právo ...*, s. 219.

²⁸⁰ ELIÁŠ, Karel. Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2009, č. 2, s. 41-45.

²⁸¹ V § 597 ABGB je uvedeno, že pokud hrozí zůstaviteli bezprostřední nebezpečí smrti nebo ztráty pořizovací způsobilosti, může svou vůli projevit za současné přítomnosti dvou svědků. Svědek musí mít nejméně 15 let. NOZ tedy na rozdíl od úpravy rakouské zpřísnil podmínky pro pořizování tohoto druhu závěti ohledně věku svědků.

²⁸² ABGB závěť před starostou neupravuje, nicméně v § 587 a násl. umožňuje závěť sepsat před soudem. V BGB je v § 2249 upraven Dorftestament neboli vesnický testament, který je možný sepsat před starostou za

námořního plavidla plujícího pod vlajkou České republiky nebo letadla zapsaného v leteckém rejstříku v České republice, anebo při účasti v ozbrojeném konfliktu a vojenských operacích.²⁸³²⁸⁴ Navržená ustanovení neukládají starostovi, veliteli námořní lodi nebo veliteli letadla právní povinnost zaznamenat poslední vůli zůstavitele, i když jsou splněny předpoklady, aby se tak stalo. V těchto mimořádných situacích mohou mít přednost jejich jiné úkoly.²⁸⁵ V prvním případě se vyžaduje přítomnost dvou svědků²⁸⁶, v dalších dvou jsou již vyžadováni svědci tři.²⁸⁷ Ve druhém případě pak musí obec bez zbytečného odkladu zařídit její úschovu u notáře, ve třetím a čtvrtém může toto zařídit úřad, jemuž byla věc předána.

V případě důvodné obavy napsání závěti před smrtí zůstavitele, na palubě výše zmíněných dopravních prostředků nebo při ozbrojeném konfliktu se vyžaduje, aby osoba, jež záznam pořídila, jež také s oběma svědky podepsala a zůstaviteli za přítomnosti obou svědků přečetla a zůstavitel potvrdil, že jde o projev jeho poslední vůle. Takto pořízená závěť se považuje za veřejnou listinu. Pokud nejsou tyto formality splněny, zejména pokud chybí podpisy svědků, ale listina spolehlivě zaznamenala zůstavitelovu vůli, nepůsobí to její neplatnost, nicméně se nepovažuje za veřejnou listinu.²⁸⁸

V těchto případech také pozbývá závěť platnosti, je-li zůstavitel naživu uplynutím tří měsíců od jejího pořízení. Dva týdny od jejího pořízení, je-li zůstavitel naživu, pozbývá platnosti, pokud byl zůstavitel v patrném a bezprostředním ohrožení života.^{289 290}

3.1.3 Náležitosti vůle (absence omylu, svoboda)

Pro závěť jako právní jednání platí obecné požadavky kladené na právní jednání v části první NOZ. Musí tu být pravá a vážná vůle prostá omylu, projevená určitě a

přítomnosti dvou svědků. Svědky nemohou být osoby, jež mají ze závěti získat nějaký prospěch nebo dědit. Stejně jako v NOZ může poslední vůli zaznamenat i ten, kdo je oprávněn vykonávat pravomoc starosty. Shodně je závěť platná, pokud je jisté, že listina spolehlivě zaznamenává poslední vůli, i když testament nemá předepsanou formu.

²⁸³ § 600 ABGB odkazuje na vojenské předpisy (Militär-Gesetzen), kde je vojenský testament upraven.

²⁸⁴ Občanský zákoník z roku 1811 například upravoval i testament, jenž byl pořízen na místech, kde panuje epidemie. Dle tehdejší judikatury patřila do této kategorie onemocnění, která způsobovala rychlou smrt a u jiných vzbuzovala hrůzu. Nepatřil sem však tyfus, neštovice a chřipka. KŘIVSKÁ, Miloslava. Privilegované závěti. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 9-10.

²⁸⁵ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1542-1547 NOZ

²⁸⁶ Dva svědkové se vyžadují i u privilegovaných závětí v Rakousku. ELIÁŠ, Karel. Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2009, č. 2, s. 41-45.

²⁸⁷ Stejně jako v Německu. ELIÁŠ, Karel. Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2009, č. 2, s. 41-45.

²⁸⁸ § 1542-1547 NOZ

²⁸⁹ § 1549 NOZ

²⁹⁰ V § 597 ABGB je uvedeno, že závěť je platná 3 měsíce od pominutí nebezpečí. NOZ tedy zkrátil platnost takové závěti na pouhé dva týdny.

srozumitelně.²⁹¹ Neplatná je závěť nebo její část (týká-li se neplatnost pouze části), pokud u zůstavitele existoval podstatný omyl. Podstatný je takový omyl, kdy by zůstavitel nepořídil o pozůstalosti (nebo její části) tak, jak pořídil, pokud by se nebyl zmýlil. Nerozhoduje, kdo takový omyl vyvolal, a ani to, vznikl-li podstatný omyl výhradně z příčin na straně samotného zůstavitele.²⁹² Neplatnost je relativní a lze se jí dovolat dle obecné části NOZ. Neplatnost ovšem nezpůsobuje přeteknutí se, nesprávné pojmenování, pokud o skutečném projevu není pochyb.²⁹³ Úprava omylu v podstatných náležitostech tedy opět inspirována úpravou starověkého Říma.

Ustanovení závěti je platné, pokud je zřejmé, že byla věc jen nesprávně popsána. V případě, že se vůle zůstavitele zakládá na mylné pohnutce, způsobuje neplatnost ustanovení závěti, kterého se týká.²⁹⁴

§ 1497 NOZ normuje, že vůle musí být projevna tak určitě, že nestačí jen, aby zůstavitel přisvědčil návrhu, který mu byl učiněn. Zůstavitel však může svoji vůli upřesnit tím, že odkáže na některé další listiny. Pokud nemají náležitosti závěti, použijí se jen k interpretaci.²⁹⁵ Zde je úprava NOZ podobná úpravě římské v tom, že zůstavitel musel projevit vůli osobně a nikoliv prostřednictvím posla nebo zástupce.

3.1.4 Případnutí pozůstalosti dědicům²⁹⁶

K pozůstalosti může být povolán dědic jediný nebo dědiců více, a to s určením podílů nebo bez něj. Pokud je povolán jediný dědic, připadne mu celá pozůstalost, což neplatí, je-li povolán pouze k určitému podílu. Za této situace připadne zbylá část dědicům zákonným. Povolal-li zůstavitel několik dědiců bez určení podílů, mají právo na pozůstalost rovným dílem. Nastane-li případ, kdy podíly sice určeny jsou, ale pozůstalost není zcela vyčerpána, mají nárok na zbylou pozůstalost zákonní dědici. Zákonným dědicům zbylá pozůstalost nepřipadá, pokud je zřejmé, že zůstavitel pořídil o celé pozůstalosti, ale při výčtu podílů nebo věcí něco přehlédl. V důvodové zprávě je uvedeno, že v praxi mohou takové případy nejčastěji nastat, povolá-li zůstavitel závětí dědice, kterým zároveň přikáže, jak si mají

²⁹¹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1494-1497.

²⁹² Z důvodové zprávy k NOZ k § 1529-1531.

²⁹³ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1529-1531.

²⁹⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona, SCHELLE, Karel. *Dědické právo dle nového občanského zákoníku*. Praha: Linde Praha akciová společnost, 2012, s. 55.

²⁹⁵ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1494-1497.

²⁹⁶ § 1499-1503 NOZ

pozůstalost reálně rozdělit - např. jednomu dům, druhému garáž a osobní automobil, a nevěnuje-li při výčtu pozornost bagatelním položkám, jako je nádobí, staré šatstvo apod.²⁹⁷

Dále může nastat situace, kdy zůstavitel vyměří některým z povolaných dědiců podíly a jiným nikoli, pak případně dědicům, jejichž podíl nebyl určen, zbylá část pozůstalosti rovným dílem. A co pokud pro dědice bez určeného podílu nic nezbude? Musí se srazit poměrně ze všech vyměřených podílů tolik, aby se mu dostalo podílu rovného s podílem dědice, kterému bylo vyměřeno nejméně. Vyměřil-li zůstavitel podíly stejným dílem, musí získat stejný podíl jako ostatní dědicové. V § 1502 NOZ se opět projevuje zásada šetřit, co nejvíce vůli zůstavitele, kdy přepočítal-li se zřejmě zůstavitel, nenastává neplatnost závěti, ale pozůstalost se rozdělí tak, aby byla co nejlépe naplněna jeho vůle.

Další ustanovení se týká povolání skupiny osob za dědice bez bližšího určení. Platí, že do určené skupiny patří ti, kteří do ní patřili v době zůstavitelovy smrti. V případě povolání chudých nebo obdobě určené skupiny osob bez bližšího určení, platí vyvratitelná domněnka, že byla povolána obec, kde měl zůstavitel poslední bydliště.²⁹⁸

3.1.5 Uvolněný podíl²⁹⁹

V případě, kdy některý dědic nedědí a zároveň nemá náhradníka, dojde k uvolnění jeho podílu. Uvolněný podíl přiroste poměrně k podílům ostatních povolaných dědiců, ale pouze za předpokladu, že jsou dědicové povoláni k dědictví rovným dílem nebo jim případně pozůstalost celá. Uvolněný podíl však přirůstá pouze těm, kterým nebyl závětí určen podíl a nikoliv těm, jimž určitý podíl zůstaven byl. Důvodová zpráva úpravu vysvětluje tak, že se vychází z pojetí, že takto povolaným dědicům chtěl zůstavitel zanechat jen to, co jim přiznal - a nic víc, a proto je přirůstání podílů vyloučeno.³⁰⁰ S přirůstkem uvolněného podílu však souvisejí i omezení s ním spojená, ledaže by zůstavitel určil, že se vztahují pouze k povolanému dědici anebo by to plynulo z povahy věci.

3.1.6 Vedlejší doložky v závěti

V důvodové zprávě se dočteme, že použití doložek v závěti vychází z vládního návrhu zákona z roku 1937, dle předchozího OZ podmínky připojené neměly právní následky. Rozlišují se dva druhy doložek, jedny, jimiž se povolá vykonavatel závěti a druhé, kdy v závěti uvádíme podmínku, doložení času nebo příkaz. Vedlejší doložka nesmí směřovat ke

²⁹⁷ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1499-1500.

²⁹⁸ Dle § 2072 BGB ustanoví-li zůstavitel dědici chudé bez bližšího určení, má se za to, že měl na mysli chudé v místě svého posledního bydliště.

²⁹⁹ § 1504-1506

³⁰⁰ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1504-1506.

zřejmému obtěžování dědice či odkazovníka, dále pak nesmí odporovat veřejnému pořádku nebo být nesrozumitelná. V takových případech by se k ní nepřihlíželo. Stejně tak doložkou, již se ukládá dědici nebo odkazovníku, aby manželství uzavřel či neuzavřel, popř. aby v manželství setrval, anebo aby manželství zrušil. To však nebrání tomu, aby zůstavitel někomu zřídil právo na dobu, než uzavře manželství.³⁰¹

Jak bylo zmíněno výše, vedlejší doložkou je i ustanovení vykonavatele závěti. Vykonavatel závěti má zásadně též spravovat pozůstalost až do potvrzení nabytí dědictví dědicům soudem. Pokud je však povolán i správce pozůstalosti, tuto správu nevykonává. Vykonavatel může z funkce kdykoli odstoupit a odstoupení je účinné, jakmile dojde soudu. Zůstavitel má touto vedlejší doložkou možnost určit osobu, jež naloží s pozůstalostí dle jeho přání a zároveň bude schopná urovnat případné spory mezi dědici. Důvodová zpráva k tomuto uvádí, že funkce vykonavatele je vhodná zejména proto, že ne všechny situace vyvstálé se smrtí zůstavitele je schopný vyřešit notář nebo soud.³⁰²

Další vedlejší doložkou je i povolání správce pozůstalosti. Ten může být povolán pro celou pozůstalost nebo její část. Povolání vyžaduje formu veřejné listiny, ve které se, stejně jako u vykonavatele závěti určuje, jaké má povinnosti a zda i jak bude odměňován. Povolání se zrušuje stejným způsobem, jako se zrušuje závěť, což uvádím níže. Stejně tak může správce ze své funkce odstoupit. Při závažném porušení povinností ho může odvolat soud, a to i bez návrhu. Správce se buď ujme funkce, jakmile se dozví o zůstavitelově smrti nebo jej vyrozumí soud. Správce závěti se řídí pokyny vykonavatele závěti, pokud byl povolán a jejich vztah se řídí ustanoveními o příkazu.³⁰³

3.1.7 Podmínky a doložení času

Dva výše uvedené instituty se od sebe odlišují, a to tím, že doložení času se vždy váže na událost, která v budoucnu nastat musí, pokud by bylo nejisté, zda událost v budoucnu nastane, půjde o podmínku. Dle § 548 NOZ lze vznik, změnu nebo zánik práv vázat na splnění podmínky. Váže-li se však zánik práva nebo povinnosti na nemožnou podmínku, nepřihlíží se k ní. Rozlišujeme podmínky odkládací a rozvazovací. V ustanovení o podmínkách se opakují ustanovení z obecné části NOZ, kdy pokud se někomu uděluje právo s nemožnou rozvazovací podmínkou, tak se k ní nepřihlíží. V římském právu se ovšem k rozvazovací podmínce nepřihlíželo vůbec. Nemožné odkládací podmínky se považují za

³⁰¹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1551-1552.

³⁰² Z důvodové zprávy k NOZ k § 1551-1552.

³⁰³ § 1569 a n. NOZ

neplatné. Pokud jde o podmínku, jež může být opakována, musí ji dědic nebo odkazovník po smrti zůstavitele znovu vykonat. Ne v případech jiné vůle zůstavitele.

Doložením času se určí, že dědic má právo nabýt pouze na určitou dobu nebo později, než smrtí zůstavitele. Zůstavené právo přechází i na dědicovy dědice. Naopak pokud je jisté, že událost nikdy nenastane, hledí se na doložení času jako na nemožnou podmínku. Uvedené pravidlo však neplatí, je-li zřejmé, že se zůstavitel v doložení času pouze zmýlil a rozhodná chvíle se určí dle jeho pravděpodobné vůle. Jak uvádí důvodová zpráva, mohl se například zmýlit v datu, kdy napsal 31. června, ale ve skutečnosti má červen pouze třicet dní, je tedy zřejmé, že zůstavitel mínil poslední den v červnu.

I když je čas doložen a je jisté, že nastane, může být jisté, i kdy nastane nebo i bez této jistoty. U obou případů lze pak rozlišit, byla-li určena doba počáteční nebo konečná. Byla-li doložena počáteční doba (*dies ad quo*), napadne dědictví nebo odkaz při zůstavitelově smrti těm, kdo byli povoláni k dědictví až do určené doby, nebo, neurčil-li zůstavitel v závěti v tom směru ničeho, jeho zákonným dědicům. Ale jakmile *dies ad quo* nadejde, napadne dědictví, popř. odkaz, tomu, kdo byl od počáteční doby povolán za dědice, popř. za odkazovníka. Naproti tomu byla-li doložena konečná doba (*dies ad quem*), napadne při zůstavitelově smrti dědictví tomu, kdo byl povolán až do konečné doby. Jakmile konečná doba nadejde, napadne dědictví tomu, kdo byl za dědice povolán od této konečné doby. Neurčí-li zůstavitel, kdo je od konečné doby povolán, napadne dědictví dědicům podle zákonné posloupnosti.³⁰⁴

Dále může zůstavitel určit, že pozůstalost přejde na několik osob po sobě, a to buď s doložením času, nebo pod podmínkou. Nejprve dědictví získá přední dědic a po splnění podmínky nebo doložení času, dědic následný. Přední dědic může s dědictvím nakládat jako poživatel. Přední dědic je chráněn především tím, že pokud uhradil zůstavitelovy dluhy nebo povinný díl, má následný dědic povinnost poměrně přispět. Důvodová zpráva uvádí, že dokud následný dědic svou povinnost nesplní nebo alespoň nezajistí, může přední dědic zadržovat, co má následnému dědici vydat podle ustanovení o zadržovacím právu. Tato ustanovení se obdobně použijí i pro předního a následného odkazovníka. Obdobně zde platí ustanovení o svěřenském nástupnictví, zejména může následný dědic požádat o sepsání inventáře a dále může přední dědic nakládat s dědictvím se souhlasem následného dědice.³⁰⁵

3.1.8 Příkaz

³⁰⁴ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1564-1566

³⁰⁵ § 1567-1568 NOZ

Příkaz patří také mezi jednu z vedlejších doložek v závěti. Posuzuje se jako rozvazovací podmínka, což při neprovedení příkazu znamená zmaření práva. Pokud nemůže být příkaz splněn přesně, musí být splněn tak, aby splnění příkazu vyhovovalo co nejlépe vůli zůstavitele. Pokud ani toto není možné, připadne osobě, co jí bylo zůstaveno. Ovšem ne v případě, kdy tak stanoví zůstavitel. Dále pokud obtížený příkazem příkaz záměrně zmaří. Nejpodstatnější je § 1571 a násl. NOZ, který řeší, kdo má právo vymáhat splnění příkazu. Je jím osoba, jíž je příkaz ku prospěchu, vykonavatel závěti nebo jiná osoba k tomu povolána závětí, dále pokud směřuje příkaz k veřejnému prospěchu, tak může jeho splnění vymáhat i příslušný orgán veřejné moci.³⁰⁶

V době účinnosti Obecného zákoníku občanského vydal Nejvyšší soud rozhodnutí, kdy pokud dědic nesplní uložený příkaz, má to za následek i ztrátu zákonného práva dědického, takže dědic v konkrétním případě má nárok toliko na svůj povinný podíl. Dále rozhodnutí Nejvyššího soudu v době účinnosti Obecného zákoníku občanského stanovuje, že dal-li zůstavitel příkaz, že má být placeno určité třetí osobě, a zemře-li tato třetí osoba dříve, nežli mohl být příkaz splněn, musí být splněn tím způsobem, že bude plněno dědicům oné třetí osoby.³⁰⁷

3.1.9 Zrušení závěti

Zůstavitel má právo kdykoliv změnit názor a svou poslední vůli, resp. závěť zrušit. Buď celou, nebo její jednotlivá ustanovení. Závěť pořízenou ve formě soukromé listiny může zrušit odvoláním, ale také pořízením pozdější závěti, ovšem jen v tom rozsahu, v jakém vedle dřívější závěti nemůže obstát. Pokud bude zůstavitel závěť odvolávat, musí ji odvolat způsobem, jaký se vyžaduje pro pořízení závěti. Závěť je možné odvolat i mlčky tím, že zničí listinu, na níž je závěť napsána. V případě, že je stejnopisů vícero a zůstavitel zničil jen některý, nelze z toho usuzovat na odvolání závěti. Dojde-li ke zničení listiny jiným způsobem nebo závěť neobnoví, i když ví, že listina se ztratila nebo byla zničena, dojde ke zrušení závěti, pokud je takový úmysl zůstavitele nepochybný.³⁰⁸ Současná úprava je v tomto ohledu opět shovívavější k vůli zůstavitele a nepovažuje závěť za neplatnou, pokud pořídí zůstavitel závěť novou, zničením však stejně jako u Římanů dochází k jejímu zrušení.

³⁰⁶ § 1569-1574 NOZ

³⁰⁷ KOŽUŠNÍKOVÁ, Vanda. Porovnání a výklad některých ustanovení nového občanského zákoníku a obecného zákoníku občanského týkajících se závěti. *Ad Notam*, 2013, č. 2, s. 3-5.

³⁰⁸ § 1577-1578 NOZ

U závěti veřejné, výše uvedené formy zrušení závěti samozřejmě z povahy věci nejsou uplatnitelné. Zůstavitel může požadovat kdykoliv vydání závěti, a to jen jemu osobně. Vydáním se považuje závěť za odvolanou. Zůstavitel o tomto musí být poučen, přičemž se vyžaduje poznamenání na vydané listině i ve spisu notář. Závěť v úřední úschově může být též vydána, s jejím vydáním ovšem nejsou spojené stejné následky jako s vydáním závěti ve formě veřejné listiny.

Pokud zůstavitel zruší novější závěť a zároveň uchová dřívější, dřívější nepozbývá platnosti a hledí se na ni, jakoby zrušena nebyla. Zůstavitel však nemůže všeobecným prohlášením za neplatné, zrušit všechny budoucí závěti nebo jiná pořízení na případ smrti.³⁰⁹ Zajímavý případ řešil Bavorský vrchní zemský soud, kdy zůstavitel uzavřel nedokončenou závěť spolu s odvolanou závětí do jedné obálky. V nové závěti byl text staré závěti přepracován a upřesněn. Zrušení staré závěti bylo provedeno přeškrtnutím. Dle § 2255 BGB lze závěť zrušit i tím, že v ní zůstavitel s úmyslem zrušit (závěť) provede takové změny, jimiž se úmysl zrušit písemný projev obvykle vyjadřuje, např. tím, že jako zde text škrtně.³¹⁰

3.2 Odkaz

Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému jej definuje tak, že *lze odkazem nazývatí přímé poskytnutí osobě třetí posledním pořízením, pokud nejde o povolání k poslušnosti univerzální.*³¹¹ Krčmář jej definuje, tak že „*odkazem nazýváme přímé poskytnutí prospěchu majetkového posledním pořízením (na případ smrti), pokud nejde o povolání k poslušnosti univerzální.*“³¹² Podmínkami platnosti odkazu jsou: platné poslední pořízení, ve kterém jest odkaz nařízen, způsobilý subjekt a způsobilý objekt.³¹³

Nejprve je vhodné si odlišit osobu dědice a odkazovníka, a tím i dědictví a odkaz. Dědicem je osoba, které náleží dědictví, odkazovníkem je naopak ten, komu zůstavitel zůstavil jen jednotlivou věc, případně několik věcí určitého druhu. Samotný § 1477 odst. 2 normuje, že odkazovník není dědicem. Druhý zásadní rozdíl mezi dědictvím a odkazem tkví v tom, že nabytí dědictví potvrzuje dědici soud, zatímco právo na odkaz uplatňuje odkazovník vůči dědici bez soudní ingerence přímo. Odkazem tedy zůstavitel zřizuje odkazovníku

³⁰⁹ § 1579-1581 NOZ

³¹⁰ LINHART, Tomáš. NĚMEČEK, Pavel. SRN: Bavorský vrchní zemský soud: Výklad neúplné závěti pomocí dřívější přeškrtnuté závěti. *Právní rozhledy*, 2005, č. 19, s. 728.

³¹¹ § 647 ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 3.* Praha: Právnícké nakladatelství V. Linhart, 1936, 680 s.

³¹² KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. V, Právo dědické.* 3. doplněné vydání. Praha: Věšhrd, 1937, s. 109.

³¹³ SCHINDLER, Petr Filip. Odkazy-způsob nabytí mortis causa mimo univerzální sukcesí. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 7-9.

pohledávku vůči dědici (popř. vůči jinému odkazovníkovi) na vydání věci, popř. na zřízení práva.³¹⁴ Odkazovníkem může být, stejně jako u závěti, i osoba právnická, vznikne-li do jednoho roku od smrti zůstavitele.³¹⁵ Dále odkazovník nepřispívá na úhradu zůstavitelových dluhů, proto jsou často využívány k dobročinným a obecně prospěšným účelům. Před nabytím účinnosti NOZ se tato „mezera zákona“ řešila zakládáním nadací.³¹⁶

Odkaz může zůstavitel zřídit v závěti, dědické smlouvě nebo dovětku, od čehož se odvíjí i forma, v jaké je odkaz pořízen.³¹⁷ Způsob zřízení je tedy shodný s úpravou římskoprávní. Odkazem se určité osobě (obtěženému) nařizuje, aby vydala předmět odkazu odkazovníku. Za odkaz se považuje i případ, kdy zůstavitel povolá dědice a zároveň určí, že určitou věc dědit nemá. Jde o odkaz zřízený zákonným dědicům. O odkaz se jedná i tehdy, pokud je darování závislé na podmínce, že obdarovaný dárce přežije, a pokud se dárce nevzdal práva dar odvolat. Jinak by se tento případ řídil ustanoveními o darování.³¹⁸ Je možné zřídit pouze osobě, jenž je způsobilá dědit. Může jej zřídit pouze osoba způsobilá pořizovat závěti. Není-li osoba způsobilá pořizovat závěti, může odkázat jen předměty malé hodnoty.³¹⁹

Předmětem odkazu může být věc náležející do pozůstalosti, ale i věc jiná. Zákon upravuje odkaz věcí určitého druhu, určité věci a pohledávky.³²⁰ V římském právu nachází NOZ inspiraci u odkazu věci určitého druhu, která není ve vlastnictví zůstavitele. V římském právu šlo odkaz damnační, v NOZ jde o ustanovení § 1605 odst. 2. Osoba obtížená odkazem musela odkazovníku opatřit věc v jakosti přiměřené osobním poměrům a potřebě odkazovníka. NOZ však o odkazu mluví pouze ve vztahu k věci genericky určené. Úprava damnačního odkazu nebyla tedy převzata zcela, čímž vyvstává otázka, jak bude řešena situace, kdy věc patří někomu jinému než zůstaviteli.

Odkazem lze obtížit osobu, jež má z pozůstalosti prospěch, tedy dědice nebo odkazovníka. Prikáže-li se splnění odkazu odkazovníku, jde o pododkaz. Hodnota pododkazu může být vyšší, než hodnota původně nařízeného odkazu.³²¹

Dědicům připadají odkazy podle poměru jejich podílů, a to i tehdy, náleží-li věc jen jednomu ze spoludědiců. Ne však tehdy, pokud zůstavitel prikáže splnění odkazu

³¹⁴ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1477.

³¹⁵ SCHINDLER, Petr Filip. Odkazy-způsob nabytí mortis causa mimo univerzální sukcesí. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 7-9.

³¹⁶ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1594-1596.

³¹⁷ PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

³¹⁸ § 2063 NOZ

³¹⁹ Inspirováno nizozemskou úpravou. Z důvodové zprávy k NOZ k § 1594-1596.

³²⁰ § 1604-1617 NOZ

³²¹ PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

jednotlivému spoludědici nebo odkazovníku. Zde by šlo o známý institut římského práva, tedy prelegát, kdy byl odkaz pro část, jež byla určena na jeho dědický podíl, neúčinný. Zůstavitel tedy určí obtížení jednotlivých dědiců. Podmínkou však je, aby každému z dědiců zůstala alespoň čtvrtina, jež nebude zatížena odkazy, v opačném případě má dědic právo na poměrné zkrácení odkazu. Pokud dědicům čtvrtina nezůstane, nestávají se odkazy neplatnými.³²² Zákonodárci se zde opět nechali vést úpravou starověkého Říma.

Stejně jako při dědění, je možné odkazovníku ustanovit náhradníka nebo svěřenského nástupce.³²³ Je-li pozůstalost odkazy obtížena tak, že je téměř vyčerpána a dědic neuplatní právo na čtvrtinu, má dědic právo pouze na náhradu nákladů, jež učinil při splnění odkazů a na přiměřenou odměnu. Pokud pozůstalost nestačí, hradí náhradu odkazovníci poměrně podle hodnoty odkazů. Dědic je dále zajištěn zadržovacím právem k odkázaným předmětům.³²⁴

V Kleinově článku je řešen problém, kdy zůstavitel konkrétně určenou věc nejprve odkáže a následně daruje. Autor toto považuje za odvolání odkazu. Jedním dechem však dodává, že odkaz lze odvolat pouze tím způsobem, jakým byl pořízen a zároveň upozorňuje na § 1603 NOZ. Dané by znamenalo, že by platil, jak odkaz, tak darování. Je-li určitá věc nejprve darována a následně odkázána, má autor za to, že odkaz by byl neplatný. Nicméně neplatnost opírá pouze o analogii § 1610 odst. 1.³²⁵

Odkaz lze také odvolat, zcela nebo zčásti, a to stejným způsobem jako závěť. Dále pak existují tři speciální případy, kdy se má za to, že došlo k odvolání odkazu:

- Zůstavitel odkázanou věc zničil nebo ji zcizil a znovu nenabyl, což bylo stanoveno již v právu římském. Pokud ji znovu nenabyl bez vlastní vůle, odkazovníku se vyplatí peněžitá náhrada.
- Odkázanou věc zůstavitel změní takovým způsobem, že jde již o věc jinou. Stalo-li se tak mimo vůli zůstavitele, náleží odkazovníku změněná věc.
- Zůstavitel odkázanou pohledávku vymůže a vybere. Vymůže-li ji zůstavitel zčásti, dojde k částečnému odvolání odkazu. Opět jde o inspiraci úpravou starověkého Říma. Uhradí-li dlužník pohledávku z vlastního popudu, odkaz nezaniká.³²⁶

³²² Z důvodové zprávy k NOZ k § 1597-1600.

³²³ § 1601 NOZ

³²⁴ § 1630 NOZ

³²⁵ KLEIN, Šimon. Dědická smlouva a darování pro případ smrti. *Ad Notam*, 2013, č. 2, s. 14-19.

³²⁶ § 1602-1603

Odkázanou věc nabývá odkazovník stejným způsobem, jakým se nabývá vlastnické právo. Dědic má pouze povinnost předmět odkazovníku vydat, nevyžaduje se žádný další úkon. Odkazovník může odmítnout odkaz stejně jako dědictví. Právo nabývá pro sebe a pro své nástupce smrtí zůstavitele. Před smrtí zůstavitele nemůže odkazovník právo na odkaz převést ani o něm jinak pořídit. Odkaz jednotlivých věcí z pozůstalosti a odkaz práv, jež se k nim vztahují, odkaz menších odměn pro zaměstnance, odkazy veřejně prospěšné, dobročinné a podobné, jsou splatné ihned. Jiné za rok po smrti zůstavitele. Pokud však zůstavitel určí ohledně splatnosti jinak, přednost bude mít zůstavitelova vůle.³²⁷ Zůstavitel tedy může nařídit i pozdější okamžik nabytí odkazu.³²⁸ S odkazem, jež se neodevzdá ihned po smrti zůstavitele, souvisí zajištění odkazu, které není nutné, pokud je zřejmé, že odkaz nebude ohrožen. Ani v případě, kdy k zajištění odkazu nedojde, nejsou práva odkazovníka jako věřitele dotčena.³²⁹

Jak bylo uvedeno výše, může odkazovník odkaz odmítnout, nebo pokud jej nemůže přijmout, pak odkaz připadne náhradníkovi. Pokud není náhradník a odkaz má připadnout více osobám bez určení podílů nebo rovným dílem, přiroste uvolněný podíl poměrně ostatním oprávněným z odkazu. Kdo měl z uvolnění odkazu prospěch, postihují ho i břemena s odkazem spojená. Pokud byl však odkazovníku zůstaven pouze určitý podíl, k přirůstání nedochází. Neplatí, je-li zřejmé, že chtěl zůstavitel odkazovníkům zanechat celý odkaz a omezit je navzájem. V ostatních případech povinnost splnit odkaz zanikne.³³⁰

3.3 Nepominutelný dědic

Institut nepominutelných dědiců upravoval i OZ, jehož ustanovení byla s drobnými úpravami převzata. Mezi nepominutelné dědice se řadí zůstavitelovy děti, pokud nedědí, tak jejich děti. Uvažovalo se i o rozšíření jeho okruhu a zahrnutí manželů a rodičů zůstavitele, jak je tomu například v německé a rakouské úpravě, nicméně se tak nestalo.³³¹

Rakouské ABGB zahrnuje do okruhu nepominutelných dědiců nejen zůstavitelovy děti, ale i pozůstalého manžela, nedědí-li potomci zůstavitele, pak i rodiče a další předky. Rakouská úprava nezohledňuje nezletilost dědice. Stejně jako v právu českém se vychází z toho, kdo by dědil, kdyby zůstavitel závěť nepořídil, naopak při výpočtu nepřihlíží k dědicky nezpůsobilým, ani vyděděným osobám. Německé BGB je v mnohém s ABGB

³²⁷ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1620-1626

³²⁸ PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

³²⁹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1627

³³⁰ § 1628-1629

³³¹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1642-1644. Upraveno v § 775 a n. ABGB,

podobné a hlavně také nezohledňuje nezletilost dědiců, ovšem při výpočtu přihlíží k dědicky nezpůsobilým, těm, co dědictví odmítli nebo byli prohlášeni za dědicky nehodné.³³² Pokud by se zákonodárci inspirovali německou a rakouskou úpravou, podobala by se ustanovení NOZ stavu ve starověkém Římě, protože i zde byli řazeni mezi nepominutelné dědice nejbližší příbuzní. Osobně však se zachováním předchozí úpravy z OZ a návazností na ni souhlasím.

Nepominutelnému dědici náleží z pozůstalosti povinný díl, jež u nezletilého činí tolik, kolik činí $\frac{3}{4}$ jeho zákonného dědického podílu, zletilému náleží čtvrtina. Může být určen odkazem nebo dědickým podílem. Nepominutelný dědic má právo na peněžní částku rovnající se hodnotě povinného podílu, nikoli na právo na podíl z pozůstalosti.³³³ Povinný podíl musí zůstat nezátížen, pokud by zůstavitel určil nějaká omezení, nepřihlíží se k nim. Předchozí OZ v § 479 považoval v této části závěť za neplatnou. Úprava je dále zpřesněna pro případ, kdy je nepominutelnému dědici stanoveno více než povinný podíl, pak se omezení mohou vztahovat pouze na část, jež povinný podíl přesahuje. Výjimkou z výjimky je však předemření zůstavitele nebo nedědění z jiného důvodu.³³⁴ Dalším zpřesňujícím ustanovením je výpočet povinných dílů ostatních dědiců, kdy se na podíl osoby, jež se dědictví zřekla, je nezpůsobilá dědit nebo byla zůstavitelem vyděděna, hledí, jako by vyloučena nebyla.³³⁵

Může se stát, že nepominutelný dědic byl neplatně vyděděn, zkrácen na svém povinném podílu nebo byl opominut, přestože zůstavitel věděl, že je naživu, pak má právo na obdržení nebo doplnění podílu. Dědici i odkazovníci přispějí k vyrovnání jeho práva poměrně. Nepominutý dědic, jež byl opominut a dopustil se vůči zůstaviteli, a to nikoli omylem, skutku, na základě kterého by mohl být vyděděn, hledí se na opominutí jako učiněné mlčky a po právu. Pokud zůstavitel nevěděl, že vůbec nějakého nepominutelného dědice má a tento bude schopný prokázat, bude mu náležet jeho povinný podíl.³³⁶

3.4 Vydědění

Prohlášení o vydědění lze učinit, změnit nebo zrušit stejným způsobem, jakým se pořizuje nebo ruší závěť. Podmínkou není uvedení důvodu vydědění. Rakouské ABGB upravuje vydědění v § 540 a násl. Důvod vydědění musí existovat již v době prohlášení.³³⁷ Pokud jej zůstavitel nevysloví, má nepominutelný dědic právo na povinný díl, ledaže by

³³² ŘÍHA, Martin. ŠOLCOVÁ, Pavla. Povinný podíl potomka podle § 479 občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2011, č. 2, s. 7-11.

³³³ § 1654 NOZ

³³⁴ § 1642-1645 NOZ

³³⁵ § 1645 NOZ

³³⁶ Opět shodně jako v rakouské úpravě - § 777 ABGB.

³³⁷ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1648

existoval zákonný důvod vydědění. Takto může zůstavitel i prohlásit o některém z dědiců, mimo nepominutelného, kterému svědčí zákonná dědická posloupnost, že pozůstalost nenabude. Důvodem je možnost vydědění pouze nepominutelného dědice a nikoliv jiného. Jde o tzv. negativní závět'.³³⁸

Nepominutelný dědic se vyděďuje nebo dochází ke zkrácení práva na jeho zákonný podíl z těchto důvodů³³⁹:

- neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nouzi,
- o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, jaký by projevovat měl,
- byl odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze nebo
 - vede trvale nezřízený život,
 - pro nezpůsobilost dědit, což je výhodné zejména pro případné spory, zda zůstavitel poklesek dědici prominul či nikoliv,
 - pro zadlužení nebo marnotratné chování, kdy je obava, že se pro jeho potomky nezachová povinný díl. Tento důvod však na rozdíl od výše uvedených nelze rozšířit i na potomky.³⁴⁰

Pokud vyděděný potomek zůstavitele přežije, nedědí ani jeho potomci. Zůstavitel však může určit, že potomci dědit budou. Pokud vyděděný potomek zůstavitele nepřežije, jeho potomci dědí mimo těch, jež jsou z dědického práva vyloučení.

3.5 Započtení na povinný podíl a na dědický podíl (kolace)

Z historických důvodů a kvůli vyhnutí se složitému odkazování u obecné úpravy započtení jsou tyto druhy započtení zařazeny k ustanovením o právu dědickém. V úvodu jsou ustanovení společná pro oba druhy započtení, i když se ve skutečnosti podstatně liší. Nejprve zákon upozorňuje, že započtení nezakládá povinnost něco vydat. Výjimkou je vydání daru pro nevděk uvedené v § 2072 NOZ. Tímto se shoduje s kolací v právu římském, kdy se také vyplácela hodnota věci. Stejně se pak i určuje, jaká hodnota se započítává, a to ta, jež měla věc v době odevzdání. V mimořádných případech, kdy se cena poskytnutého plnění se výrazně zvýší nebo naopak sníží, musí je brát soud v potaz. Nejedná se však o běžné tržní výkyvy.³⁴¹

³³⁸ § 1648-1649 NOZ

³³⁹ § 1647-1648

³⁴⁰ Důvody vydědění jsou uvedeny v § 768 a n. ABGB. Prakticky se shodují s NOZ.

³⁴¹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1658-1659

Na povinný podíl se započte vše, co nepominutelný dědic z pozůstalosti nabyl odkazem nebo jiným zůstavitelovým opatřením, dále co získal za zůstavitelova života bezplatně tři roky před smrtí zůstavitele. Zůstavitel může přikázat, aby se započtení provedlo i za delší dobu, za dobu kratší, nebo že se započtení vůbec provést nemá. Započítávají se i tzv. darování do života.³⁴² Potomku se započítává i to, co obdržel jeho předek. Nezapočítávají se však obvyklá darování.³⁴³

Započtení na dědický podíl se u pořízení pro případ smrti nebo zákonné dědické posloupnosti provede jen tehdy, dal-li k tomu zůstavitel příkaz. Příkaz musí mít formu předepsanou pro pořízení závěti. I kdyby však zůstavitel příkaz nedal, může soud započtení provést, byl-li by nepominutelný dědic neodůvodněně znevýhodněn. Opět se však nepřihlíží k obvyklým darováním.³⁴⁴ V římském právu se provádělo započtení bez dalšího, jak v případě, kdy se udílelo *bonorum possessio intestati*, tak i u testamentární dědické posloupnosti.

3.6 Další instituty v NOZ

3.6.1 Náhradnictví

Náhradnictvím může zůstavitel omezit, příp. může vyloučit nakládání s uvolněným podílem. Rozlišujeme obecné náhradnictví (vulgární substitute) a svěřenské nástupnictví (fideikomisární substitute). Účelem obecného náhradnictví je určit, kdo bude dědit v případě, že se povolaný dědic nedožije zůstavitelovy smrti, či pro případ, že se jí dožije, ale nebude s to dědit pro nezpůsobilost, anebo dědictví odmítne apod. Svěřenské nástupnictví zavazuje dědice, který dědictví přijal, přenechat pozůstalost jiné osobě jako dalšímu dědici (svěřenskému nástupci), nastane-li událost určená v pořízení pro případ smrti.³⁴⁵

Obecná substitute³⁴⁶

Obecná substitute může být zřízena pro případ, že by povolaná osoba dědit nemohla nebo nechtěla. Není-li zřejmé, pro který z těchto případů byl náhradník ustanoven, platí vyvratitelná domněnka, že byl ustanoven pro oba případy. Stejně jako u povinného podílu,

³⁴² Jsou jimi úlevy na nákladech spojených se založení vlastní samostatné domácnosti nebo manželského či obdobného soužití, popřípadě s nástupem povolání nebo se započtím podnikání, anebo co zůstavitel použil na úhradu dluhů potomka staršího osmnácti let, a to bez zřetele k tomu, zda k takovému plnění došlo v posledních třech letech před zůstavitelovou smrtí, anebo dříve. Z důvodové zprávy k NOZ k § 1660-1661.

³⁴³ § 1660-1661

³⁴⁴ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1664.

³⁴⁵ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1507-1508

³⁴⁶ § 1507-1511

postihují náhradníka omezení, pokud se omezení nevztahují pouze k povolánému dědici nebo to nevyplývá z povahy věci, tedy například půjde o povinnost osobní povahy.

Zůstavitel může povolat náhradníka jednoho, i náhradníků více. Náhradníky mohou být povoláni i samotní spoludědicové. Platí vyvratitelná domněnka, že zůstavitel chtěl podělit náhradníky v takovém poměru, v jakém chtěl podělit dědice. Tohoto však nelze využít, pokud je za náhradníka povolán ještě někdo jiný, třetí osoba, ledaže by zůstavitel projevil jinou vůli. Pokud však zůstavitel neurčil jinak, připadne podíl všem rovným dílem.

Obecná substituce zanikne, nabude-li povoláný dědic dědictví. Dále zaniká, zřídí-li svému dítěti náhradníka v době, kdy potomky nemá, jeho dítě však potomky způsobilé dědit zanechá. Stejně platí i pro jiného potomka zůstavitele.

Fideikomisární substituce

V současnosti je upravena ve většině občanských zákoníků evropských států, jako je například Německo, Rakousko, Švýcarsko, Itálie a další. Institut svěřenského nástupnictví vychází z vládního návrhu zákona z roku 1937. Na rozdíl od návrhu však byl zvolen název fideikomisární substituce nebo svěřenské nástupnictví, protože jde o nástupnictví, nikoli náhradnictví. Dále bylo zvoleno jiné označení pro „předního“ a „zadního“ dědice, fiduciáře a fideikomiséře, dědice a poddědice, kdy přední dědic se označuje jako dědic a zadní dědic jako svěřenský nástupce.³⁴⁷

Náhradnictví svěřenské spočívá v tom, že zůstavitel ustanovil v závěti dědice (tzv. předního dědice) a zároveň v ní ustanovil, že za určité podmínky (*casus substitutionis*) dědictví nabyté tímto dědicem připadne dědici dalšímu (substitutovi, náhradnímu dědici, nástupníkovi). *Casus substitutionis* spočívala buď v úmrtí dědice na prvním místě ustanoveného, v kterémžto případě se mluvilo o náhradnictví pro případ smrti, nebo v něčem jiném, např. v uzavření manželství náhradním dědicem nebo v nabytí zletilosti tímto dědicem.³⁴⁸

Již v úvodních ustanoveních je označen svěřenský nástupce jako následný dědic, čímž se stvrzuje, že i na něj se vztahují ustanovení týkající se dědiců. Dále je zde určeno, že povolání za svěřenského nástupce se považuje i povolání za náhradníka. Tímto se především zachovává vůle zůstavitele. Pokud by totiž dědic dědictví nezdědil, nemohlo by svěřenské nástupnictví nastat. Tím, že je svěřenský nástupce zároveň náhradníkem, nedojde v případě

³⁴⁷ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1512.

³⁴⁸ KNAPP, Viktor. Poznámky k fideikomisární substituci. *Ad Notam*, 1995, č. 5, s. 110.

nenastoupení dědice k odúmrti a pozůstalost tedy nakonec připadne osobě, jež si zůstavitel zvolil. Zákon zde zmírňuje i následky neurčitosti právního jednání, kdy pokud není zřejmé, zda zůstavitel povolal náhradníka nebo svěřenského nástupce, považuje se jeho pořízení za povolání náhradníka.³⁴⁹ Svěřenské nástupnictví nebylo zřízeno, pokud zůstavitel ponechal dědici, resp. třetí osobě, aby jej určila. Stejně platí i tehdy, kdy zůstavitel určil bližší okruh osob, z nichž má být svěřenský nástupce vybrán.³⁵⁰

Dědic se stává vlastníkem zděděného majetku, ale ze zákona je omezen jako poživatel, tedy může nabytý majetek držet, užívat a brát z něho plody a užitky a vykonávat i jiná dílčí vlastnická oprávnění, ale nesmí ze zděděného majetku nic zcizit, protože jej musí uchovat pro svěřenského nástupce. Jen pro případ, že je zapotřebí vyrovnat zůstavitelovy dluhy, platí pro předního dědice ze zákazu zcizení zákonná výjimka. V takovém případě může soud nahradit souhlas svěřenského nástupce na návrh dědice. Pokud jde o věci, u nichž se zapisuje vlastnictví do veřejného seznamu, zapíše se do veřejného seznamu i svěřenské nástupnictví.³⁵¹ S uvedeným souvisí například i placení daní dědicem.³⁵²

Zůstavitel může stejně jako u náhradnictví ustanovit jednoho svěřenského nástupce nebo i více svěřenských nástupců. Tito pak mohou nastoupit po dědici vedle sebe nebo po sobě. Pokud jsou zůstavitelovými současníky, řada, v jaké mají nastoupit, omezena není. Svěřenské nástupnictví zaniká uplynutím sta let od smrti zůstavitele, i když jej nařídí na delší dobu. Pokud má svěřenský nástupce dědictví nabyt nejpozději při smrti dědice, jež žije v době zůstavitelovy smrti, tak nástupnictví zanikne, až nabude první ze svěřenských nástupců po tomto dědici.

Bednář ve své knize uvádí, že svěřenské nástupnictví má opodstatnění zejména v případech, kdy mají rodiče mentálně postižené dítě. Pokud by rodiče zemřeli, stalo by se dědicem jejich dítě, které ovšem nemá testovací způsobilost. Zemřelo-li by následně i dítě a zároveň nemělo žádných zákonných dědiců, připadla by pozůstalost státu. Svěřenským nástupnictvím by dle autora byl zachován v soukromé sféře majetek, jež nabylo dítě po rodičích. V autorově myšlence lze tedy opět spatřovat institut starověkého Říma, a to *substitutio quasipupillaris*.

Postoupí-li svěřenský nástupce svůj nárok, nemění se nic na povaze svěřenského nástupnictví. Nicméně po smrti předního dědice nebo předního odkazovníka, připadne

³⁴⁹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1512

³⁵⁰ Nejvyšší soud Československé republiky, R I 954/37, [Vážný 16584]

³⁵¹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1522-1524.

³⁵² MIKEŠ, Jiří. O fideikomisární substituci. *Ad Notam*, 2005, č. 3, s. 92-93.

svěřenské jmění postupníkovi, resp. do jeho pozůstalosti, nikoliv postupiteli.³⁵³ Svěřenské nástupnictví může zaniknout z několika důvodů³⁵⁴:

- pokud již není žádný ze svěřenských nástupců,
- případ, pro který bylo nástupnictví zřízeno, nenastane,
- svěřenský nástupce povolán nezletilému dítěti nezpůsobilému pořizovat a dítě nabude pořizovací způsobilost v rozsahu povinného podílu,
- zřídí-li jej zůstavitel svému dítěti, v době, kdy nemělo potomka a dítě potomka způsobilého dědit zanechalo (platí i pro jiného potomka),
- osobě, která nemá pořizovací způsobilost pro omezení svéprávnosti, zřídí svěřenské nástupnictví a ona pořizovací způsobilost nabude, zaniká navždy, ledaže by zůstavitel stanovil něco jiného.

Svěřenský nástupce má právo, aby pro něj dědic sestavil inventář toho, co z pozůstalosti nabyt. Může požadovat, aby byl podpis svěřenského nástupce úředně ověřen, příp., aby byl inventář ve formě veřejné listiny. Náklady na sestavení inventáře jdou k tíži dědictví.³⁵⁵

3.6.2 Dovětek

Dovětek je upraven v § 1498 NOZ a ač mu zákon věnuje pouze jeden paragraf, jedná se o docela významný institut. Je jím totiž možné nařídít odkaz odkazovníku nebo dědici stanovit podmínku nebo příkaz, ale také doložit čas. Úprava starověkého Říma naopak podmínku v dovětku určit neumožňovala, protože by tím došlo ke směšování úpravy závěti a dovětku. Je možné jej pořídit v závěti nebo i vedle závěti, podle toho rozlišujeme dovětek testamentární a intestátní, což bylo převzato ze starověkého Říma. Nelze jím ovšem povolat dědice.³⁵⁶ Neurčuje se jím podíl na pozůstalosti, protože pak by šlo o závěť obsahující i odkaz. Může být obsažen v závěti i zřízen samostatně.³⁵⁷

V době účinnosti Obecného zákoníku občanského byla vydána některé z následujících soudních rozhodnutí, jež mohou být vodítkem při výkladu tohoto posledního pořízení:

³⁵³ Nejvyšší soud České republiky, R I 1558/37, [Vážný 16765]

³⁵⁴ § 1516-1519 NOZ

³⁵⁵ § 1520 NOZ

³⁵⁶ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1498.

³⁵⁷ ŠEŠINA, Martin. Pořízení pro případ smrti podle nového občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 19-21.

V případě, kdy zůstavitel sepsal vlastní rukou dopis, v němž sděluje existenci obsahu jiného posledního pořízení, tedy koho určil univerzálním dědicem, nejedná se o poslední pořízení. Je pouze informací o jiné listině, v němž zůstavitel poslední pořízení učinil.³⁵⁸

Pokud zůstavitel užil v posledním pořízení slov „odkazují“ a zároveň „určují dědicem“ (uvedeno „testieren“, což znamená v překladu „sepsat závěť“), neurčil nikoho dědicem ani poměrné části, ani celé pozůstalosti, ale pořídil pouze o jednotlivých věcech, jimiž nedošlo k vyčerpání pozůstalosti, jedná se o dovětek a nikoliv závěť.³⁵⁹

Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu může existovat více dovětek vedle sebe, nikoliv však v případě, kdy si odporují. Zřídí-li tedy zůstavitel dovětek nový, ve kterém vynechá ustanovení uvedené v původním dovětku, došlo ke zrušení dovětku mlčky.³⁶⁰

Zřídí-li zůstavitel dovětek bez zřetele k určité závěti a tuto závěť následně zruší, bez toho, aby zároveň zrušil i tento dovětek, zůstává dovětek platný.³⁶¹

3.6.3 Dědická smlouva

Dědická smlouva se do našeho právního řádu vrací po více než půlstoletí. Obecný zákoník občanský ji umožňoval uzavřít pouze mezi manželi nebo snoubenci, účinnost však nastávala až uzavřením manželství.³⁶² Z našeho právního řádu zmizela v roce 1950. Jde o institut existující v německém i rakouském právním řádu.³⁶³

Dle rakouské právní úpravy je možné ji uzavřít pouze mezi manželi nebo snoubenci, pokud později vstoupí do manželství. Proces sjednávání dědické smlouvy je upraven obecně v ustanovení o smlouvách. Její obsah pak už musí odpovídat právu dědickému. Nutné je zejména dodržet náležitosti pro písemný testament. Musí mít formu notářského zápisu, přičemž musí být přítomný jeden další notář nebo dva svědci. Čtvrtina pozůstalosti musí vždy zůstat volná. Může být zrušena pouze ze zákonem stanovených důvodů. Pokud je manželství rozvedeno, zrušeno nebo prohlášeno za neplatné, smlouva zaniká. Ne však v případě, kdy z ní měl mít prospěch ten z manželů, jenž rozvod nezavinil.

³⁵⁸ Nejvyšší soud Československé republiky, R II 156/32, [Vážný 11638]

³⁵⁹ Nejvyšší soud Československé republiky, R I 738/32, [Vážný 11935]

³⁶⁰ Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 1162/23, [Vážný 3126]

³⁶¹ Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 739/22, [Vážný 2121]

³⁶² JERÁBKOVÁ, Lenka. Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy. *Právní fórum*, 2005, č. 9, s. 355.

³⁶³ § 602 ABGB, § 2274 BGB.

Německá právní úprava, stejně jako rakouská, pamatuje na zvláštní povahu tohoto institutu, ale upravuje jej v rámci dědických titulů. Za života je možné s majetkem, jež je předmětem dědické smlouvy, disponovat. K vyloučení takovéto dispozice by bylo nutné uzavřít další smlouvu, a to inter vivos. Zůstavitel musí být zcela svéprávný a nepostačuje mu způsobilost pořizovat o majetku na případ smrti. Smlouva se uzavírá za přítomnosti notáře před dvěma současně přítomnými svědky, od čehož se odvíjí i nemožnost ji jednostranně odvolat. Úprava rozlišuje jejich jednostranné a dvojstranné uzavírání. U dvojstranných jde samozřejmě nejčastěji o smlouvy mezi manželi. Stejně jako v úpravě rakouské, není nijak omezena dispozice s majetkem, jenž je předmětem smlouvy. Dědickou smlouvu je možné zrušit, odstoupit od ní nebo ji popřít.³⁶⁴

Dědická smlouva je dvoustranným právním jednáním, kterým zůstavitel úplatně nebo bezúplatně povolává druhou nebo třetí stranu za dědice nebo odkazovníka a druhá strana to přijímá. Nemůže být zrušena či změněna jednostranně. Musí být dán souhlas smluvního dědice ve formě veřejné listiny nebo pořízením závěti zůstavitelem.³⁶⁵ Pokud byl v dědické smlouvě povolán fideikomisární substitut a později byla dědická smlouva zrušena nebo byla zřízena závěť, jež tomuto poslednímu pořízení odporuje, má se za odvolanou.³⁶⁶ Vyžaduje formu veřejné listiny a dopadají na ni, jak ustanovení o smlouvě,³⁶⁷ tak o závěti. Co se týče podmínek, použije se § 548 a 549 NOZ, nikoliv ustanovení § 1561 a násl. NOZ.³⁶⁸

Z § 1476 NOZ vyplývá, že jde o nejsilnější dědický titul, teprve po ní následuje závěť a zákon, není však vyloučeno, aby tyto důvody působily i vedle sebe.³⁶⁹ Pasiva přecházejí na smluvního dědice za stejných podmínek jako na dědice ze závěti nebo ze zákona.³⁷⁰ Je-li dědická smlouva neplatná pro nedostatek formy, proto, že je zůstavitel nespověprávný nebo pořídil o více než $\frac{3}{4}$ majetku nebo nevyhovuje ustanovením o smlouvách dle NOZ, může, pokud má všechny náležitosti, mít platnost závěti.³⁷¹ Dle § 718 NOZ pokud si manželé uspořádají svoje majetkové poměry pro případ zániku manželství smrtí, tak se považuje tato smlouva za smlouvu dědickou, má-li její náležitosti.

³⁶⁴ JEŘÁBKOVÁ, Lenka. Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy. *Právní fórum*, 2005, č. 9, s. 355

³⁶⁵ § 1590 NOZ

³⁶⁶ Nejvyšší soud České republiky, Rv I 217/42, [Vážný 18359]

³⁶⁷ Např. tedy zásada „Pacta sunt servanda“ PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

³⁶⁸ § 1587

³⁶⁹ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1582-1585 NOZ

³⁷⁰ PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

³⁷¹ § 1591 NOZ

Pořídít dědickou smlouvu může uzavřít plně svéprávný, zletilý zůstavitel. V případě omezení ve svéprávnosti ji může zůstavitel uzavřít nebo změnit se souhlasem opatrovníka. U osoby omezené ve svéprávnosti pro závislost na návykových látkách nebo gamblerství, je možné pořídít o majetku, o němž může pořizovat závěti. Dědickou smlouvu možné uzavřít prostřednictvím zástupce. Například německé BGB ale vyžaduje, aby zůstavitel jednal osobně, obmyšlený však smluvním nebo zákonným zástupcem zastoupen být může.³⁷² Může jí být pořízeno pouze o 3/4 pozůstalosti, o 1/4 musí zůstavitel pořídít dle své zvlášť projevené vůle. Pokud by přece chtěl zůstavnímu dědici 1/4 zanechat, musel by tak učinit závětí.³⁷³ Přesahuje-li předmět smlouvy v době smrti 3/4 pozůstalosti, je smlouva neplatná, a to i když v době jejího sepsání 3/4 nepřesahoval.³⁷⁴

Dědickou smlouvou se také mohou ostatní dědicové zřeknout dědického práva, ale zřeknutí účinky pozbývá, nedědí-li dědic povoláný v dědické smlouvě, a to bez ohledu na důvod, pro který nedědí.³⁷⁵ Smluvnímu dědici má připadnout pouze, co z majetku po smrti zůstavitele zbude, zůstaviteli se tedy nebrání, aby s majetkem libovolně nakládal. Je-li zůstavitelovo nakládání neslučitelné s dědickou smlouvou, může se druhá strana dovolat neúčinnosti tohoto jednání.³⁷⁶

Strana povoláná za dědice může převést své právo na jinou osobu pouze, pokud si to se zůstavitelem ujednali.³⁷⁷ Právě toto ustanovení považuje za problematické ve svém článku Petr Elšík.³⁷⁸ Dle jeho názoru by totiž mohla dědictví získat osoba, jež si zůstavitel vůbec nepřál, pro něj jde o ustanovení nevhodné vzhledem k seniorům, jež často podlehnou svodům lichvářů a jiných podvodníků. Smluvní dědici se však pak mohou dovolat neúčinnosti takového jednání. Zároveň autor článku dodává, že švýcarská úprava, odkud bylo ustanovení převzato, se zakládá na jiné tradici ve společnosti a hlavně je etika švýcarského obyvatelstva a jejich disciplína na vyšší úrovni než u nás. Autor by proto více přivítal zavedení dědické smlouvy pouze mezi manželi, popř. snoubenci. S daným ovšem nesouhlasím, protože právě k zneužívání institutu dědické smlouvy je zde umožněno smluvnímu dědici využít institut neúčinnosti právního jednání.

³⁷² § 2247 BGB

³⁷³ § 1584-1585 NOZ

³⁷⁴ KLEIN, Šimon. Dědická smlouva a darování pro případ smrti. *Ad Notam*, 2013, č. 2, s. 14-19.

³⁷⁵ JEŘÁBKOVÁ, Lenka. Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy. *Právní fórum*, 2005, č. 9, s. 355.

³⁷⁶ Z důvodové zprávy k NOZ k § 1587-1588

³⁷⁷ § 1588 NOZ

³⁷⁸ ELŠÍK, Petr. Několik úvah k dědické smlouvě obsažené ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2011, č. 5, s. 7-9.

Podobně jako autor předchozího článku považuje za problematický § 1588 NOZ i Martin Šešina, a to zejména proto, že v odstavci prvním umožňuje zůstaviteli s pozůstalostí nakládat dle libosti a zároveň v odstavci druhém dává do rukou smluvnímu dědici možnost dovolání se neúčinnosti. Dle jeho názoru si dané odstavce rozporují a hlavně považuje za sporné, na základě čeho by se smluvní dědic svého nároku z dědické smlouvy dovolával.³⁷⁹ Mám však za to, že právě uzavřená dědická smlouva je titul k podání žaloby, bez ohledu na to, že vlastnické právo by smluvní dědic nabyl až smrtí zůstavitele. Dále neúčinnosti je možné se dovolat dle obecných ustanovení, tedy § 589 a násl. NOZ.

Dědickou smlouvu je možné uzavřít i mezi manželi. Jedna strana může povolat druhou za dědice či odkazovníka, mohou se také povolat dědici navzájem. Stejně jako ve výše uvedených zahraničních úpravách ji mohou uzavřít i snoubenci. Účinná se stane až vznikem manželství. Logicky by se zánikem manželství, rozvodem měla zaniknout i práva a povinnosti z dědické smlouvy, čímž se ztotožňují s článkem Miloše Holuba. Pokud by práva a povinnosti trvat měla, bylo by je vhodné, do smlouvy zahrnout. Zákonodárce nicméně zvolil cestu přesně opačnou, výslovně alespoň umožnil domáhat se zrušení smlouvy soudem. Zároveň má být strana, jež rozvod nezapříčinila a s rozvodem nesouhlasí chráněna tak, že soud návrhu nevyhoví. Pokud je však manželství prohlášeno za neplatné, práva a povinnosti ze smlouvy se ruší právní mocí rozhodnutí o neplatnosti, ledaže by již dříve zaniklo smrtí jednoho z manželů.³⁸⁰ Miloš Holub ve svém článku navrhuje, aby možnost domáhat se zrušení dědické smlouvy a nevyhovění manželů, jež zapříčinil rozvod, bylo omezeno na dobu 10 let a nikoliv, aby se jednalo o časově neomezené právo. Dále naráží na zajímavou otázku, jež může vyvstat, pokud se manželé rozvedou a jeden z nich uzavře novou dědickou smlouvu.³⁸¹ Dle § 1593 NOZ vypadá, že budou, pokud si strany neujednají v dědické smlouvě něco jiného, dědické smlouvy existovat vedle sebe.

Otázkou je, jak dědickou smlouvu zrušit, protože jediné ustanovení, jež zrušení řeší, pokud pomineme smlouvu uzavřenou mezi manželi, je § 1590 NOZ. Zůstavitel ji může zrušit i pořízením závěti, přičemž k účinnosti se vyžaduje souhlas smluvního dědice. Ten musí být dán ve formě veřejné listiny.³⁸² Tato možnost je zde uváděna jako možnost další, a to zejména spojkou „i“. Je tedy otázkou, jak dále dědickou smlouvu zrušit.

³⁷⁹ ŠEŠINA, Martin. Pořízení pro případ smrti podle nového občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 19-21.

³⁸⁰ § 1593 NOZ

³⁸¹ HOLUB, Miloš. O dědické smlouvě a rozvodu manželství – krátké zamyšlení nad návrhem úpravy dědického práva. *Bulletin advokacie*, 2004, č. 4, s. 60.

³⁸² § 1590 NOZ

Římské právo však dědickou smlouvu uzavřít neumožňovalo, a to vzhledem k zásadě, že „Vůle zůstavitele je proměnlivá ...“ a také vzhledem k rozporu s dobrými mravy, jak vyplývá z následujícího fragmentu:

*Stipulatio hoc modo concepta: "si heredem me non feceris, tantum dare spondes?" inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio.*³⁸³ Autor příspěvku připouští, že dědická smlouva mohla existovat leda mezi vojáky, ale zde se jednalo spíše o druh testamentu.³⁸⁴

3.6.4 Poručenství³⁸⁵

Poručenství je v NOZ upraveno v § 928-942. Poručník se ustanovuje v případě, kdy není žádný z rodičů, který má a vykonává vůči svému dítěti rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Poručník má stejná práva a povinnosti jako rodič, ale nemá vyživovací povinnost. Jde opět o institut s kořeny v právu římském, nicméně zde s ohledem na rovnoprávné postavení muže a ženy, již není ustanovován ženám a ustanovuje se pouze dětem.

Rozlišujeme poručníka osobního, kdy je do funkce jmenovaná soudem fyzická osoba nebo ji vykonává orgán veřejné moci nebo poručníka, který vstupuje do funkce ze zákona, protože nastane výše zmíněná situace a zároveň není poručník do funkce jmenován. Stejně jako v právu římském je tedy poručník jmenován orgánem veřejné moci. Dále mohl být poručník určen v testamentu či kodicilu. Ovšem, i když je takto poručník určen, přistupuje k takovému určení, jmenování soudem.

Rodiče mohou poručníka naznačit a je pak na uvážení soudu, zdali určeného poručníka jmenuje, poručník nesmí mít zájmy v rozporu se zájmy dítěte. Může být například naznačen v notářském zápisu, závěti, jiné soukromé nebo veřejné listině nebo může být toto přání vysloveno vůči určité osobě přímo.

Podmínkou je, aby osoba poručníka byla plně svéprávná a byla schopná funkci poručníka řádně vykonávat. Osoba, jež má být do funkce jmenována, může své jmenování odmítnout. Neodmítne-li, ujímá se své funkce dnem jmenování. Odpovídá pak za řádné plnění své funkce a soud jeho funkci dozoruje, může jej také funkce zprostit na poručníkovu požádání nebo odvolat, porušuje-li své poručnické povinnosti. Stejně tak musí dát soud

³⁸³ D 45, 1, 61 Iulianus 2 ad urs. ferocem. Stipulace tímto způsobem pojatá: „Jestliže dědicem mne neučiníš, všechno dát slibuješ?“ neúčinná je, protože proti dobrým mravům je tato stipulace.

³⁸⁴ ČERNOCH, Radek. Umožňuje římské právo uzavření dědické smlouvy? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 1, s. 51-54.

³⁸⁵ Z důvodové zprávy k NOZ k § 928 a n.

souhlas, nejedná-li se o rozhodnutí v běžné záležitosti. Dále mu pak podává zprávy o své činnosti.

Funkce poručníka zaniká, pokud alespoň jeden z rodičů nabude rodičovskou odpovědnost nebo schopnost ji vykonávat. Dále pak je-li dítě osvojeno nebo nabude svéprávnosti. Zaniká z povahy věci i smrtí poručníka a výše zmíněným zproštěním funkce nebo odvoláním. Poručenství tedy jako v římském právu zaniká dosažením zletilosti, oproti němu se však neuvádí osvojení či snad nabytí rodičovské odpovědnosti, protože poručník nebyl ustanovován pouze dětem. Zanikalo i smrtí poručenice, což NOZ výslovně nezmiňuje, protože je logickým následkem, pokud by odpadnul subjekt poručenství.

4 Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo zhodnocení NOZ z hlediska testamentární dědické posloupnosti a porovnání vybraných institutů s právem římským, a to po stránce kvantitativní i kvalitativní.

V první kapitole se zabývám úpravou testamentární dědické posloupnosti ve starověkém Římě, NOZ se starořímskou úpravou pak srovnávám v kapitole třetí. Co se týče závěti, je v NOZ závěť přímo definována, jsou určeny její základní znaky. Těmi jsou odvolatelnost, zůstavění dědice a další náležitosti vyplývající z obecné části NOZ vyžadované pro právní jednání. Uvedení data není dále podstatnou náležitostí, a to mimo zákonem stanovené případy. Nově mohou dědit právnické osoby, pokud vzniknou do jednoho roku od smrti zůstavitele. Jde zde o princip, jež více vyhovuje současnému nahlížení na právnické osoby jako na subjekty práva a nikoliv pouze na uměle vytvořené entity.

Zákonodárci si uvědomili i mimořádnost některých situací jako je např. ohrožení života při povodni nebo požáru a umožnili pořizovat některé formy závěti s úlevami. I zde nejde o úpravu vzniklou „na zelené louce“, ale opět se odvíjí od úpravy římských předků, a to zejména testamentu vojenského a morového. Nejvýraznější změnou je pak oproti OZ možnost k závěti připojovat vedlejší doložky. NOZ umožňuje připojit rozvazovací podmínku, ovšem nikoli nemožnou. Římské právo však k rozvazovací podmínce nepřihlíželo vůbec. Zákonodárci se u Římanů inspirovali i v možnosti zrušení závěti jejím zničením. Dalším zajímavým rozdílem oproti římskému právu je nabytí dědictví, a to pokud nedědí některý z testamentárních dědiců. Zatímco v právu římském dochází k přirůstání uvolněných podílů, dle NOZ dochází k dědění ze zákona.

Dále přecházím k úpravě odkazu, tedy singulární sukcesí. Odkaz je shodně s římskoprávní úpravou možné zřídit v závěti, dědické smlouvě nebo dovětku. Stejně jako u Římanů je možné odkázat i věc cizí, nicméně musí jít pouze o druhově určenou věc. Z římského práva je dále převzata úprava odkazu věci určitého druhu, určité věci a pohledávky. Odkaz stejně jako v právu římském zaniká, ze cizí-li zůstavitel věc a znovu ji nenabude, vymůže-li a vybere-li zůstavitel pohledávku. Dále v kapitole týkající se odkazu upozorňuji na otázku vlastnického práva u věci, jež je nejprve darována a následně odkázána a opačně.

Navazuji úpravou nepominutelných dědiců a vyděděním, kdy NOZ neřadí mezi nepominutelné dědice další příbuzné mimo děti, jak tomu bylo v úpravě římské. Zakončuji úpravou kolace. Kolace je započtením na povinný podíl, nezakládá povinnost něco vydat, ale povinnost zaplatit hodnotu věci jako v právu římském. Právo římské se ovšem

nepodepsalo zcela na tom, kdy k započtení dojde. Pokud má dojít k započtení při zákonné dědické posloupnosti, je nutné, aby k tomu dal zůstavitel příkaz. Římané u kolace nerozlišovali testamentární a intestátní posloupnost. V NOZ se u testamentární dědické posloupnosti započtení provádí bez dalšího, u intestátní musí být započtení zůstavitelem příkázáno nebo se proveđe, byl-li by nepominutelný dědic neodůvodněně zvýhodněn.

Novinkou v NOZ je institut náhradnictví, a to obecné substitute a svěřenského nástupnictví. NOZ nepřebírá úpravu starověkého Říma v celém rozsahu, nicméně se dá předpokládat, že i tak institut poslouží svému účelu a primárně se zabrání, aby připadnul majetek v případě odmítnutí dědictví testamentárními dědici a neexistenci intestátních, státu jako odúmrtě. Nejdůležitější v souvislosti s otázkou substitute považují tzv. causa Curiana, kdy jde o spor o druh substitute.

Další staronovým institutem je i dovětek, jenž je v římskoprávní části diplomové práce upraven podrobněji než v části vykládající NOZ, protože dnešní úprava mu věnuje pouze jeden paragraf. Dané jsem se snažila kompenzovat uvedením zajímavých judikátů z doby účinnosti Obecného zákoníku občanského.

Jak vidno, zákonodárce se navrátil k institutům, jež naše právo znalo, ovšem na několik let z naší úpravy vymizely, a to zejména protože nebyly poplatné tehdejšímu socialistickému režimu, kdy OZ vznikal. Jako vždy i nová úprava má některé mezery a ne příliš domyšlená, případně i rozporná ustanovení. Bude tedy otázkou praxe a rozhodovací činnosti soudů a následně i zákonodárců tyto nesrovnalosti upravit, aby náš právní řád byl přinejmenším fungující, jako ten německý nebo rakouský...

5 Seznam použitých zdrojů

Monografie

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva. 2.*, přepracované vydání. Praha: ACADEMIA PRAHA, 1995. 280 s.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva. 2.*, přepracované vydání. Praha: Academia, 1994. 469 s.

BARTOŠEK, Milan. *Škola právníckého myšlení. 1.* vydání. Praha: Karolinum, 1993. 350 s.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva. 2.*, přepracované vydání. Praha: Academia, 1995. 280 s.

BEDNÁŘ, Václav. *Testamentární dědická posloupnost. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 301 s.*

BLAHO, Peter a VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I.* Bratislava: Eurokodex, 2008. 528 s.

BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva. 1.* vydání. Bratislava: Manz, 1997. 483 s.

BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském: Právo obligační. Právo dědické. 1.* vydání. Praha: Jiří Jelen na Mělníce, 1946. 193 s.

BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva. 9.* vyd. V Brně: Nákladem Čs. Akademického spolku Právnick, 1932. 745 s.

BUBELOVÁ, Kamila, DOSTALÍK, Petr. *Praktikum z římského práva. 2.* rozšířené vydání. Praha: Leges, s.r.o., 2013. 192 s.

DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 175 s.*

FRÝDEK, Miroslav. *Kurs římského práva. 1.* vydání. Ostrava: Key Publishing, 2011. 187 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského. 4.* opravené vydání. Praha: knihkupec c. k. České univerzity J. OTTO v Praze, 1910. 1243 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Instituce římského práva. Praha: J. Otto, 1888. 745 s.*

KADLECOVÁ, Marta a kol. *Několik kapitol z právních dějin. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 129 s.*

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s.*

- KLEŇOVÁ, Veronika. *Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom: všeobecné náhradníctvo v prameňoch rímskeho práva s dôrazom na justiniánske Digesta*. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2013. 206 s.
- KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. V, Právo dědické*. 3. doplněné vydání. Praha: Všeherd, 1937. 158 s.
- REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Rímské právo*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 522 s.
- SCHELLEOVÁ, Ilona, SCHELLE, Karel. *Dědické právo dle nového občanského zákoníku*. Praha: Linde Praha akciová společnost, 2012, 150 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo*. 1. vydání. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2011. 350 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. 279 s.
- SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského, Díl II. Právo majetkové*. Praha: Nákladem Spolku čsl. právníků "Všeherd", 1946. 356 s.
- ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český, česko-latinský slovník*. 2. opravené vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 262 s.
- VANČURA, Josef. *Praelegát dle práva římského*. Praha: Knihtiskárna Karla Pittera, 1902. 224 s.
- VOJÁČEK, Ladislav a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 615 s.
- VOJÁČEK, Ladislav a kol. *České právní dějiny*. 2. upr. vydání. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2010. 694 s.

Komentář

- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 3*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936, 680 s.

Prameny římského práva

- BLAHO, Peter a SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.
- KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 326 s.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva. Fontes iusris romani*. 2. vyd. Praha: Lexis Nexis CZ s.r.o., 2004. 375 s.

Právní předpisy

- Zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 26. února 1964, Občanský zákoník.

- Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012, Občanský zákoník.

- BGB (Bürgerliches Gesetzbuch):

[cit. 13. 3. 2013].

Dostupné na:

<<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf>>.

- ABGB (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie):

[cit. 13. 3. 2013]. Dostupné na:

<<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>>.

Odborné články

ČERNOCH, Radek. Umožňuje římské právo uzavření dědické smlouvy? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 1, s. 51-54.

DOSTALÍK, Petr. Causa Curiana-i slavní právníci prohrávají spory. *Bulletin advokacie*, 2010, č. 1-2, s. 65.

DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 275-283.

ELIÁŠ, Karel. Privilegované závěti a osnova českého občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2009, č. 2, s. 41-45.

ELŠÍK, Petr. Několik úvah k dědické smlouvě obsažené ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2011, č. 5, s. 7-9.

HOLUB, Miloš. O dědické smlouvě a rozvodu manželství – krátké zamyšlení nad návrhem úpravy dědického práva. *Bulletin advokacie*, 2004, č. 4, s. 60.

JEŘÁBKOVÁ, Lenka. Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich právní úpravy. *Právní fórum*, 2005, č. 9, s. 355.

KLEIN, Šimon. Dědická smlouva a darování pro případ smrti. *Ad Notam*, 2013, č. 2, s. 14-19.

KNAPP, Viktor. Poznámky k fideikomisární substituci. *Ad Notam*, 1995, č. 5, s. 110.

KOŽUŠNÍKOVÁ, Vanda. Porovnání a výklad některých ustanovení nového občanského zákoníku a obecného zákoníku občanského týkajících se závěti. *Ad Notam*, 2013, č. 2, s. 3-5.

KŘIVSKÁ, Miloslava. Privilegované závěti. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 9-10.

LINHART, Tomáš. NĚMEČEK, Pavel. SRN: Bavorský vrchní zemský soud: Výklad neúplné závěti pomocí dřívější přeškrtnuté závěti. *Právní rozhledy*, 2005, č. 19, s. 728.

MIKEŠ, Jiří. O fideikomisární substituci. *Ad Notam*, 2005, č. 3, s. 92-93.

PAVELKA, Jan. ŠMÍD, David. Dědická smlouva a odkaz. *Rekodifikační novinky*, 2013, č. 9, s. 6.

SCHINDLER, Petr Filip. Odkazy-způsob nabytí mortis causa mimo univerzální sukcesí. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 7-9.

SALÁK, Pavel. Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, č. 3, s. 228-234.

SALÁK, Pavel. Ius civile, ius gentium, císařské právo a zrušení testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 3, s. 341-346.

ŠEŠINA, Martin. Pořízení pro případ smrti podle nového občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2013, č. 5, s. 19-21.

ŘÍHA, Martin. ŠOLCOVÁ, Pavla. Povinný podíl potomka podle § 479 občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2011, č. 2, s. 7-11.

Internetové zdroje

[cit. 8. 12. 2013]. Dostupné na: <<http://www.riman.estranky.cz/clanky/preklad/vety-preklad.html>>.

Lidé v novém občanském zákoníku, oddíl Narození, nezvěstnost a smrt [online]. obcanskyzakonik.justice.cz, 31. 7. 2013, [cit. 19. 2. 2014].

Dostupné na: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/infocentrum/media/lide-v-novem-obcanskem-zakoniku/>>.

HULMÁK, Milan. *Právní jednání podle nového občanského zákoníku a jeho vady* [online]. Finance.idnes.cz, 13. 9. 2012. [cit. 19. 2. 2014]. Dostupné na: <http://finance.idnes.cz/pravni-jednani-podle-noveho-obcanskeho-zakoniku-a-jeho-vady-p4s-/pravo.aspx?c=A120912_114003_pravo_vr>.

[cit. 8. 3. 2014]. Dostupné na: <<http://www.latin-dictionary.net/definition/23472/indotatus-indotata-indotatum>>.

Legislativní proces. Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku [online]. [cit. 14. 3. 2014]. Dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>.

Judikatura (Zdroj: beckonline.cz)

Nejvyšší soud Československé republiky, R I 1558/37, [Vážný 16765]

Nejvyšší soud Československé republiky, R II 156/32, [Vážný 11638]

Nejvyšší soud Československé republiky, R I 738/32, [Vážný 11935]

Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 1162/23, [Vážný 3126]

Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 739/22, [Vážný 2121]

Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 217/42, [Vážný 18359]

Nejvyšší soud Československé republiky, R I 954/37, [Vážný 16584]

6 Shrnutí

Diplomová práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. Začíná kapitolou věnující se úpravě testamentární dědické posloupnosti ve starověkém Římě, následuje úprava středověká, práce je zakončena úpravou dle NOZ .

První kapitola s názvem Úprava testamentární dědické posloupnosti ve starověkém Římě přibližuje úpravu testamentu, legatu, fideicommissu a další instituty navazující na římské právo. U testamentu jde zejména o jeho náležitosti, pořizovací způsobilost, zrušení testamentu a vydědění. V části věnující se legatu a fideikomissu jsou popisovány jejich znaky, typy, jejich odlišení a ochrana dědice v souvislosti s odkazy. Dále navazují instituty s testamentární dědickou posloupností související, a to substitute, mortis causa donatio, codicilli, propuštění na svobodu a ustanovení poručníka.

Druhá kapitola je věnována obecně úpravě dědického práva ve středověku, a to konkrétně závěti, nepominutelným dědicům a darování pro případ smrti.

Poslední kapitola se zabývá instituty NOZ, a jak již její název napovídá, především jejich návazností na úpravu římskou. Stejně jako v úpravě římské začíná kapitola úpravou testamentu, pokračuje odkazem, úpravou nepominutelných dědiců, vyděděním a kolací. Osvětleny zde jsou i další instituty s dědickým právem souvisejícím, a to náhradnictví, dovětek, dědická smlouva a poručenství.

V poslední části, závěru, jsou shrnuty zjištěné poznatky ze studia výše uvedených pramenů. Z diplomové práce je patrné, že zákonodárce se rozsahem snažil přiblížit dlouhá léta fungujícím ustanovením dědického práva jiných evropských zemí. Až v průběhu času zjistíme, zdali se jeho záměr skutečně naplnil.

Summary

The dissertation is divided into three main parts. It starts with testamentary succession in the Ancient Rome, followed by the legislation in the Middle Ages, ends with the regulation of New civil Code.

The first chapter named Testamentary succession in ancient Rome deals with a testament, legacy, fideicommissum and other institutes built on the Roman Law. The part dealing with testament focuses on the particular requirements, capacity to make a will, revocation of a will and disinheritance. The part concerning legacy and fideicommissum describes the attributes, types, their differences, protection of the heir in connection with the legacy. The thesis continues with institutes connected to testamentary succession, namely

substitution, mortis causa donatio, codicilli, freeing of slave, ends with the appointment of guardian.

The second chapter clarifies the legislation in the Middle ages namely a testament, forced heirs and testamentary gift.

The last chapter examines the institutes of New civil code that follow the institutes of Ancient Rome. The Roman-law part starts with testament, legacy, forced heir, disinheritance and collation. The other institutes mentioned in this chapter are substitution, codicil, contract of inheritance and guardianship.

The final part, conclusion, summarizes the findings from the above mentioned sources. Apparently, the legislator wanted to bring nearer the long-time regulation of other European countries. We will see if the intention is fulfilled as it goes along.

Klíčová slova

the Ancient Rome

testamentary succession

capacity to make a will

revocation of a will

disinheritance

protection of heir

legacy

the Middle ages

forced heir

New civil code

substitution

codicil

contract of inheritance

guardianship

Starověký Řím

testamentární dědická posloupnost

pořizovací způsobilost

zrušení testamentu

vydědění

ochrana dědice

odkaz

středověk

nepominutelný dědic

Nový občanský zákoník

náhradnictví

dovětek

dědická smlouva

poručenství